

Владимир Серен-оол

ИЛИГЛЕР

ЧАҢГЫС ИЛИГ

Ижеген кижи — иялгөөр.
Чаңгыс илиг — чаңгыс салаа кылымдыр.
Чааскаан ора — сагымжы хынал.

ИИИ ИЛИГ

Иртти сэмис эгизин —
Ийн илиг кадар чагым.
Мерген уздан чырык черге чурттал чорда.

УШ ИЛИГ

Октаргайлан сымасы оттар терелгенер,
Оттунген керден үлүп чечкенер.
Отта оран кижилери, амыргын-на!

АЙТЫРЫГЛАР БАР

Ажытып байы-биле Бай-Тайга районунда Кара-Хөлгө чорашып, шөбүлө директору Эрес-оол Селезович Салчакка уурамы берген, чаа өрсөлгө чыгып шыканын канчаар, кайы хире белеткенен чугалажы бердик. Ол мынчаар чугалады:

КАТАП ЧЫРЫП КЕЛИР БЕ?

Чаггы дыштанылга төгөн, өөршөнү эгезиришсе бе.
Мен Кызылдан дулаары 2 орчумак шкколазын 7-ги класкын өрткен өөрдөлгө чыккында доостум, ам өөрүм-биле 8 класска өөршөр бис. Өөрдөлдү, кычкээлдерден хостуг үемде урууларын «Өөрүшкү» ансамблинде киржил турар мен, ында чаңгыс класскыларын база бар. Каш чылдар иштиде ансамблинде аныкты артыктыр анык-самысты, оюн-көрүстүтүштү — төлө баралдагы келдиши. Узуртукчу башкымыс — Бера Сугаубекова Даржаа турган, аажок кызыккан кижис. Башкымыс аажок кызык бис, ол база биске шахла-ла мындг. Өрткен чылдын төнтүзүндө эгелер өөрүшкүчү арай өжүп эгелээр чүве. Чүте дээрле концерттерге белеткенер бажып-балгап өөрү-биле баскарап эгелээр бис. Ынчалар поурч эгер келип, репетицияны канды-лаа черге эрттирер апарган бис. Башкымыс, ыстыг секцияны хомулгасп дээр берге-лаа болза, оовус-

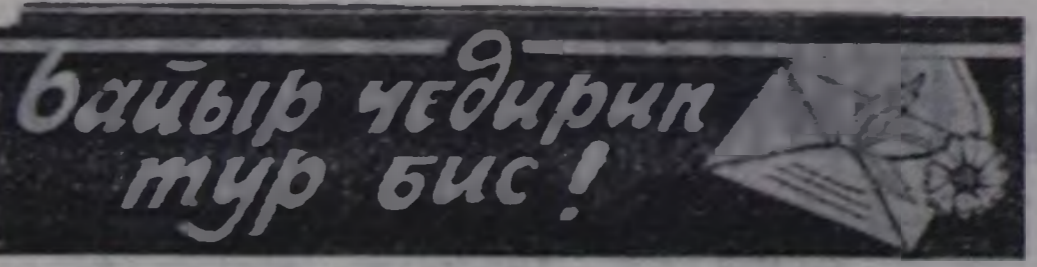
СҮЛЧЭЭ БОЛГАШ КҮРҮНЕ ЭРГИЛДЕЗИ

(Уланчыгыш, Эгез № 163, 167 «Шында»).
— Алло, кымсыз?
— Полат-тыр мен.
— Че, белеткел кайы хире чоруп тур?
— Бүгү чүве белем ийин, дарга.
— Охай, ол-ла болгай.
— Алло, кымсыз?
— Тай, тыр мен.
— Белеткел кайы хире ападыз?
— Шуут белем, дарга.
— Вурудаам доктаал?
— Шуут белем, ТК-ның пленумунга сийерки иштелдирерге бүрүн үндээлеттиген.
— Охай, ол-ла болгай.
— Октау херзин» көөр судуу эгезинде «Эгарнабжыга», биргээр чугалаарга, совет хамаатарларына, кудуныга өрткөр деп планан турган. Ынчаларга кайы боор: Ында күрүнесини болгаш оон чазанын баштарынын өске чурттуу бажынынга апаргаш шиндирге, болбас болгай аан Ынчанга «Онаа аажык хылышты» ТАР-ның киностратегиин бажынынга 1938 чылдын октябрь 10-ла Кужугет Серенин байысаалгазы-биле эгелээр.
«Онаа аажык хылышты» канчаар ажилдаарынын сенарий планын оон кол драматург чогаалчызы болгаш кол режиссеру баш бурунгаар шагла-ла бижилгез аан. Тускый онаа аажык суд деп ааан шини артистер суварлаа күрүне ялаакчызы болгаш бурундугарынаар К. Серенин байысаалгазы-биле шини эгелээр таварылга эвес. Вурудааттарынаар шини эгелээр ийне чугаакчы, чечен-мерген кижис ол дээрзин шини кол чогаалчызы болгаш режиссеру эгелээр чурган. А Кужугет Серенин ТАР Иштике дерек хылышыны кара-бажынынга болгаш кайыштеринге кыска хуусаала — эде иржиштинде кезин. Ынчанга К. Серен Сугу чүвени эгелээр төнтүзүнде чевро тө каал берген Ынчангай канчаар артык кижис боозун ролюн күөсүлүр хүлээлгези.

Завы белеткен бээрин болап туралар.
Школа чыгыпга белеткелден база бир чугула айтырымы — өөрдөлгө дерик-херекселери, адик-леп-биле уругларым хайдыртынганы. Хире-шаа-биле болунар чүүлдер кылдынгай, уругларга адик, ботикалар айтырымы арай нарып боор турар. Итирнатын адик-леп аймак иштээри-биле хавар кээп турарын хомудал-биле директор чугалаар болду. Нарын айтырыгы-дэр ийин харын, Школа коллективни бир га черде картофель, ногаа тараан, ажаап чабылаан. Оон багай ажаап эвес дүжүттү ап болурунча магадталы бар боор турар. Ынчангаш келер чылын улам ханылап, калуста тарырын шиптирлээр. Картофель, ногаа аймак-биле хайдыртынынын аргазын көөр деп туралар.
Чугаа аарымда Эрес-оол Селезович Салчак Кара-Хөлгө телеуеорга тыва дамчыкылга-көрбей турарын дынатты, радио ажылдаваангаан хомун ий чыл боор турарын хомудал чугалады. Солун иделде айна-бир тааа турган болза, ам хойлап, чарик болгаш бир удаа кээр апарган дэр.

Арагачы ДОНГАК.
Кара-Хөлгүчү агаар-болуузу магадлап көрдүм, каас-тараш магадлап чер-дир, мрак-ла орандыр. хагла-хап-ла оран сен, томес. Тес-Хем, Би-Хем база четтим. Ол чораш ааа пассажир эвес, ачама шаам-биле дузалай чордум. Ынчал чоруп турган, машинаны башкара. ында өөршөнү алдым, чөл-шээр-ле чүве болза, руль артынга олурутуп болурум мен (гайдык чүве — машина башкараар эргим кижисында чок). Аам: «Оол кылгыс херек эртем-дир» деп чагыр чүве. Школада эш-өөрүс чыгып келдиши. Чынын чугу-галдыжырышка дык солун болуу.
Бо чагаан бижий Бергенин кол-ла чылдагыны — «Өөрүшкү» өже хона берген олу бо өөрдөлгө чыккында база катап чырып келер өрүм бо деп бола-биле бажыдам.

Радомир БЮРБЮ, Өөршөкчү.

байыр чедирик тур бис!
Бистин эргим ынак ававыс Ооржак Кылын-оол-овна Сундуй 50 харлаар. Ававыстың төрттүнгөн хүнүн таварыштыр аааа эзиг байыр чедирбишаан, быжыг кадыкшыды, хемчээл чок өөрүшкүнү, ажал-ижинге улуг-улуг чедирбишнерни, амьдирал-чуртгалгезинга аас-кежикти күөп тур бис.

ЧАРЛАПДАР САМБЫРАЗЫ

СЕНТЯБРЬ 23-ТЕ-АУКЦИОН

Хуужуктан будурулелерни, садык черлерин сайгарынын АУКЦИОН САДЫИ 1992 чылдын сентябрь 23-те 16 шакта Улусчу чогаалдыга төвүнүчү бажынынга (эрги ПЧБ) эгелээр.
КОНКУРСТУ 1992 чылдын октябрь 1-де эртенгиниң 10 шакта база аааа эгелээр.
Конкурс эрттирер албан черинин адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 32, кабинет № 316.

Хамаатыларны, а ол ышкаш устат фондунда күрүнесин, күрүне органнынын болгаш хой-ниги организацияларының үлү 25 хуудан эвээш болуп турар юридиктиг эргилерин аукционга (конкурска) кириштирер.

Аукционга (конкурска) киржирин күзүнер Кызыл хоорайнын муниципалитет эт-хөрөнгин эргелер башкара талазы-биле комитетинге дараазында документилерни кирер:

— аукционга киржириниң чагыны сентябрь 21-ге чедир;
— конкурска киржириниң чагыны сентябрь 30-ге чедир;

Хамаатылар! Акшаның үнеси кудулаан үе-чадада шимчeves эт-хөрөнгин силер садып албышаан, капиталыңарны идеялгид кадагалап, ажы-төлүңерниң келир үезин хандырар силер!

Немедде тайылбырын алырда, дараазында бистин телефонлары-выс ажыглап болур: 3-27-90, 3-33-59.

САЙГАРЫЛГА КОНКУРУЗУ-БИЛЕ САДАР ЧҮҮЛДЕРИНИҢ ДАҢЗЫЫ

1. Салчак Топа кудумчузу 42 дугаар анги туттунган бажында турар № 35 аш-чөм магазини. Оон чер участкасу 1061 дөрбөлчин метр, ажилдакчыларының саны 9 кижис, кол фондунулары 214 мун рубль эртектиг, материалдыг үнелиг чүүлдерини күрүлварылары 1174 мун рубль түнге денектир, төлөөр чүүлдериниң түндү 170,9 мун рубль, магазининиң эгес-эгелээр өртөө 160,5 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акшаның түндү 16,05 мун рубль.

2. Ровно кудумчузунда тускый туттунган анги турар № 08 бажында № 19 аш-чөм магазини. Оон чер участкасу хемчээли 945 дөрбөлчин метр, ажилдакчыларыны саны 21 кижис, кол фондунуларыны өртөө 1040,9 мун рубль, материалдыг үнелиг чүүлдериниң күрүлварылары 2062 мун рубль, денектир, төлөөр чүүлдериниң болгаш эске-лаа чүүлдериниң түндү 2529,7 мун рубль, эгезинде өртөө 573,2 мун рубль, магадтал кылдыр салыр акшаның түндү 57,32 мун рубль.

3. Гранитная кудумчузда анги туттунган № 44 аш-чөм магазини Оон чер участкасу шөлдү 644 дөрбөлчин метр, ажилдакчылары 10 кижис, кол фондунуларыны өртөө 397,6 мун рубль, материалдыг үнелиг чүүлдерини күрүлварылары 2274 мун рубль түнге денектир, төлөөр чүүлдериниң түндү 319,5 мун рубль түнге денектир, эгезинде өртөө 306,5 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акша 30,55 мун рубль.

4. Праображная кудумчузда № 18 үлгүлүк бараанын-рыны магазини. Праображная кудумчузда № 20 бажында ол магазинге немей туттуган бажыны аренада дужаар. Магазинниң ажилдакчыларыны саны 2 кижис, кол фондунуларыны өртөө 14,3 мун рубль, материалдыг үнелиг чүүлдериниң өртөө 619 мун рубль, эгезинде өртөө 633,3 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акшаны 63,33 мун рубль.

5. Кызыл хоорайнын Октябрьская кудумчузуна № 27 бажында № 1 «Юлукша» деп баш таарар чер (оон бажыны аренада дужаар). Эзелет турар чер участкасу шөлдү 347,4 дөрбөлчин метр, ажилдакчыларыны саны 15 кижис, кол фондунуларыны өртөө 21,1 мун рубль, сал-хөө активы 36,9 мун рубль, төлөөр чүүлдерини болгаш эске-лаа чүүлдерини 14,8 мун рубль, эгезинде өртөө 127,5 мун рубль, оон иштинде аренда төлөөрине 84,3 мун рубль, магадтал кылдыр салыр акшаны 12,75 мун рубль.

6. Калинин кудумчузуна № 22 сая бажында «Ес-резка» деп аталыс (бажыны аренада дужаар). Эгезинде өртөө 72,9 мун рубль, оон иштинде аренда төлөөрине 69,6 мун рубль, салыр магадтал ашаның түндү 7,29 мун рубль.

7. 133 кварталыгы чуртталга бажыныга куудуштурган Универсал деп магазини (түдүү чедир кылдыныаан). Оон чер участкасу шөлдү 722,43 дөрбөлчин метр, эгезинде өртөө 2580 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акшаны 258 мун рубль.

8. Комсомольская кудумчузда курган илгистүг Чунгар-бажыны. Эгезинде өртөө 62,6 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акша 6,26 мун рубль.

9. 12 школынниң районунда түр бүрүчү херекел баранын-рыны магазини. Чер участкасу шөлдү 302,4 дөрбөлчин метр, эгезинде өртөө 365 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акша 36,5 мун рубль.

10. Комсомольская кудумчузда курган илгистүг Чунгар-бажыны. Эгезинде өртөө 62,6 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акша 6,26 мун рубль.

60,3 мун рубль, эгезинде өртөө 1149,7 мун рубль, магадтал кылдыр салыр акшаны 114,97 мун рубль.

Тыво кудумчузуна № 24 анги туттунган бажында үрүкчөө мөөн бараанын-рыны № 24 магазини. Чер участкасу шөлдү шөлдү 325 дөрбөлчин метр, кол фондунуларыны өртөө 891,5 мун рубль, эгезинде өртөө 891,5 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акшаны 29,15 мун рубль.

Түдүү доовулаан хей олдырды (секциялыг) чуртталга бажыны. Эзелет турар чер участкасу шөлдү шөлдү 3020 дөрбөлчин метр, эгезинде өртөө 3805 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акшаны 380,5 мун рубль.

№ 12 школынниң районунда түр бүрүчү херекел баранын-рыны магазини. Чер участкасу шөлдү шөлдү 320,4 дөрбөлчин метр, эгезинде өртөө 365 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акша 36,5 мун рубль.

Комсомольская кудумчузда курган илгистүг Чунгар-бажыны. Эгезинде өртөө 62,6 мун рубль, магазылаа кылдыр салыр акша 6,26 мун рубль.

Төрлөдөрүнн болгаш тоок кижилерини аш-хөрөнгини күрүне каттыштарынынга, күрүне будурулелери-биле болгаш сокултар аан өске-лаа каттышшыларын-биле боштайгы аш түндү тыпсыр аштагына (уставта көрдүмөз капиталды күсөл-белчин керзин чарынын аргазы-биле объектын садып алган таавырталаа кады кору-дарына аш-хөрөнгиниң ролюн көрүдөлүк база болуу.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ НАЙЫРАЛ: «Герон ааа»

(АКШ) 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (үздүк); Видеолар: «Мост пикачу» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00 шактарда. «ВОСТОК»: «Крепкий орешек» (2 сериялыг) 15.20, 18.00 шактарда.

АГАР САНЫ: «Тыва сода» № 383305.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Индекс 667000.
ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Дээдэ Совети болгаш Чааа «Шын» солунунуң редакция коллективтери.
КОА РЕДАКТОР: В. Ф. ЧАДАМБА.
РЕДАКЦИОННАА ТЕЛЕФОННАРЫ: Кола редактор — 3-43-34; редакция кижилер күтүзүп алыр чер — 3-34-26; редакцияның ораалакчылары — 3-33-91; 3-34-17; чарысаалгалыг секретарь — 3-34-92; ораалакчы — 3-45-93.
КИЛДИСТЕР: улуус депутаттарынын Советтери, ийитиле-политпатент болгаш соода айтырылдар — 3-34-18; — 3-34-98; ветеран — 3-34-49; 3-38-73; көзөз ажы-арык — 3-41-16; илгилер болгаш үеэ өөрелеттер — 3-39-15; мезгилер болгаш спорт — 3-38-82; — 3-34-57; очулга — 3-34-39; 3-34-03; кагаз — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; үндүрүчүлөр — 2-27-41, солуун келбей барганга — 2-32-75; бухгалтерлер — 3-37-11.
СОЛУУЗ ПАРЛАТТЫНГАН МАТЕРИАЛДАРЫНЫ АВТОРЛАРЫНЫ БОЛАЛАРЫ РЕДАКЦИЯНЫ ТУРУЖУ-БИЛЕ ВУРУПТИН БАШЫР БОЛУУ. АРЫТТЫНГАН ФАКТЫЛАРЫ, САНЫМЫ БОЛААР ЭСКЕ-ЗАА ЗЫННААНЫЛАРЫ ЭВЭШ АВТОРАЛАР БОЛГАРЫ ЧАРЫСААЛАДЫ.

Гимн төлөвилелинге

хамарыштыр

БУДДА БОЛГАШ ОҢҢ ӨӨРЕДИИ

Тыва Республикамын Гимн төлөвилелинге даяарыштыр болгаштарын чыгарып, композиторлар солун арнында...

(Уланчымы, Эгеэн 159, 161, 163, 166 «Шында».)

Бир катар өөреникчилерин быраан Будадаан айтырган: «Нарынага четкен кижини чүрү маанай турарды!» Будада...

жыжылаас, өске кижилер дээр сагым чоазырын сүмөлдү турган. Оон кадында багай чүве түүрү турар хай-ба...

баштайгы үүлгединден ойталал болур. Угаан-сарынылы баларга, чүве үүлгедип каан кижиден чүрү манар болурду?

ау-биле шийгээлп аларынага чээрин чыл дерек. Хуурак болур дээр кордакчы чүрү манар болурду? «Бир дээр частырыгыл...

«Ш камгалалды» сөстөрүн азырынча соонда кордакчы «Он чарлыкты» дагыраан бээр, күссөкүр ужурутун...

«Чуурааган» сөстөрүн азырынча соонда кордакчы «Он чарлыкты» дагыраан бээр, күссөкүр ужурутун...

«Чуурааган» сөстөрүн азырынча соонда кордакчы «Он чарлыкты» дагыраан бээр, күссөкүр ужурутун...

Тыва Республиканың күрүне йөрээли

Сөү Бүрү Чюдюктуу. Алгагы Стам Бюренин.

Музыка score for 'Tыва Республиканың күрүне йөрээли' with lyrics in Tuvan and Russian.

Хундус сагыл четтирген лама хүрүздөн үңкүр келеш. Гаг хемини кыдыныга олурда, даштыкы кеэри коргунчу...

9. Таңы-самдан, төгүмден, ыраарындан болгаш театр көргүзүлгөндөн ойталалар.

Будда болуун номналынга кара чангыс сорулга салган— мөү-шынарны экижир дит тургаш, кижин төрөткен...

Буддизм өөрединиң бугаар бир эвс кижин чүвезин мереп билер болза, ол оңу кылып болур. Бир эвс бак дээр болза, чүве үүлгедип каан кижиден чүрү манар болурду?

Буддизм өөрединиң бугаар бир эвс кижин чүвезин мереп билер болза, ол оңу кылып болур. Бир эвс бак дээр болза, чүве үүлгедип каан кижиден чүрү манар болурду?

Буддизм өөрединиң бугаар бир эвс кижин чүвезин мереп билер болза, ол оңу кылып болур. Бир эвс бак дээр болза, чүве үүлгедип каан кижиден чүрү манар болурду?

Буддизм өөрединиң бугаар бир эвс кижин чүвезин мереп билер болза, ол оңу кылып болур. Бир эвс бак дээр болза, чүве үүлгедип каан кижиден чүрү манар болурду?

ЭМНЕТТИНМЕС ААРЫГЛАР ТУРБАС

Бо чылдың июль 21-де Наташа Ивановна-биле «Бузурел-диг эмнетиңиз» деп интервью номчуучуларын сонургаалын доран-на хаймыттырдык.

аарыг кижилерге боттуг дуза бербей турар болгай. Оңко-лотынын териниң дээр эмнетиңизниң турбас-да, чүве дээр болза, чүве үүлгедип каан кижиден чүрү манар болурду?

— Барык чагаа бурзуу — дуза дилээн кижиниң ык-сымыдыр.

Бир мындагы таварыла болган-дыр. Афганистанга албан эртинген беш оодалар онкология диспансери таныжыла алган-дыр.

— Ийе, ындагы чорду, кончү эки чүгээлдүр. Чагаа-ларны номчууру дыка муңгаранчыг: аарыг кижилерин чагаалары шыжажыл. Менден дуза дилээн аан, чанып-тей-ден каан. Дыка-ла күзгөңчидир.

— Силерин аргачыры бардыктар ындагы түнсөлдөр баар бе? — Бар болбойн канчаар. Оларын араандан кол-ла чүве — кижилер-дыр, бистин дузага турбан болза, олар динир турбастан ийле.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

«Азия-Тур» деп каттышкан бугурулгениң чанында ГРАФ деп компанияның фильдалы танамал кылган болгаш пардалга продиукция бүдүр, шынарнын база кыдыныгы талалы-биле оңогай чымыларны болгаш шымаларны кыдыр талалы-биле чымыларны худуап ап турар. Нагылаар 2-ден 10 хончу чедер хуусаа дургузунда күссөкүрлер.

Төлөврүлгө өөредилге кыңчээлдери 1992 чылдын сентябрь 8-те эгелзэн. Кээр адреси: Кызыл хоорай, Шетинкин, Кравченко куудучуу, бажын 46. Улусчу чогаалдыга төү. Тел 3-34-46.

БАЙДАЛ ТААРЫМЧАЛЫГ БОЛЗА

Улап-Улазын культура институтунун ганшы салбырын дооскан мен. Бо хүнерде Кызыл районун «Шамбалыг» совхозта өрүлганын музыка школазында ажаллап тур мен. Ынчангаш ында ганшы салбырын дугайын бижи-дип келер деп музыка шко-лазынга чедер турар кужу-дуг. Ажылдарында эгежөк чүгүлдө бичиле чүве чокта, дыка берге. Кызээл эрттирерде пнанинога азы багыга үдөл бээр кижин чокта дыка нарын алаар-дыр, магнитофон база чок. Ынчангаш байдалаа эотер кычалын канып кычал дээрли болуун үрүлгөргө чүрү деп тайылбырларды А оларын танышпаар күестин кижин датикикээр боор-дур, дурмун бугаар анаа көрүмүн программаларды ажалла-дыр. Клас-сиктиң «Элдик шыгырадыш» ойнаар үрүлгө бистин школавыстан чоп гүлп бол-бас деп.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Индекс 667000. РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯНЫ: Н. С. Базыр (хатмы-сагалды секретары) А. С. Дембров (аол редактору) В. М. Сат, К. К. Сат (аол редакторуну оралаачымы). Ш. М. Суван, Н. С. Эрген.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОНЫ: Коза редактор — 3-34-34; келген кижилер худуап алдыр чеп — 3-34-26; редакторуну оралаачылары — 3-34-91; 3-34-17; тарымсагалды секретары — 3-34-92; оралаачымы — 3-45-93. КИТАПТИҢ: уучт депутатарының Советтери, кыдынар-политиктиң болгаш соода аймагылар — 3-34-19; 3-34-04; 3-34-05; 3-34-06; 3-34-07; 3-34-08; 3-34-09; 3-34-10; 3-34-11; 3-34-12; 3-34-13; 3-34-14; 3-34-15; 3-34-16; 3-34-17; 3-34-18; 3-34-19; 3-34-20; 3-34-21; 3-34-22; 3-34-23; 3-34-24; 3-34-25; 3-34-26; 3-34-27; 3-34-28; 3-34-29; 3-34-30; 3-34-31; 3-34-32; 3-34-33; 3-34-34; 3-34-35; 3-34-36; 3-34-37; 3-34-38; 3-34-39; 3-34-40; 3-34-41; 3-34-42; 3-34-43; 3-34-44; 3-34-45; 3-34-46; 3-34-47; 3-34-48; 3-34-49; 3-34-50; 3-34-51; 3-34-52; 3-34-53; 3-34-54; 3-34-55; 3-34-56; 3-34-57; 3-34-58; 3-34-59; 3-34-60; 3-34-61; 3-34-62; 3-34-63; 3-34-64; 3-34-65; 3-34-66; 3-34-67; 3-34-68; 3-34-69; 3-34-70; 3-34-71; 3-34-72; 3-34-73; 3-34-74; 3-34-75; 3-34-76; 3-34-77; 3-34-78; 3-34-79; 3-34-80; 3-34-81; 3-34-82; 3-34-83; 3-34-84; 3-34-85; 3-34-86; 3-34-87; 3-34-88; 3-34-89; 3-34-90; 3-34-91; 3-34-92; 3-34-93; 3-34-94; 3-34-95; 3-34-96; 3-34-97; 3-34-98; 3-34-99; 3-34-00.

«УЖУК» ЧАЛАП ТУР. Тыва национал тон, яны-буру бөртөр даарал, чавага сирпы, даарал, чини динип өөөрени күзүлгид кижилерин «УЖУК» биче бүдүрүлгө чалап турар. Өөредилге амылдар материалды боду экээр.

КИНО. СЕНТЯБРЬ 21-ДЕ «НАЙРАЛ»: «Герон аза» (АКШ) 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.30, 18.40 (узаткан). Визовал: «Мост в никуда» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда. «ВОСТОК»: «Кремль пре-лекса» (2 серияды) 15.20, 18.20 шактарда.

МӨӨГҮ ЭКИ-ЛЕ, ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Эмчииниң сүмези

Садгь. магазинерде эш-тем элек-даа бол, оон өр-тек-үзгө аар, амыдыраары-нын аргазы бердизин уде и-жилер бойдустан бермези болур кат-чикти, мөөгүнү, эл оттарыны чып, ышка белеткен азырын орадамып турар. Илалды мөөгүнү аи көп жалок чып, аш-чеге ажылга турар. Мөөгүде ки-жинин организмине ажи-тыг бүдүмдөр хей. Чезгүл шынары-биле мөөгү эште демейлешек. Мөөгү тазыма кжи мөөгү чып болбас.

Чир мөөгүлөр, чивес, хо-ралыг мөөгүлөр турар. Хо-ралыг мөөгүлөрде, хо-ралыг мөөгүлери чеге ажи-лаарындан хоранынган, өлүм-чидиге таваргы бээр чорук-турар хаа эес. Бо чылы Бо-рожек обласка мөөгүден хо-рааныншыкка хей болуп турар.

Кызыл хоорайда санитар-эпидемиологияга хайгаарал тө-вү хоорагга болгаш респу-блика девискээринге мөөгүдөн хораныншыкшыны болду-рабы-биле мөөгү чырынын болгаш ош кышка өзи кыл-дыр белеткээринин дүрүм-дери мөөгү чыгычаларына ба-за катан саныктарып, ки-чегейлг болурун дилеп ту-рут.

Жалчый биле сатаныскый деп хоралыг мөөгүлөр демей. Ак мөөгүчү бөрүгүнү алаа саргызымаар, ногазынмаар-даа болур, бөрүгү сый ту-дуптарга, ак хазээр болур, чигиргү амындык, чагай чыгыт. Бутчугамай ак, чез-килешек чурттуг.

Сатаныскый, жалчый деп хоралыг мөөгүлериин бөрү-чүгүштерди кызыл аш хиринг ак-кызыл өнүгү астыр. Бөрү-гү сый тудуларга, өнү кы-ла бээр ийликте кыу, мөгө-рө боор. Бутчугамай кыу, кызыл өнүгү, четкээвек чурттуг болур.

Маслэнок биле иховикке перечин дээр хоралыг мө-өгү демей. Маслэнокту бөрү-гү ак-сарыг, сый тудуларга, эдзини өнү ак-сарыг, кара-бас, чагай амындык. Бут-чугаштары саргызымаар, чам-дык кештелчек дээрбектик болур. Моховиктин бөрүгүнү алаа саргызымаар, ногазын-маар. Сыйынын черинге эдиз кыска бээр, амдан шолотт эвес болур.

Чир, чивес мөөгүлөр даш-тык эвезинин тазыма-биле бот-боттарыга демейлешек болганда, оларын дугайында чеже-даа номчаша, чу-руун-даа көргөш, итпал билеп алдыр, кара биле көрбөзү кижиге берге. Ынчангаш мө-өгү чып бетинде болуур, дуржугалыг мөөгүчү-биле кады чорутпак, мөөгүлөн, оларны эки тавып, билди айыр болза эки.

Чир мөөгүлери дузаары-нын бетинде дустуг суга ха-йындар. Мөөгү кайкылыг-тан сугун катан ажыглап бол-бас, чүгүл төгөр. Чаа чыгган мөөгүлери үш хонукта сугга шыгыдап сугтар. Бир хонук дургузунда сугу 3-4 катан солдуур. Шыгыткан, хайы-дырганынч соонда чүгүл ы-чал маринада суг, амдан кирип ап болур. Аштар-арылгаша, чүгүл, чып экилеткенден бир хонуктан

чүгүл сөөгүндө, 12-34 шак эрткенде көстүр, бөл-дирит көзү болур. Чамдык таварылгада 2 шак эрткенде шылде азы 8-10 хонганда-даа килереп көзү болур. Аараан, хоранынган кижини нинти байдалы сулаара, баш дес-кивер. Оон соонда ылгалдыг демдектери бөлгээр: кыра-кити көөрү бөлгээр, шы-рыма дугалай берген шыкаш болур. Чүвени көргө, айыра-рым, ийн кылдыр көстүр анаар болгаш кыра кыра кы-рамыр бергээр, чугаала-ини көшпээр. Аараан кижин угалын оскунмаа-даа, дил тартык бергенден чугаа-ла шыдаастар. Аас нинти кургаар, сукаар. Ынчаар араарада ижин-шайтуу ажы-лыг алаа болур. Ынча араан кижиге «Кодуну илдиң, өйү-турар чүе бар-дыр, күстү-рээр-дыр» дээр. Бил эвес и-чээр араан кижиге үшкеле ижи дузанын чевербес бол-за, 2-3 хонук дургузунда ол улум баксыраар, амыттыга айылдыг.

Бледия поганкадан хоран-ганда, 8-12 шак эрткенде, ижин күштү аарып. Док-тамак куду олтурт, үзүк-төк көк кузар, сукадыр, баш зарып, соок дөр дүжөр. Эшт илин 35-36 градус бадар, дамыр согуш конкаар, хош, бут сой бээр. Ол харониде уган-идерден оскунмас.

Мухомордан хоранынганда, 1,5-2 шак эрткенде ижин аарып, кыска келдирер, ку-зар, хей чара төктүр, дер-дир. Уган-идерден оскунду-раар, улукка ийн-буру чуга-лаштылар анаар. Ол ишкеш карака меге чүе көстүр, дембээр гелээр. Аараан кижин чүе кылып турарын билбес, уганы солзуудаа ки-жиге демейлеш бээр.

Хуу ижилер дузаан мө-өгү чүгүл чыга сарг эрген көк. Чүгүл белетке конторазыны ажыкчынарнын белеткээни мөөгүнү чоңга салып болур. Садгь мөөгүнү кык кылап каан турар ужуруг.

Саяа ООРЖАК, Седина САДИ, Кыздык санитар-эпиде-миологияга хайгаарал төвүнүн эмчелери.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХАМААТТЫЛАРЫНГА УГУУЛГА

Хүндүлүг үндүрүг төлөкчилери!
1992 чылдын январь 1-ден бээр хамаатыларын кылган ажылдарындан болгаш өске-даа ажыл-чорудулгандан алдынган орулгаларына «Тус-тус кижилерде тыртар олча-ажык үндүрүүнү дугайында» РСФСР-нин 1991 чылдын декабрь 7-де Хоойлузунга дүүштүр олча-ажык үндүрүүн оонаары көрдүнгөн.

Хоойлуну 1992 чылдын март 13-те «Российская газета» солунга, «Известия», «Неделя», «Финансовая газета» солуннарга болгаш чамдык журналдарга (ол Хоойлу дугайында тайылбырны тыва дылга «Шын» солунун июль 22-де номеринде берген) парлаан болгаш чурттакчы чоңга таны-жары-биле чедирген.

Хоойлу бүгү орулга ап турар хамаатыларын, кымга-даа чингелес чокка, олча-ажык үндүрүүн төлөөлөрүн дүлээндирип турар. Россия Федерациязынын Конституциязынын 67 чүүлүндө болгаш Тыва Республиканын Конституциязынын ол чергели чүүлүндө дору-биле айтып бижээни болза: «кижи бүрүзү хоойлу бугаар доктааткан үндүрүг-лери болгаш чымдаларын төлээр дүлээгелиг».

Чаа Хоойлуну доктаадып тургусканы болза: — хамаатыларын чыл дургузунда нинти кат-тышкан орулгаларын үндүрүп оонаар; — үндүртүп оонаар нинти каттышкан орулгандан күш-ажыл төлөвиринин эн кудуку хемчээли бол-гаш уругларын база азырадыкчыларын азыра-рынга чарыгдаларын казырып;

— үндүртүп төлөкчилеринин ангы-ангы кезекте-ринин орулгаларына үндүртүп оонаарын демей чергелиг хамаарылгасын.

Үндүртүп ставкаларын прогрессивтик (өзүп турар) шкылазын доктааткан. Үндүртүп төлөкчи-нин орулгаларын көвүдээни-биле оортан тыртар үндүрүүнү хуузу баа өзүп турар.

1992 чылдын июль 1-ден эгелеп Хоойлуну үн-дүртүп ставкаларын дугайында 6 чүүлүн өскерт-кен. Ам прогрессивтик үндүрүүнү чыл эгезинден алдынган нинти каттышкан орулганын 42 муң рубль түнүндөн эвес, а 200 муң рубль орулгандан тыртары көрдүнгөн, ындыг болганда олча-ажык үндүрүүнү хемчээли дык казырлар.

1992 чылдын июль-ден олча-ажык үндүртүп дараазында хемчээлдерге тыртар:

календарлык чылда алдынган нинти каттышкан орулганын үндүрүп оонаар хемчээли	үндүрүгүң түңү
200000 рубль чедир	үндүрүг оонаар орулганын түңүндөн 12 хуу
200000 рубльден 300000 рубль чедир	24000 рубльге 200000 рубльден ажып турар түндөн 20 хууну немээр
400000 рубльден 600000 рубль чедир	64000 рубльге 400000 рубльден ажып турар түндөн 30 хууну немээр
600000 рубль болгаш оон хой орулгандан	124000 рубльге 600000 рубльден ажып турар түндөн 40 хууну немээр

Бо ставкаларын 1992 чылдын нинти каттышкан орулгаларына хамаарыштыр ажылаар.

Чаа Хоойлу хамаатылар календарлык чылда акша түңүгө азы натура (продукция болу) чы-гырге нинти каттышкан алган орулгаларын дугайында декларацияны (бижимел дындагыны) чурттап азы кандыг-бир ажыл-чорудулганы бот-тандырып турар черинин аайы-биле үндүрүп ор-ганын киригин турарын бир-ле дугаар хулаэнди-рип турар.

Олча-ажык үндүрүүнү дугайында Хоойлу ха-маатыларын чыл дургузунда ап келген орулга-ларынын, оларнын үген дөстөринин дугайында, а ол шыкаш орулга алыры-биле хол-башкан чарыгдаларын дугайында тодаргай үчтүгү чорударын оларга бир дугаар хулаэндирип турар.

Бо ажыл-херектин чаазы болгаш элээн нарынн олча-ажык үндүрүүнү дугайында Хоойлуну ажы-лаарына эвээш эвес бергедээшкенин тургузуп турар. Мында эң берге чүе чүл дээр, үндүртүп төлөкчилеринин орулгалар дугайында декларацияны тургузганы, ылашыларга, үндүртүп оонаар орулгалар дугайында декларацияны оларнын бот-тускайан тургузганы болур.

Бо бергедээшкенин ажып эртери-биле күрү-ненин үндүртүп инспекцияларын бугу денелдер-инге консультация пункттарын тургузганы.

Төлөттинген үндүртүп силернин боттарынарнын эрге-ажыктарына чарыгдаттынар деп чүвени хамыктан эгезинден билип алыры чугула; ону кады камгаланын, улус өөредилгезин, хоорай болгаш чурттаар оран-башын ажык-агынын хөгжүдү-гүн болгаш өске-даа чүүлдерин акшаландырыны-га ажыглаар, өскээр чугаалаарга, колдуунда эги-амгелиг бийлаалды. 1992 чылдан эгелеп чуртта-кчы чоңун боттарынын орулгаларындан төлөөнү олча-ажык үндүрүү колдуунда долузу-биле үндүр-үгү төлөкчилеринин чурттап азы ажылап турар чөөлөринге артар болгаш анаа чарыгдаттынар.

Хүндүтүг үндүрүг төлөкчилери!
Күрүненин үндүртүп инспекциязы силернин ки-чээгелинерин дараазында чүүлге угуландырып тур: чүгүл боттарынын кол ажылап турар че-ринин аайы-биле чыл дургузунда акша-шалын ап келген хамалылар нинти каттышкан орулгаларын

дугайында декларация бээринден хосталыр. Кол ажылап турар чери дээрге хамаатынын күш-ажыл дөстөринин шыггааттынып чыдары бүдүрү-лге, албан чери азы организацияны болурун кижиге бүрүзү билген турар ужуруг.

Оон ангыда бугу таварылгаларда, 1992 чылдын дургузунда кол ажылап турар черинден ангыда азы кандыг-бир ажыл-чорудулга кылып турарын-дан ангыда, өскөөртөн орулга (акша-шалын) ал-ганда, хамаатылар чылда нинти каттышкан ору-лгаларын дугайында декларацияны үндүртүп ор-ганына 1993 чылдын апрель 1-ге чедир кириер хулаээгелиг.

Декларация долуруп тура, чылда каттышкан орулгага 1992 чылда алдынган дараазында ору-лгалар кирерин билген турары эргежок чугула: — кол ажылап турар черинин аайы-биле алган акша-шалынын бүгү хевирлери;

— кол ажылап (албан хаап, өөренип) турар черинден ангыда өске бүдүрүлгелерден, албан черлеринде база организациялардан азы тывын-гыр ажыл-чорудулга кылып турар кижилерден алган орулгалар;

— эргемин, литературанын база уран чүүлүн чогааларын парлаанын, күөстекени азы өске-даа хевирге ажылааны дээр автор шаннал төлөвири; — ажыдышкындар, чогаалдыгдалар болгаш үлө-пүрге чаа үдөгөр хевирлер дээр шаннал төлөви-ринин түңү;

— юридиктик бүрүткел чокка тывынгыр ажы-лаык чорудулганын бүгү хевирлерин боттанды-рыптан орулгалар;

— юридиктик бүрүткел чок тывынгыр ажы-ла-агыжылар коллективинин составына тура, ты-вынгыр ажык-агык чорудулганын бүгү хевир-лерин боттандырып чорутканындан хуузуна кир-ген орулгалар; (долу эштежилгенин составына тура) чижээ, арендаторлар аразына тура орулга-лар;

— туулгаларын, кварталарын, өрөөлдерин бол-гаш өске-даа оран-саваны, гаражтарын, автомо-бильдерин болгаш оон-даа ангы шимчeves база шимчээр эт-хөргөнгин хөлөзиге азы арендага бер-геннен орулгалар;

— орулга адыр орулга-биле тывынгыр ажы-ла-агыжы чорудулганы азы өске-даа ажыл-чоруду-ланы боттандырып турар үезинде хуу өңүге ха-мааржыр эргелиг эт-хөргөнгин сатканындан ал-дынган орулгалар;

— даштыкы күрүнеге тура азы даштыкы күрү-нелерден алдынган орулгалар;

— акционер нинти-ледеринин акцияларын буга-гаар алдынган дивиденд орулгалар түңү, а ол шы-каш кирижкине кемигүн дадывырларындан болгаш бүдүрүлгелерин, албан черлеринин база органи-зацияларын өңү-хөргөнгизинге үлүгүлү киржилге-зинин хуулары;

— олча-ажык үндүрүүнү дугайында Хоойлу бугаар үндүртүп оонаары көрдүнгөн өске-даа ору-лгалар.

Чылда нинти каттышкан орулга дугайында дек-ларацияны долурунун ылаптыг чуруму-биле силерин чурттап азы ажыл-чорудулганы боттан-дырып турар черинин аайы-биле күрүненин үн-дүртүп инспекциязына барып танылып алыры эр-гежок чугула. Ол-ла үндүртүп инспекциязында дек-ларация хоолганын, ону долурунун тазыма-биле тодаргай тайылбырын ап болур силер.

Хамаатылар чылдын төңүзүнү манавай, орулга-ларынын баш удур декларациянын үндүртүп органи-нарына кирип, олча-ажык үндүрүүнү чээлиги төлөп болур. Ол дээрге хамаатыларын эргези, ыччалдажок чыл орулгаларын дугайында декларация киреринден оларны ол хоставын турар.

Хүндүлүг үндүртүп төлөкчилери! Орулгалар дугайында декларация кириери силериниң бирги чер-гелиг хулаээгелиг.

Үндүртүп төлөкчилеринге декларацияны кирибэ-ни, хуусаазын сагывааны дээр, декларацияга шын эвес медээлери кириген дээр, а ол шыкаш үн-дүртүп оонаарын орулгаларын чажырганы дээр административтик, сан-хөө болгаш кеземче хары-салганын оонаар.

Чурттап турар черинин аайы-биле үндүртүп инспекциязынга чедип, 1992 чылда силерин алган орулгаларынын каймыз декларацияга кирерин билип алыры дээр сагыш салырынары дилеп тур бис. Декларацияга силерин алган бугу орулга-ларынар дугайында медээлериңиң долу болгаш шын болурун, а ол шыкаш ону үндүртүп инспекция-зынга чогуур үезинде кириген турарын хандыры-нар.

Тыва Республиканын Күрүненин үндүртүп ин-спекциязы үндүртүп төлөкчилери-биле бот-боттары-нын аразында билчилгеге база демниг кады ажы-ла-дажылга идегеп тур.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН КҮРҮНЕНИН ҮНДҮРҮГ ИНСПЕКЦИЯЗЫ.
Бистин адресин: Кызыл хоорай, Чоннун амы-дырал хандырылга бажыны, 4-кү кады. Телефон-нарывыс: 3-23-41, 3-74-88.

ХАЙЫРААН ЭЖИМ

Эйлиг-Хем суурунуң таптыг-да дап-дал орутуунга ол үе-де дык-ла улут чагай шкө-ла турган. Артында эжин суурун кыдым дур-гаар агып баткан би-чирин хемчегешче ө-өрүгөн шыкаш чүе, Ынча эжи Чодураа Оона-биле шкө-лөнү эргини артап, парта деп чүеге бир дугаар олуртуп, танышкан хүнүвүс. Чодураа бөлөк чагай, шала оожук, шолуш шимчиреп эвес кижиге. Калык оонаар бис. Кезең бэ-дизиниң уруглары чаштын-чып сүт ойнай берген үеде, жээкчи ол экин аотында ут-тунмас, сактырга-ла, бир-ле дээр чүе көдүрүп алган дег анаар кижиге болгаш, Оозу боду бажа билер, ычанагыш оюннарга шолуш киришпес, көөрүңге өлбөжүр. Баштай-ла «А» деп үжүктү таныштыр-ган башкымыс Декаа Кыргыс-овна Чамзырин турган. Үе чаныс берге турбас, эжим Чо-дураа биле ийги класкаа чө-дир өөрөшкөн, ала немчик ажи, амыдыралык аайы-биле өске чедик чортуу кужу-рга таварышкан мен. Чеземей-ден-даа өөрөгөн шкөлазын, өң-милгени дык нияк эжим Чодураадан чардыр берге-даа

болза, ам канчаар, чорупкан мен. Эжминин карактарындан чаштары чашкынын баткан дамдылары дег мөндөүсүнүн, оозун бүүдү аштап туруп кал-ганын черле утпас мен.

Оон бээр хей үе эртен, Үе кажан-даа пангыс черге тур-бас, ол экин даа, бажы-даа болза, бодуңу агызынын аайы-биле бурнагаарлап-ла олурар. Ол үеден эргешчү шкөлаар ара-зынга үрэн чүүл көрүлдөз деп чүе турган. Бир-ле чыдым, көрүп чүе, көрүлдөгө ийн эжишкы таваргы берген бис. Эжим Эйлиг-Хемден көрүлдө-гө кирип келген, Мен баш-тай билбей барган мен, чүе дээрге Мээн эжим кажан-даа санага үер хамаанок, ыр-лааган чоран кижиге солгай. Артында шала перүкүмээр уруг. Кижиниң талаттың коорту чештинип, ажиттынар деп чүвени мынча Шагаан-Ары-Күлтурга бажынынын сана-зына «Аманарак» деп ырыяң Чодураа чүөгү, тааланыч ар-лап үнүп келгире, кара-биле көрүп, куламы-биле дылааш, бүтүрээр мен. Ырыны доо-луп-тарга, дал иштинде кижилер турар халык келгеш, үр-ле адыш чаксаан эвесе, Чараш ла үнүгү чораян.

Чодураа Кыргыс-овна Оона-од-ла хазээр бодуңу уран тадантыгың чоңуга, Тыванын хей-ле бижиннарыга бараал-гатак кижиге. Оон соонда ону хуула үш-даа катан көөр ар-галык болган мен, Ынча-чайың ортан үези турган. Мээн суругу чыдарарын үези. Бир-ле дүштөмөр хунде Гас-теяло атыг парке кирип чы-дырмай, артында бир-ле та-пырарын үн үндү. Хей көрүп келдиримге, эжим Чодураа та-пыр олур Уткүй манайл чө-дө берген, ийн эжишкы үр кө-рүшкөнчөктө кусталдым. Тывас, Эжим мени бажыме чыгатынчылтап: «Таалагчы деп чүвени эже, эжим» — диди. Бир сандайга олуруп алган, шырак-ла хөөрөштинем. Чү-гаавыс болду-ла ылаар. Ол анык болгаш хоолун артис-терин дегерсени билер кижиге болуу. Учулун анык оожук, тавар, далай чоң эскердим. Чүе сүт чугаалаарлап дык тавар, бичин-да далаш көк.

Ол хүн эжим-биле кады «Найралга» кино-ла көрдү-вүс. Ол сөөгү чугаавыс, хөө-рөшкөнүм деп чүвени мөн-даа, эжим-даа бодаваал боор. Бир-де хүн эжимге кагаа би-жээ мен. Каш хонганда, ка-раа бундү киргедген дег, чүрөк-лөөрөмө кире даш сүп каан дег, коргунчү сүртенчиг ча-гаа харызы алдым. Хайыра-лым, инак эжим кезээ мөңгөде чырык өртмөйдөн чарлып чо-руткан. Ол үеде, ол шакта, каан аас дээр бени менээ ка-рангы шыкаш, тыларымга бе-зин тымжык дакылжал. Саар чер бени тылпайп пат болган мен.

Эжим «Эйлиг-Хемин аял-кучу» деп атты чедип алган чоран. Ол анаа төлөтүп-даа, Артында сөөгүндө дынгарымы-га, өлүрүн кым-даа баш бу-рунгаар билер эвес, база-ла көмөрткө киржип келгеш, санага ырлап турда, хөргөн бажыме чал чүгүрө берген болган Талаат, салым-каган, Оон кижиге кым-даа чагаа болушкан. Ол кижиге боду тө-рүттүм.

Эжим Чодураа үлүг үйбү-лүч Эйлиг-Хем суурун чө-вөзмө мөңгө-биле үлүг үлүг чыдыр. Хайыраан эжимин, эр-тект эжмин, Ажырас, эш, салгалдарын бир.

Ирина БЮРЮБ, Кызыл хоорай.

МООЛ МӨГӨ ШҮҮЛГЕН

(Эгез 1-ти арында).

минтиг адыш чаксаакшыны-биле үеде турду. Ол аразында Уран-оол Донгак моол мөге-биле дүрөжинге кижизегини чыдарып, октадытып.

Тес-Хемин амык мөгези Игорь Шожулаага «Район на-чымыс дед спортну атты анаа тыншкан».

Ийги салдыга Бежелей Күжүгөт бодурун уурааны-чымыс Убса-Нур аймактың на-чымыс Сумузын буттааш, кө-дүргөш, арыг салды.

А Владимир Моңгуш Жам-сурунни чик октады. Мөге-лерини дүрөжип турган үезин-де мөгажы болгаш каргыраа-жы Лазо Моңгуш, хөгжүмү Васильи Донгак болгаш өскө-лөр-ла аам тууду, бараалгап турда тааланыч-ла болган. Салгырга мөгелерге күштү улам немел турганзы-даа.

Шөлдө Моолдун үш ка-дыр чемпиону Олей Туглаа-биле Максим Дажылаа олар үнүп хөргө, чоң шимчээрген, алдыржып-ла эгеледи. Ийн мө-ге түтүп алдырында сезинчип, дегжит садал шаг болган соонда, Туглаа хөргөтөн шу-рады, сезирип алчо дээр ү-биле көрү ола. Максим карап чыгып мөгажыга чалдай дүжөк ола, моол мөге соора туткаш.

Сергей Сайынын ады мур-наан. Шанялынга ол аты ал-ган. «Чодураа» совхозтуң ады ийн дугарында келген. Артык үкү — моол алтар. Оларын өздөргөн 1000-1000 рубль шаңналарын тыншкан. Моолдун «Эмгөктү» компания-зынын төлөдери С. Сайынга база тускай белекти тыншкан.

Хүрестин түнүндө 8 мөгезин үкү тыва спорткаар. Ол дээрге Аас Моңгуш, Васильи Хураган база Маалдыр Моңгуш. А артык 4 мөгезин аразына Аас биле Маалдыр, моол мөгелер Олодунин Бал-жынык болгаш Намсаржаа кирген.

Маалдыр боду Балжыныны аманал алаш, бутан чыгыш, октадытып. Аас моол мөгө Намсаржаалы хол бажына да-яндырылган. Ынчангаш фи-налга Аас биле Олодунин та-варышкан. Бо ийн мөге дык үр дүрөшкөн. Хонту-лаштырар-

га-даа, октажып чадаан. Сөө-гүндө Аас ичкээгезини чыда-рыптер орта, моол мөгө хей арга кылган. Аасгы окташ, шүлүгү, Оларын кайкынын-даа алтарың шаңнага ты-ншкан. Мөгелерин сөөк чедип шынаан. Иртте, 1000-1000 рубльдин шаңналарын олар-га тыншкан. Оон ангыда спортку костюмунуң база чам-дык мөгелерге берген Район-нуң спорт комитетинин дарга-зы М. Дажылаа моол мөгө-лерге тускай шаңналарын тыншкан. Түнүндө чыгыл-ган чоң «Самагалдай» деп су-рагыл ыры шүлү күтүстө-к.

Моолдун болгаш ХКД чур-тарында аразың найырал нинти-ле чыгып төлөдөрү бо маргалданын моон солгаар аймак-тогерик-биле хандыларың анаа дынштынар.

Лазо МОҢГУШ, Виктор КАРА-САЛ.

9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан). Видеоаз.

«Последице извещения» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 ша-карта.

«ВОСТОК»: «Караган сир-ти» 14.20, 16.20, 18.20 ша-карта.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 9-ТА
«НАЙРАЛГА»: «Боевые ис-тукства Шарония» (Кызыл)

Индекс 667000.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Н. С. Базыр (хара-мысалдагы секретарь) А. С. Дембелке (кол редак-ционун орадачызы) В. М. Сат, К. К. Сат (кол редак-ционун орадачызы), Н. С. Бюрген.

РЕДАКЦИОННЫН ТЕЛЕФОННАРЫ:
Клп редактор — 3-43-34; селгеге эмчелер үчүзөп алыр чер — 3-34-76; кол редакторун орадачылары — 3-33-91; — 3-34-17; харысаалагы секретарь — 3-34-92; орадачымы — 3-45-93.

КИНДИСТЕР ууче депутатарынын Советтери, нийтиле-политикте болган соонда айтылгалар — 3-34-19; — 3-34-98; үлө-пүр — 3-34-49; 3-36-73; көзгө ачык өңүр — 3-41-18; келвээр билдир ууче административ — 3-30-15; эмчелер болгаш спорт — 3-36-82; — 3-34-57; оюкта — 3-34-39;

«ШЫН» СОЛҮН ДАМЧЫШТЫР

Азавис Начын Байыр-Оол, оона Карамыстың хөргөткө элекке мөңгө-биле холбаш-тыр бистин ханы кадым-ламысты үлөжү, дуулаан төрөдөгө, үд өөрүкчү, илалын Чыдавалык төлөкчилер коллективте улуу-биле өөрүп четтиргенин «ШЫН» солун редакцияны дамчыштыр адыртыны.

Азавис НАЧЫН болгаш уруглары.

АГАР САНЫ: «Тыва солбоя» № 381111»

үндүрүчүлөр — 2-27-41, солун келбей баргаш — 2-32-75; бугалатерге — 3-37-11

— 3-34-93; чагаа — 3-39-03; корреспондатор — 3-41-23; Солуна парлатынган материалдарын авторларыны бол-галдары редакцияның курал-биле үнүшпеге барып болур. Айтылган багыштары санаары болгаш өскө-даа аймак тыншары дээр авторлар боттары харысалгалыг.

Тыва Республиканын Пар-лаага болгаш информация ми-нистерствозунун инфогафия-зы, Кызыл Шетинин болгаш Красноярск күдүмчүз бажың К. И.

Солун 1925
чылдың август
31-де үнүп
эзелээн

ШЫН

№ 175 (14897) 1992 чылдың сентябрь 10, четверг

Солунга ат салган шагы 00.30. Чагыдар өрткө 10 көп. Салар өрткө 1 рубль.

РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕТТЕРИНИҢ УДУРТУКЧУЛА- РЫНЫҢ ЧӨВУЛЭЛ ХУРАЛЫ

Сентябрь 11-12-де Чебоксарга (Чуваш Республика) Россия Федерациясынын составында республикаларнын Дээди Советтеринин, улус депутаттарынын крайлар, областар, автономиялык округлар Советтеринин удуртукчуларынын 4-ку Бүгү-Россия чөвүлел хуралы болуп эртер. Чөвүлел хуралга чагырадалар дарагалары база чалаан. Ага Россиянын Президентин Борис Ельцин база Россия Федерациясынын Дээди Советинин Даргазы Руслан Хасбулатов олар чүе чугаалаар.

Чокуу кирешелери лей яным айттырлар талазы биле саваал-ооналарын, шүгүмчүлдерин кылаган. Оларнын күөсөлденин дугайында диннадыгы Россиянын Дээди Советинин Даргазынын орадакчызы Ю. Яров кылдыр. Чөвүлел хуралдын ажылаанын апрограмында — РСФСР-де тус чер бот-баш дарагаларын дугайында РСФСР-нин Хоббалууучу күөсөлденин дугайында, Чуваш Республиканын төлөдөлгө болгаш күөсөкчи эрге-чагырга органдарын экономикалык реформаларын байдалдарында ажыл-чорудуу-газынын дугайында» айттырларынын сайгарып чугаалажыры саваал-оонал солундагы. Чебоксары хоорай база район Советтеринин ажыл-чорудуулазы биле таныжылган. Яринск районун көдө Советтеринге чедери көрдүнгөн.

Россия Федерациясынын Дээди Советинин парлала төвү.

Оон мурунчагы 3-ку Бүгү-Россия чөвүлел хуралына

ДУҮН ЧОРУПКАН

Тыва Республиканын Дээди Советинин Даргазы К. А. Бичелдин Россия Федерациясында улус депутаттарынын бүтү дениелдеринин Советтеринин болгаш Россия Федерациясында администрацияларнын дарагаларынын хуралына киржири биле Чуваш Республиканын найысылалы — Чебоксары хоорайга дууш чорупкан.

ажылынга Б. Н. Ельцин болган Е. Т. Гайдар олар киржир.

Хуралга Федеративтик керээдин чорудуулазы болгаш Россиянын төлөдөлгө болгаш күөсөкчи эрге-чагырга органдарын экономикалык реформаларын байдалдарында ажыл-чорудуу-газынын дугайында» айттырларынын сайгарып чугаалажыры саваал-оонал солундагы. Чебоксары хоорайга дууш чорупкан.

Ук хуралга Тыванын Чазанын мурунчагы Күөне керектары — Президентинин болгаш Чазак Администрациясынын удуртукчузу В. Ф. Окур-оол киржир.

ОН БЕШ ЧЫЛ ХОЙЖУЛААН

Тывада малчипап чорур орус кичилер көчүт ховар. «Шанган» акционерлик нийтиледе Григорий Петрович Кудалов он беш чыл хойжулаан. Ол тыва-лап арч чугаалаар. Малчынын өт-бүлөз интер-

националчы. Оон кадайы Александр Калдинцевна — тыва. Малчынар хойбул чайгы семиртилгезин эки чоруткан.

ВЛАДИВОСТОК. Сентябрь 8-тин дүсөйүндө Приморье крайынын төмү көчүгү сугурга чакса таварышкан. Алды шаа Дургуулаа 70 миллиметр чыкчактан, ол дөңгө барыч чыгыш айымы норманын деген. Чыкчак-айымы Япон далай талдамадан көчүрүшкөн эзелдеген. Шыдак крайынын мурун болгаш тын райондарын таварып өрткө болгаш кол эзэ Владивосток болгаш Артем хоорайларын таварыш. Уездэн чыкчу чыкчак чөвүлелде демир-орук шүгүмчүлдеринин ресурстары беши алпаргылаан. Артем биле Владивосток аранында автомобиль оруктары шугу сандан үгөн. Автограницоттуу шимчээшчии шугу соксаан. Мааарышпас Москура Демекжилгезинин киржирилгелери шугу тартканын дашкы аркестер министрлеринин чөвүлел хурала Бөларусьтун найысылалы Мин-

скиге болуп өрткө, Ага ХКД күөсөлдөрүн баштырарынын сентябрь 25-те Бишкекке болуп эртер ужуражышынын биле белеткеди биле холбашкан айттырлары чугаалашкан. КНО-вуч Кол Ассамблеянын сентябрьда Нью-Йоркка ажыттылар 47-ги сессияныга кады хөдөлүшкүндө дүшүрүрүнүн айттырлары дугурушкан. **ДУШАНБЕ.** Вагы шынаа-лазын мөөн ажаалады эзелде. Шаартуулу таван эргилээр ажаалады чир эл көвөлийн байтайы тооналарга дүшүрүнгөн. Республиканын көчөк аргылаар бүтүрүлгелеринин каа дүшүрүп үчүктү чир эл чокчу күндөсө кире чөдөр. **КЕМЕРОВО.** Кузбастын чагырганы пенсционерлерин болгаш инвалиттеринин социал деткимчезинге бо чылдын төмүчүгө чедир бир миллионга оубулап тускайлап бөдөн шиптирлээн. Чедимчестерге көрдүгөн акша-хөргөлгелеринин хуваалазын чер-чөдө чокуунуар чөвүлелдеринин тынаалады тускай фонду боттарылар чоруда. Ол фонду Кузбастын пенсционерлеринин алды хуужудула чөктерин күлөп алдырып база таарыштыр ажилдарын

ОРУГАЛАГДА ОМАК

Улус-Хем районда Гулуш Кенел-оол атыг сохотонун спецнаистеринин эрешин-ис бооп турар планерга хуралына уз ажыл-атканын директору М. С. Долгачкин диктотууда катан «Алай-оол» Анхда пансионатын ногаажылары оорулаагы ажылдап турарын бистиң агитаторларыныс, спецнаистервиас чокувуска дынадыл чөдөрүн салды. Бригада бурзугуну ажилдагыларынын хей ардын көдүрүр болза эки чөвүлел ийне деп чугаалап турарын дынадыл келген бис. Ол барымдаалыг чугаа,

Совхоз төвүндө ирак эвес чокуву ногаажыларынын аренады бригадазы ажилдап турар. Оон Бадан, Долгачкин, Гулуш Бадан, Долгачкин, Хутер-оол, Досан Найды-оол, Петр Кабанов чыл санында кара кызыл ажилдап турган. Элек дүшүрүп өстүрүп турар Аренааоолар бо чылдын база-ла эрес-шүдүгү ажилдаан. Ол ажилдын үрө-шүгүн ам кестү берген. Ногаажылары башкыны бижэ бөри билек, оларны ол-бо черлерге салып-сөзүп өтөдө. Бо хүнгерге чедир сөт-көк ажааладылар бир мал-

ПРЕЗИДЕНТИГЕ УЖУРАЖЫШКЫН

МОСКВА, сентябрь 8. (РОСИТА.СЧТА). Россиянын Президентинин сентябрь 7-де Кремльге Россия Федерациясынын областтарынын болгаш крайларынын чагыргаларынын дарагалары биле ужуражышынын эртериген. Ону сентябрь 11-де Чебоксарга эртеригер дүн күөсөкчи болгаш төлөдөлгө эрге-чагырга органдарын Бүгү-Россия чөвүлел хуралынын бугу-дугуу эртеригери база таарылга эвес, ага белеткедин бир хөвир бооп турар.

Россиянын Президентинин чыгаланнарга чүе чугаалаан, нийтиледе илереп турар төлөдөлгө болгаш күөсөкчи эрге-чагыргаларынын бот-боттарына дүр туржугушкуну реформаларын боттанышынын биле ага шалтыштып, демократия дүшүрүп күөсөкчи тургузарына моондактарын тургузуп турар деп демделген. «Россиянын эрге-чагыргазынын ийн адиринин хөдөлүшкүндө чыгыш аял болуруду дугайында айттырлары шугуругу биле тургузуп, чедир алыры чугуула деп, Борис Ельцин айткан. Президент чер-черде чагыргалар дарагаларын албанын-

га бодунуң долу деткимчезин илереткен болгаш оларны күөсөкчи эрге-чагыргаларынын боттанышынын биле туржугушкуну чугула фактору деп демделген. Эрге-чагырганын төлөдөлгө органдарын күөсөкчи эрге-чагырганын чамдык албам-дүлөзгөлөрүн дактырлар чоруну болдурубам чугула деп, ол айткан, чүге дээрге ындиг чорук реформаларын шалтыштып тураруу бөдөнүн чылдагаанын апарган.

Ужуражышынга киржиң деп чагыргалар дарагалары Россиянын чааа-биле оларнын аранында эки ажил-дерини дараалаар — түрөттүгүн чугаалап, шилчеге үс-чалазын комиссия, чурт-такты чокуу эш-чөк продуктулары биле хандырагы, энергетика, экология айттырларыныска ындагы нарын айттырларынын шалтыштырларына аргаларын берип турар дэи.

Ужуражышынын үзүндө күөсөкчи эрге-чагырганын дугайында хоббалуу дарый күлөп алдырны эрге-чөк хуужудулы дугайында айттыр көдүртүнгөн.

Чачылдарымыс, сүзүглелдеривис

АГАР САНДАН БЯШ БАИЫРЛАЛЫ

Агар сандан иш байыраалы биле чөвүлел эзелде. Ол эртерк чылын Олар районун Хандыгааны сугурга олдган. Ол байыраал саа үтүлгө, теңгүлү, кайы-даа күрөнгө ким шыгы каттыштырганы азы ийн шуртун шүрү бо-дур эл-наварырадын, өзүлөрдүн демдээ кылдыр ийн шыгы чанис черге кожаландырыштыр чыккаан каар. Ол дээрге ийн күрөнгө камандаа үрөп болбас хоббалуу болуп ужураду. Ол ындагы Чамалыгы Тес-Хем районун Чамалыгы сугурга демделген эртериген. Ага Тыванын бүтү районунун тиздэлерин киржирик. Баштайы күндө районунуң көчүмчүлүк эртериген, баштайы конферти болганга, Тес-Хем район чагыргалыны культура кылдырып эргелекчи Сара Капсык-ооковна Дугар-оолдун айттыр сөздүн.

Самгалдайың хөгжүмү шкочаанын өрөнкүчлери төргүн күөсөкчи. Ол ында «Чөлөш» деп ташпын бөтүр урулар чараш-ла ой, надылар. Тыва ташпыннын Валентина Оюн тургускан, амык уруларынын ташы-сам ойнаары черде төргүн чорду. Оларны көрүкчүдө белен-биле үмөлөң. Тывада сурталык композитор Каадыр-оол Бег-зичин «Дунда карам мичан келер» деп ырчы Валентина, Шулуу-Байыр Тараачын чараш күөсөкчи, көрүкчүлөрүн сонуугарып хай-ныктырган.

Республиканың Удусу чогадылганың культура төвү-лүп ажыл-аңгылары Тес-Хемге болуп Агар сандан иш байыраалын эртеригер талазы биле районунуң мулду турга ажилдагыларына методиктиг дуузын көрүскөн болгаш концерт көрүлгезинге иденкейлик киржирик. Ага дугайында ырыны Ирина Ооржак чарашла күөсөкчи. Кулутура ажилдагыларына арга-сүмөзүн бөдөнүн аялда Зинаида Оядар моол уадузун ага дугайында ырыны чараш ыраалаан. Кызыл-дең чалазын келген, ук чер чүртүгү, Рона Серен-оол «Өлчөй шөвөр Тес-Хем» болган «Этпел келер кушта» деп ук чер чүртүгү сурталык композитор Каа-оол Базар-оолдун ырларынын чараш күөсөкчи, көрүкчүлөрүн улут сонуугарып хайныктырган. Ол шыкш «Калда-Хамар» агитория-дыны киржирилген, культура ажилынын хоочуну Юрий Демек «Мингун-Тайгам» дөң ырыны чараш күөсөкчи. Башкы Валентина Оюнуң тургусканы «Чөлөш» деп ташпын 12 уруу эрес-шангыга, эзелде ойнаан. Конферти бир солтүңүлү болза, беш ады хандыг бичин урулар «Ойлар-кыж» деп ташпын чаптагыч кылдыр ойнады болуп. Көрүкчүлөр ол урулардын ташпын катал күөсөкчи дилеп турган. Шулуу-Байыр Тараачын бодунуң чорутканы «Калда-Хамар» деп ырыны база төргүн эки күөсөкчи. Самгалдайы стур-пун бот-тыныгыр артистери Агар сандан иш байыраалына турскаткан концерт-те чогадыкчы өзү-биле тур-

гускан. Культура байынынын шыгы додуур чыгалаа чон бот-тыныгыр артистерге өөртүр четтеринин алеседи, үчүктө чок адим чыккаан. Кынары биле сеткал-сагыны көрүгүз турган.

Ыдынгы-Телге оваа дагы-газы база солтү эртерик. Моол болгаш тыва улустун нааы, ралын көрүскөн шыгы гаштыштырып кылган. Ол байыраалың сценарийын республиканың хөгжүм-шын эртеринин режиссеру Оюн Сивин-оол чогадып кылган. Шыкшын чокуу байыр-чөдөр, майраал дугайында чылдык сөстү Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын социал-политика талазы биле орадакчызы Б. С. Шынар-оол, Тес-Хем кодуун Чагыргазынын даргазы Минге Сундуйе, Тыва Республикасынын культура министринин орадакчызы Виктор Мартай-оол, шыкш хөвөкөр Валентина Владимировна Кара-Сал, Уб-ге-Нур Шайкытай-даргазы Т. Шараззуу, Моолуу «Найы-раа» нийтилеженин секретары Д. Батбаатар, Тыванын Кам-бичи ламазы Казак Сандак, Самгалдайы хурезиянын ламазы Даш-оол Кунгаа олар болгаш өскө-лөр-лаа байыр чедирип, чүе чугаалаан.

Найрал байыраалына аш-чөм болгаш өскө-лөр-лаа раан аймаан хөй-үлөк саркан. Ол шыкш сценалонга моол үнүктөр-биле каттышкан концерт-биле солтү болган.

Сары-оол КУУЛАР.

Россия Федерациясына хуужудула чөктеринин системанын күшүг болдуларынын дугайында

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ЧАРЛЫ

Күрөс өңү-хөргөзгөн Россиянын дамаатылыгы дамыдып бөдөн дүгөлдөр болгаш хуужудула чорудула-зынга чокуу холбас кезекте-рини хаара тудар сорула-күрөс болгаш иувишпалитет бугуруткелерин хуужуду-рын 1992 чылда Күрөс кла-сынын негелдеринин күөсөкчи биле доктааларын болза:

1. 1992 чылдын октябрь 1-ден эзелде, Россия Федерациясына хуужудула чөктеринин (хуужудула сөттөрүнүн) системанын күшүг болдуруу кирер.

2. Россия Федерациясынын дамаатылыгы бугуру үндүргө бурзугуну номналды (до-огааткан) өрткө ден бир-бир хуужудула чөкчү адыр эртер-диг.

1992 чылдын августун 18-ге чедир хуужудула чөктерин парлан үндүрүшкө, тышкы-рынга болгаш күш чок болду-рурынга эргөскө чугула нормативтик актыларын ажаа-дал кыллары болгаш дүлөз алыры хандыраар.

3. Хуужудула чөктерин пар-дав үндүрүш Россия Феде-рацияынын Президентинин Чарлыгына үндөлдөр.

Россия Федерациясынын дамаатылыгы хуужудула чөктерин тышкырың үзүндө комиссия чылдазын тыртар.

4. Хуужудула чөктеринин дугайында Дүрүмү (инспир-таштырган) бадылаар.

Россия Федерациясынын дамаатылыгынын үндөз саазынарын парлав үндүр-рия азы өскө-лаа система-ларын тургузарын чөлөзөөсө.

5. 1992 чылда үндүргөн хуужудула чөктеринин номнал-дыг өрткө 10 мул рубль чөм-чөлдөк кылдыр доктадыр.

1992 чылда үндүргөн хуужудула чөктерин тышкырың үзүндө комиссия чылдазын 25 рубль хөмчөлдө доктадыр. 1992 чылда үндүргөн хуужудула чөктери 1992 чылдын декабрь 1-ден эзелде, 1993 чылдын декабрь 31-ге чедир күшүг болуру докта-дыр.

6. Россия Федерациясынын Чазаның дамаатылыгы болза, дамаатылыгыра хуужудула чөктерин тышкырың үзүндө комиссия чылдазын тыртарынын чоруму 1992 чылдын сентябрынын 1-ге чедир бады-лаар.

1992 чылда үндүргөн хуужудула чөктерин Россия Фе-дерациясынын дамаатылы-гыра 1992 чылдын октябрь 1-ден орай эвес парлав үндүр-ер

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕТИНИН ЧЕДИГИ ЧЫБЫНЫН ЭЭЛЧЕГЛИГ ОН ЧЕДИГИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва Республиканын Дээди Советинин чедиги чымызын ээлчеглиг он чедиги сессиязы 1992 чылдын сентябрь 15-те Тыва Республикасынын Чазанын хуралаар залына 10.00 шакта ажыттыган.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН УЛУС ДЕПУТАТАРЫНЫН КИЧӨЭГИНИНГЕ

Дээди Советтин чедиги чымызын ээлчеглиг он чедиги сессияныга келген Тыва Республикасынын улус депутаттары 1992 чылдын сентябрь 14-те 8.00 шакта 18.00 шакка чедир Тыва Республиканын Дээди Советинин дамаатылыгынын чагаалары болгаш илгөк-бөдүрүшкелеринин күлөзү адыр өрөлдө (Советтер бажыны, 1-ги кат) бурткээр.

Тыва Республиканын Дээди Советинин комитеттеринин хураллары Тыва Республиканың Дээди Советинин бажынына (Ленин кудумчузу, 32) 1992 чылдын сентябрь 14-те 10.00 шакта эзелээр.

ЧАГЫДЫЛГА-93

«ШЫН» СОЛУНГА ЧАГЫ. чүлүрүнгө сөс деп август ону номчуп четтикпезе болзу-дылга эгелээр. Ол ауга-27-ле үгөн номерин бирги ирара, оон кол утказын дам-ып «Шынын» бүтү номчу-

«ШЫН» СОЛУН РЕСПУБЛИКАДА НЕДЕЛЯДА 5 КАТАП УНЕР КАРА ЧАНГЫС СОЛУН.

Чыгыдылганы чарчудууныч республикада 109 САЛЫП-ЛАРЫНДА чорудат турар.

А моон алаанда парлатты, ган белен кичангышы база ажылаа болуп салар. Чугас шын долдуруу алынар.

Министерство связи СССР «Союзтеле» 64240

АБОНЕМЕНТ на газету «ШЫН»

на 1993 год во месяцев: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Куда (почтовый ящик) (адрес) Кому (Фамилия, имя, отчество)

ДОСТАВочная КАРТОЧКА № газету «ШЫН» 64240

Стоимость подписки руб. коп. Количество экземпляров на 1993 год

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Куда (почтовый ящик) (адрес) Кому (Фамилия, имя, отчество)

«СУМБЕР-УУЛА» КОЛХОЗТА

СУГ-АКСЫ. «Сумбер-Уула» колхоз бо чылдын илтинин маалына 1490 тонна суген бөдөлдөр ойналаалыг.

Чайыны башкы айларында агаар-бөдүстүн байдалына чыгарып чүгөн сугенга чыгарып турбуже, ажал агаарынын ш-

«СУМБЕР-УУЛА» КОЛХОЗТА

СУГ-АКСЫ. «Сумбер-Уула» колхоз бо чылдын илтинин маалына 1490 тонна суген бөдөлдөр ойналаалыг.

Чайыны башкы айларында агаар-бөдүстүн байдалына чыгарып чүгөн сугенга чыгарып турбуже, ажал агаарынын ш-

ӨЛ-ШЫКТЫҢ УРЖУУНДАН

БАИ-ХААК. Танды районун дөңкөзүндө сөөлү дүңгөндө улаштыр чыкташап туруп берген. Ылангыя «Рос-сыя» болгаш «Революциянын чалбыны» сохоттар 5 мүн гектар кире шөлде күзү чашкан «көк-таранын» кескеш, ону бажыны «чада» турар Чүмү-даа кылар дүңгө, өл-шым улуг шалтаранын болдураш туруп берген.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДҮЖҮТ, СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ ЭГЕЛЕП ЧАДАП ТУРАР

ТУРАН. Районун ажаа ажыл-агый эргелденин на-чалыгын Юрий Чижачевтин редакцияга дыктыканын сугу-гаар алырга, Бин-Хем районун тараажылары күзүн чаш-кан «көк-таранын» ажаан доо-зупкан. Оон биле чергелешир ажил-агыйлар кирип чадан турар. Тараа чылдыш түрүп берген.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДҮЖҮТ, СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ ЭГЕЛЕП ЧАДАП ТУРАР

ТУРАН. Районун ажаа ажыл-агый эргелденин на-чалыгын Юрий Чижачевтин редакцияга дыктыканын сугу-гаар алырга, Бин-Хем районун тараажылары күзүн чаш-кан «көк-таранын» ажаан доо-зупкан. Оон биле чергелешир ажил-агыйлар кирип чадан турар. Тараа чылдыш түрүп берген.

КАЯ АЖЫЛДААРЫЛ?

1992 чылдың август 28-те байдал-биле ниитизи-биле республикада хостуг ажылдаар черлеринң болгаш ээлеттинмээн албан-дужаалдарның даңзызы

АРГА-БЫШ АЖЫЛ-АГЫЯНЫ Кызыл-Мажалык суур, т. 2-11-79.
Танымал — 1,
ХЛЕБ ЗАВОДУ Ак-Довурак хоорай, т. 13-27.
анымалдар — 2.

Каа-Хем районда

АГРОУЛЕТПУР КАТТЫЖЫШКЫНЫ Сарыг-Сеп суур, т. 2-11-41, 9-14-41.

Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
«КЫЗЫЛ ТУК» совхоза
Агроном — 1,
Экономист — 1,
Прораб — 1,
Машинист — 1.

«УЛУГ ОКТЯБРЬ» совхоза
Кол инженер — 1,
Директор — 1,
СЭП-ниң XXV чылды аттыг совхоза
Агроном — 1,
Прораб — 1.

«ЕНИСЕЙ» совхоза:
Кол зоотехник — 1,
«БУРУНГААР» совхоза.
Кол бухгалтер — 1.

РАЙОН ЭМНЕЛГЕЗИ Сарыг-Сеп суур, т. 9-15-93, 9-16-42.
Терапевт — 5,
Хирург — 1,
Травмотолог — 1,
Дерматовенеролог — 1,
Илинка суурнуң эмелдесинге
Участок эмчелери — 2,
Эмиз-лаборант — 1,
Органик эртенгип эмчи персоналды — 5.

АРГА-БЫШ АЖЫЛ-АГЫЯНЫ Сарыг-Сеп суур, т. 9-14-40.
Ыш умуручтары — 4.
ОРУК-СЕТПЕЛГЕ ТУДУГ УЧАСТОГУ Сарыг-Сеп суур, т. 9-14-90.

Ажылчылар — 2,
ЧУРТТАЛГА КОММУНАЛ АЖЫЛ-АГЫЯНЫ Сарыг-Сеп суур, т. 9-12-72, 9-14-37.
Чуура башкылары — 1,
УНДУРУГ ИНСПЕКЦИЯЗЫ Сарыг-Сеп суур, т. 9-15-20, 9-15-21.

Инспекторлар — 6,
РАЙОННУҢ УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕ КИЛДИЗИ Сарыг-Сеп суур, т. 9-13-73, 9-16-47.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Орус дыл болгаш литература башкызы — 1,
Математика башкызы — 1,
Төөгү башкызы — 1,
География башкызы — 1,
Тыва дыл башкызы — 1,
Профессионал өөрөдилге башкызы — 1,
Күш-булукура башкызы — 1,
Дарыядагы керээни башкызы — 1,
Эге класстар башкылары — 2,
Узаткан хун бөдүктеринге ажылдакчылар — 5,
Вокалык-организаторлар — 2,
Дашткы дыл башкылары — 3,
Физика башкылары — 4,
Классстан дашкар ажыл талазы-биле өөрөдилге өргөлекчи — 1,
Школа директору — 1,
Химия башкызы — 1.

Бии-Хем районда

«Сельхозхимия» БУДУРУЛГЕЗИ Туран хоорай, т. 2-24-90, 2-24-99.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Кол бухгалтер — 1,
Тракторист — 4.

«КЫЗЫЛ ТАРАЧЫН» СОВХОЗ Туран хоорай, т. 2-13-57, 2-17-58.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Механиктер — 5.

СЕТПЕЛГЕ-ТЕХНИКТИГ БУДУРУЛГЕ Туран хоорай, т. 2-11-31, 2-15-35.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Слесарь-моторист — 4,
эвек чоңураар токар — 1,
электрик — 1,
дарган-дуузаалакчы — 2,
рамаалар дууруучузу — 2.

ХАРЫГЛАА БЕЛДИРИ Туран хоорай, т. 2-12-07.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
монтер — 1.

СТАТИСТИКА КИЛДИЗИ Туран хоорай, т. 2-12-51.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
экономист — 1.

РАЙОН ЭМНЕЛГЕЗИ Туран хоорай, т. 2-11-78.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
кээр эмчи — 1,
акusher-гинеколог — 1,
терапевт — 1.

Тес-Хем районда

СЕТПЕЛГЕ-ТУДУГ УЧАСТОГУ Сагаалай суур, т. 2-15-89.
Туурачулар — 30.

Тожу районда

«ТЫВА АГРОУЛЕТПУР ТУДУГ» каттыжышкынын «ТОЖУ» АКМК-зы,
Тоора-Хем суур, т. 2-11-76.
Бухгалтер — 1,
Экономист — 1,
«ИЙ» КОЛХОЗ ИЙ суур, т. 2-11-76.
Прораб — 1,
РАЙОННУҢ УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕ КИЛДИЗИ Тоора-Хем суур, т. 2-14-95.

Төрэм дыл башкылары — 2,
Дашткы дыл башкылары — 2,
Төөгү башкылары — 2,
Эге класстар башкылары — 2,
Техниктиг күш-ажыл башкылары — 2,
Күш-булукура башкылары — 2,
Хөгжүм башкылары — 4,
Чуурула башкылары — 3,
Сыстыг-Хем суурнуң школынагы:
Биче комплектиг школага орус дыл башкызы — 1,
Тоора-Хем школынагы:
Эээди уругулар клубунуң бөлүмнеринин удуртучулары — 4,
Уругуларнын музыка школынагы:
Башкылар — 1, аккордеон класкынагы — 1,
гитара класкынагы — 1, улустун хөгжүм херекселдеринин класкынагы — 1,
«АЗАС» ЗАПОВЕДНИКТИҢ ЭРТЕМ КИЛДИЗИ Тоора-Хем суур, т. 2-12-99, 2-12-83.
Биологтар — 2.

Чаа-Хөл районда

«НАЙРАЛ» СОВХОЗ Чаа-Хөл суур, т. 9-41-18, 9-41-47.
Машинист — 2,
АЖЫЛ-АГЫЯЛАР АРАЗЫНЫҢ КМК-зы Чаа-Хөл суур.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Бухгалтер — 1,
Гостиница өргөлекчиси — 1,
Танымалдар — 2.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ АЖЫЛ ЧОК ЧУРТТАКЧЫ ЧОНУНУҢ КИЧЭЭНГЕИНГЕ!
Бир эвек боттарынага тааржыр ажыл шылп алган бол, гаш ажылга кирип алырын дүргөдөс деп бозазынара, бУДУРУЛГЕ Черлеринин болгаш организацияларнын кадрлар килдизинге азы удуртучуларынга дорт чедер бээринири Күш-булукул болгаш чурттакчы чонун ажылга хаара тууар талазы-биле министерство сүмдөл тур.

Чарлалдар

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПЕКТЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА
Хуналууг өштер!
Силерде, массалыг информация чепектеринин ажылдакчыларынан — редакторлардан, журналистерден, чогаалчылардан, паралаг чүдүлдеринин үндүрүкчүлеринден, солундарына, теледенненни база районун штаттан дашкар авторларына, өскөдөө чогаалчыны ажылдакчылардан «Массалыг информация чепектеринин дугайында» Тыва Республиканы Хойузуун ажылдап кылырныга боттары, нарын синаларынын киреринерин болгаш Тыва Республикага массалыг информация чепектеринин ажылчыны дугайында боддаларынын надеринерин дилеп тур бис. Синаларынын 1992 чылдын октябрь 1-ге чедер дараазында адресче чогууларыны Дилетивис: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская куучузу 100 Тыва Республиканын паралаг болгаш информация министрствозу, 10 дугаар өрээ, ТР-ның паралаг болгаш информация министринин орадакчызы Х.К. Монгушка.

Бистин мыак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оол сентябрь 12-де 60 харлаар. Ол Шагаан-Арыг хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Бистин аваамс хөй ажы-төлү өстүрүп ижилдиктен, Оларды арзынада кымырын чок дээр: архитектор, ишжелер, тудуучу.
Бинак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оолдун төрүттүнген хүнү таварыштыр кан дег кадыкчылыгы, аскер, жикти күзеливис.
УРУТЛАРЫНДАН
Бай-Тайга кожуунуң деңизээринге моюн мурунда турган Дая-Терек суурну катар туурачы-биле ол суурга оюн мурунда чурттап турган чурттакчылары суурун төөгүзүн билдир кижилерин, кожуунуң даргаларын сентябрь 18-те 10 шакта берги туругуна хурдалыкка чалаал чур бис.
БӨЛҮК АНЫЯКТАР.

Чарлалдар

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПЕКТЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА
Хуналууг өштер!
Силерде, массалыг информация чепектеринин ажылдакчыларынан — редакторлардан, журналистерден, чогаалчылардан, паралаг чүдүлдеринин үндүрүкчүлеринден, солундарына, теледенненни база районун штаттан дашкар авторларына, өскөдөө чогаалчыны ажылдакчылардан «Массалыг информация чепектеринин дугайында» Тыва Республиканы Хойузуун ажылдап кылырныга боттары, нарын синаларынын киреринерин болгаш Тыва Республикага массалыг информация чепектеринин ажылчыны дугайында боддаларынын надеринерин дилеп тур бис. Синаларынын 1992 чылдын октябрь 1-ге чедер дараазында адресче чогууларыны Дилетивис: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская куучузу 100 Тыва Республиканын паралаг болгаш информация министрствозу, 10 дугаар өрээ, ТР-ның паралаг болгаш информация министринин орадакчызы Х.К. Монгушка.

Бистин мыак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оол сентябрь 12-де 60 харлаар. Ол Шагаан-Арыг хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Бистин аваамс хөй ажы-төлү өстүрүп ижилдиктен, Оларды арзынада кымырын чок дээр: архитектор, ишжелер, тудуучу.
Бинак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оолдун төрүттүнген хүнү таварыштыр кан дег кадыкчылыгы, аскер, жикти күзеливис.
УРУТЛАРЫНДАН
Бай-Тайга кожуунуң деңизээринге моюн мурунда турган Дая-Терек суурну катар туурачы-биле ол суурга оюн мурунда чурттап турган чурттакчылары суурун төөгүзүн билдир кижилерин, кожуунуң даргаларын сентябрь 18-те 10 шакта берги туругуна хурдалыкка чалаал чур бис.
БӨЛҮК АНЫЯКТАР.

Чарлалдар

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПЕКТЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА
Хуналууг өштер!
Силерде, массалыг информация чепектеринин ажылдакчыларынан — редакторлардан, журналистерден, чогаалчылардан, паралаг чүдүлдеринин үндүрүкчүлеринден, солундарына, теледенненни база районун штаттан дашкар авторларына, өскөдөө чогаалчыны ажылдакчылардан «Массалыг информация чепектеринин дугайында» Тыва Республиканы Хойузуун ажылдап кылырныга боттары, нарын синаларынын киреринерин болгаш Тыва Республикага массалыг информация чепектеринин ажылчыны дугайында боддаларынын надеринерин дилеп тур бис. Синаларынын 1992 чылдын октябрь 1-ге чедер дараазында адресче чогууларыны Дилетивис: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская куучузу 100 Тыва Республиканын паралаг болгаш информация министрствозу, 10 дугаар өрээ, ТР-ның паралаг болгаш информация министринин орадакчызы Х.К. Монгушка.

Бистин мыак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оол сентябрь 12-де 60 харлаар. Ол Шагаан-Арыг хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Бистин аваамс хөй ажы-төлү өстүрүп ижилдиктен, Оларды арзынада кымырын чок дээр: архитектор, ишжелер, тудуучу.
Бинак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оолдун төрүттүнген хүнү таварыштыр кан дег кадыкчылыгы, аскер, жикти күзеливис.
УРУТЛАРЫНДАН
Бай-Тайга кожуунуң деңизээринге моюн мурунда турган Дая-Терек суурну катар туурачы-биле ол суурга оюн мурунда чурттап турган чурттакчылары суурун төөгүзүн билдир кижилерин, кожуунуң даргаларын сентябрь 18-те 10 шакта берги туругуна хурдалыкка чалаал чур бис.
БӨЛҮК АНЫЯКТАР.

Чарлалдар

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПЕКТЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА
Хуналууг өштер!
Силерде, массалыг информация чепектеринин ажылдакчыларынан — редакторлардан, журналистерден, чогаалчылардан, паралаг чүдүлдеринин үндүрүкчүлеринден, солундарына, теледенненни база районун штаттан дашкар авторларына, өскөдөө чогаалчыны ажылдакчылардан «Массалыг информация чепектеринин дугайында» Тыва Республиканы Хойузуун ажылдап кылырныга боттары, нарын синаларынын киреринерин болгаш Тыва Республикага массалыг информация чепектеринин ажылчыны дугайында боддаларынын надеринерин дилеп тур бис. Синаларынын 1992 чылдын октябрь 1-ге чедер дараазында адресче чогууларыны Дилетивис: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская куучузу 100 Тыва Республиканын паралаг болгаш информация министрствозу, 10 дугаар өрээ, ТР-ның паралаг болгаш информация министринин орадакчызы Х.К. Монгушка.

Бистин мыак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оол сентябрь 12-де 60 харлаар. Ол Шагаан-Арыг хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Бистин аваамс хөй ажы-төлү өстүрүп ижилдиктен, Оларды арзынада кымырын чок дээр: архитектор, ишжелер, тудуучу.
Бинак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оолдун төрүттүнген хүнү таварыштыр кан дег кадыкчылыгы, аскер, жикти күзеливис.
УРУТЛАРЫНДАН
Бай-Тайга кожуунуң деңизээринге моюн мурунда турган Дая-Терек суурну катар туурачы-биле ол суурга оюн мурунда чурттап турган чурттакчылары суурун төөгүзүн билдир кижилерин, кожуунуң даргаларын сентябрь 18-те 10 шакта берги туругуна хурдалыкка чалаал чур бис.
БӨЛҮК АНЫЯКТАР.

Чарлалдар

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПЕКТЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА
Хуналууг өштер!
Силерде, массалыг информация чепектеринин ажылдакчыларынан — редакторлардан, журналистерден, чогаалчылардан, паралаг чүдүлдеринин үндүрүкчүлеринден, солундарына, теледенненни база районун штаттан дашкар авторларына, өскөдөө чогаалчыны ажылдакчылардан «Массалыг информация чепектеринин дугайында» Тыва Республиканы Хойузуун ажылдап кылырныга боттары, нарын синаларынын киреринерин болгаш Тыва Республикага массалыг информация чепектеринин ажылчыны дугайында боддаларынын надеринерин дилеп тур бис. Синаларынын 1992 чылдын октябрь 1-ге чедер дараазында адресче чогууларыны Дилетивис: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская куучузу 100 Тыва Республиканын паралаг болгаш информация министрствозу, 10 дугаар өрээ, ТР-ның паралаг болгаш информация министринин орадакчызы Х.К. Монгушка.

Бистин мыак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оол сентябрь 12-де 60 харлаар. Ол Шагаан-Арыг хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Бистин аваамс хөй ажы-төлү өстүрүп ижилдиктен, Оларды арзынада кымырын чок дээр: архитектор, ишжелер, тудуучу.
Бинак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оолдун төрүттүнген хүнү таварыштыр кан дег кадыкчылыгы, аскер, жикти күзеливис.
УРУТЛАРЫНДАН
Бай-Тайга кожуунуң деңизээринге моюн мурунда турган Дая-Терек суурну катар туурачы-биле ол суурга оюн мурунда чурттап турган чурттакчылары суурун төөгүзүн билдир кижилерин, кожуунуң даргаларын сентябрь 18-те 10 шакта берги туругуна хурдалыкка чалаал чур бис.
БӨЛҮК АНЫЯКТАР.

Чарлалдар

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПЕКТЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА
Хуналууг өштер!
Силерде, массалыг информация чепектеринин ажылдакчыларынан — редакторлардан, журналистерден, чогаалчылардан, паралаг чүдүлдеринин үндүрүкчүлеринден, солундарына, теледенненни база районун штаттан дашкар авторларына, өскөдөө чогаалчыны ажылдакчылардан «Массалыг информация чепектеринин дугайында» Тыва Республиканы Хойузуун ажылдап кылырныга боттары, нарын синаларынын киреринерин болгаш Тыва Республикага массалыг информация чепектеринин ажылчыны дугайында боддаларынын надеринерин дилеп тур бис. Синаларынын 1992 чылдын октябрь 1-ге чедер дараазында адресче чогууларыны Дилетивис: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская куучузу 100 Тыва Республиканын паралаг болгаш информация министрствозу, 10 дугаар өрээ, ТР-ның паралаг болгаш информация министринин орадакчызы Х.К. Монгушка.

Бистин мыак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оол сентябрь 12-де 60 харлаар. Ол Шагаан-Арыг хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Бистин аваамс хөй ажы-төлү өстүрүп ижилдиктен, Оларды арзынада кымырын чок дээр: архитектор, ишжелер, тудуучу.
Бинак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оолдун төрүттүнген хүнү таварыштыр кан дег кадыкчылыгы, аскер, жикти күзеливис.
УРУТЛАРЫНДАН
Бай-Тайга кожуунуң деңизээринге моюн мурунда турган Дая-Терек суурну катар туурачы-биле ол суурга оюн мурунда чурттап турган чурттакчылары суурун төөгүзүн билдир кижилерин, кожуунуң даргаларын сентябрь 18-те 10 шакта берги туругуна хурдалыкка чалаал чур бис.
БӨЛҮК АНЫЯКТАР.

Чарлалдар

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПЕКТЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА
Хуналууг өштер!
Силерде, массалыг информация чепектеринин ажылдакчыларынан — редакторлардан, журналистерден, чогаалчылардан, паралаг чүдүлдеринин үндүрүкчүлеринден, солундарына, теледенненни база районун штаттан дашкар авторларына, өскөдөө чогаалчыны ажылдакчылардан «Массалыг информация чепектеринин дугайында» Тыва Республиканы Хойузуун ажылдап кылырныга боттары, нарын синаларынын киреринерин болгаш Тыва Республикага массалыг информация чепектеринин ажылчыны дугайында боддаларынын надеринерин дилеп тур бис. Синаларынын 1992 чылдын октябрь 1-ге чедер дараазында адресче чогууларыны Дилетивис: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская куучузу 100 Тыва Республиканын паралаг болгаш информация министрствозу, 10 дугаар өрээ, ТР-ның паралаг болгаш информация министринин орадакчызы Х.К. Монгушка.

Бистин мыак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оол сентябрь 12-де 60 харлаар. Ол Шагаан-Арыг хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Бистин аваамс хөй ажы-төлү өстүрүп ижилдиктен, Оларды арзынада кымырын чок дээр: архитектор, ишжелер, тудуучу.
Бинак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оолдун төрүттүнген хүнү таварыштыр кан дег кадыкчылыгы, аскер, жикти күзеливис.
УРУТЛАРЫНДАН
Бай-Тайга кожуунуң деңизээринге моюн мурунда турган Дая-Терек суурну катар туурачы-биле ол суурга оюн мурунда чурттап турган чурттакчылары суурун төөгүзүн билдир кижилерин, кожуунуң даргаларын сентябрь 18-те 10 шакта берги туругуна хурдалыкка чалаал чур бис.
БӨЛҮК АНЫЯКТАР.

Чарлалдар

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПЕКТЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА
Хуналууг өштер!
Силерде, массалыг информация чепектеринин ажылдакчыларынан — редакторлардан, журналистерден, чогаалчылардан, паралаг чүдүлдеринин үндүрүкчүлеринден, солундарына, теледенненни база районун штаттан дашкар авторларына, өскөдөө чогаалчыны ажылдакчылардан «Массалыг информация чепектеринин дугайында» Тыва Республиканы Хойузуун ажылдап кылырныга боттары, нарын синаларынын киреринерин болгаш Тыва Республикага массалыг информация чепектеринин ажылчыны дугайында боддаларынын надеринерин дилеп тур бис. Синаларынын 1992 чылдын октябрь 1-ге чедер дараазында адресче чогууларыны Дилетивис: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская куучузу 100 Тыва Республиканын паралаг болгаш информация министрствозу, 10 дугаар өрээ, ТР-ның паралаг болгаш информация министринин орадакчызы Х.К. Монгушка.

Бистин мыак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оол сентябрь 12-де 60 харлаар. Ол Шагаан-Арыг хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Бистин аваамс хөй ажы-төлү өстүрүп ижилдиктен, Оларды арзынада кымырын чок дээр: архитектор, ишжелер, тудуучу.
Бинак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оолдун төрүттүнген хүнү таварыштыр кан дег кадыкчылыгы, аскер, жикти күзеливис.
УРУТЛАРЫНДАН
Бай-Тайга кожуунуң деңизээринге моюн мурунда турган Дая-Терек суурну катар туурачы-биле ол суурга оюн мурунда чурттап турган чурттакчылары суурун төөгүзүн билдир кижилерин, кожуунуң даргаларын сентябрь 18-те 10 шакта берги туругуна хурдалыкка чалаал чур бис.
БӨЛҮК АНЫЯКТАР.

Чарлалдар

МАССАЛЫГ ИНФОРМАЦИЯ ЧЕПЕКТЕРИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА
Хуналууг өштер!
Силерде, массалыг информация чепектеринин ажылдакчыларынан — редакторлардан, журналистерден, чогаалчылардан, паралаг чүдүлдеринин үндүрүкчүлеринден, солундарына, теледенненни база районун штаттан дашкар авторларына, өскөдөө чогаалчыны ажылдакчылардан «Массалыг информация чепектеринин дугайында» Тыва Республиканы Хойузуун ажылдап кылырныга боттары, нарын синаларынын киреринерин болгаш Тыва Республикага массалыг информация чепектеринин ажылчыны дугайында боддаларынын надеринерин дилеп тур бис. Синаларынын 1992 чылдын октябрь 1-ге чедер дараазында адресче чогууларыны Дилетивис: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская куучузу 100 Тыва Республиканын паралаг болгаш информация министрствозу, 10 дугаар өрээ, ТР-ның паралаг болгаш информация министринин орадакчызы Х.К. Монгушка.

Бистин мыак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оол сентябрь 12-де 60 харлаар. Ол Шагаан-Арыг хоорайда чурттап, ажылдап чоруур. Бистин аваамс хөй ажы-төлү өстүрүп ижилдиктен, Оларды арзынада кымырын чок дээр: архитектор, ишжелер, тудуучу.
Бинак аваамс Севид Балдыжыковна Олай-оолдун төрүттүнген хүнү таварыштыр кан дег кадыкчылыгы, аскер, жикти күзеливис.
УРУТЛАРЫНДАН
Бай-Тайга кожуунуң деңизээринге моюн мурунда турган Дая-Терек суурну катар туурачы-биле ол суурга оюн мурунда чурттап турган чурттакчылары суурун төөгүзүн билдир кижилерин, кожуунуң даргаларын сентябрь 18-те 10 шакта берги туругуна хурдалыкка чалаал чур бис.
БӨЛҮК АНЫЯКТАР.

Кызыл хоорайда

МАШЗАВОД адреси: Калинин куучузу 16, телефоны 2-56-82, 6-11-54.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
радиоларатура таарыштыкчызы — 1,
Септелге-слесарь — 1,
Вентиляция дериг-херекселдеринин талазы-биле сантехник — 1,
Чүдүрүкчүлөр — 2,
Электромонтажчы — 1,
Электрик — 1,
Энергия хандырылга албанынң начальниги — 1.

НЕФТЬ ПРОДУКТУЛАР БАЗАЗЫ Калавди, 27, т. 4-18-63, 4-18-31.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Электрик-энергетик — 1,
Септелге-слесарь — 1,
Машинистер — 2.

ДЭЭРБЕ КОМБИНАДЫ: Ровенская, 34.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Туузуг ажылдарынын башкарчыкчызы — 1,
Чуга демир-биле ажылдаар мергежилдиг кижиги — 1.

КӨК-ТЕЙНИН СУГАРЫЛГА СИСТЕМАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ Энергетиктер, 4, т. 4-11-55.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Электрик болгаш газ-биле каныкчы — 1.

ХООРАЙНЫҢ СУТ ЗАВОДУ Заводская, 36, т. 2-55-18, 4-12-00.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Туузуг ажылдарынын башкарчыкчызы — 1,
АДЫН ТЫВЫКЧЫЛАРЫНЫҢ «ЭЯЛИГ-ХЕМ» АРТЕЛИ: Насынная, 41.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Кол бухгалтер — 1.

«ТЫВАНЫҢ ЧУРТ УЛЕТПУРУ» КАТТЫЖЫШКЫНЫ: Оюн Курседи, 151, т. 2-41-15, 2-54-16.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Танымал-вахтер — 1.

«ТЫВА АГРОУЛЕТПУРЭНЕРГО» КАТТЫЖЫШКЫНЫ Комсомольская, 99, т. 3-40-19.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Газ болгаш электри-биле каныкчылар — 3,
Электромонтерлар — 3.
«Тыва агроулетпур тудуг» каттыжышкынын «КЫЗЫЛ» КМК-зы Ровенская, 39, т. 4-16-35, 4-14-10.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Электрик — 1,
Сантехник — 1,
«Тыва суг-мелиорация» каттыжышкынын № 3 КМК-зы Горная, 28, т. 3-03-46.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Кран илбекчиси — 1,
Дашчы — 2.

№ 1 ОРУК-ТУДУГ ЭРГЕЛЕЛИ Пушкина, 55, т. 2-12-27, 2-29-07.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Кол механик — 1,
Кол энергетик — 1,
Механиктер — 2,
Хандырылга килдизинин начальниги — 1,
ДЗ-122 аэторгейлерин машинизы — 1,
ДЗ-157 сренерин машинизы — 1,
ЭО-51-11, ЭО-51-22 экскаваторларга машинистер — 3,
Электрик — 1,
Дашчы — 1,
Автокран башкарчыкчызы — 1.

«Тыва автоорун» каттыжышкынын БУДУРУЛГЕ-ТЕХНОЛОГУ ЧЕТЧЕЛЭШКИН ЭРГЕЛЕЛИ Маяковский, 52, т. 2-66-51, 2-69-57.
Херэглеттинип турар ажылдакчылар:
Танымал — 1.

АРТИСТ ӨГБӨ

ОРОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЫНЫН БОЛГАШ ТЫВАНЫН УЛУСТУН АРТИСТ ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН КУРУНЕ ШАМНАЛЫНЫН ДАУРЕЛДИ, БУГУ-ДЕЛЕГИ ЧЕРГЕЛИГ КИНО СЫЛДЫЗЫ МАКСИМ БӨГҮН 80 ЖАРЛААР.

Миним Мунзук — артист өбө. Ол дугайында лауреатым шукурттан тоодарга өгөлгөттөр боор. Ук шукуртту «АРТИСТ ӨГБӨ» деп адар.

Бедик Дээрден дүжүп келген алың-аа эвес, Межегейин Уругайыгга төртүтүнгөн, Арат уктут артист кичи арамыста Амдырап, үлөгөр боор чоруу чүе.

Мадыр түрүтү күчтөн деп хөөрөгөт мен. Париж, Токио, Москва бөзүн ону тамыр. Чойгал сымлыг, душтук дег деп кыжырбас мен. Чоудансымаар, ачам мшакш бөдүүн кичи, Чыт, шары мунуп алгаш, ааддар эргий, Авто-чычаа көптөгөтөш, сууттар кезий, Хөгжүп түрүп, шиге ойноп, мрлал турра, Каруачууну хөөрө-түрө хаймыгып кээр. Артист ики — бачым-чымыл, орун-суур боо, Ажы-төлу — арбам, суму кезин чыгам. Бажымдыдан үгөп-кирген үзүктөлбөс. «Башым» дийип, эки-өөрү күндүлөөрдөр, Чарлалдардан адын номчаан, өөнгө кирип, Сагыш хандыр хөөрөжир Дээш челе бээрге, Арсеневке, Армения, Чукоткаме Айттанган дээр, одуу өрбөс — оозу коңчут. Ааг түрөүн чавалгазын чапган амыдыр. Амдыларга, чүгүл-соруу күчтөн чоруу, Чойда-тояла ады-сураа дыргын тараан Чогуу кымыл, кайышайт — деп айтырбаар. Килпий берен хирезинде оодлар чанын, Ажак-бышкаа салтын-лат дег, амыр-дыш чок. Театр, кино даргам деп шодалаган, Дөрсү Узала — Максим Мунзук артист өбө.

гадал, кайгарап кор мен. Оон ады кичини чагыы ыш-каш сөстөрүн 1963 чылда театр жөштүдүчө чоруу тура ады-надым. А 1972 чылда адымын 60 жарлаамында «Чүрөм чалым» деп ырым режиссер эжим Кээр-оол Сагымтай мур-зылаан сууттар бжидивис. Артист өбөсүн ук боомы амга чедир ырлал чоруу.

Кайды-быстар менче көргөм, Карак жазып эрткээр-дир...

ООЛ — Хөгжүп-шенини театрында артистер чок, Көдө чоруп барган чорор бе, ужураша. Хоочунарым бирөөн боор, мээп-не мнаам Коңперт азы шиге бе, билп алза.

ЫС — Хоорай, сууру эргий кезип, Коңперт ойнаа артистер хой, Амырады диле чораан, Аза берди халак, Максим.

ООЛ — Аягыты «Улууваз Кара-кыс дээр, Артист уруг сураан адынааш, адып четтин, Карам бе дээш, чекен сууп чедеримге, Караалыны, Алтай чүртүт кызым болду.

ЫС — Киноларга тырттар дээр, Хителени чоруп тура, Кым ыраан эжим менден Канчар болду халак, Максим.

ООЛ — Согуу, барым чүтөрдиве чалады бөөр, — Чоруп-херс, ажыман дээр, ажимайн көр, Кыргыме арат-чонго бараан болуп, Кылмы келген бунимыс утпа, сарым.

ИЕЛЭЭН.

Улууваз уран чүлүп Калы беким хөгжүдөлөй, Кым ыраан адырарамы Кадагалал шүе, эжим.

Хоочун өбөлөрүн, ам-даа арат-чонгола бараан болбуша, Оларым чок сактып, чала турар. Он-он артист салгалдарылар, Ужудуку удуу отлу Мерген, иженер орту отлу Оралдан ашым, амы, төлу, оларым уруларга салган дамын, театр уран чүлүпүп шуугунаа ажалла чоруулар. Улуу уруу Светла-на — тележиссер, хеймер амы Галина — театрын артист, Комсомол шааналыны лауреады, он өңүт эр зөөн Альберт Хоомуку — режиссер, артист, оларым отлу Алс база-ла театрга, Ортун отлу уруу Аяла театрын иди-кепиге, Хеймер отлу Эрес театрын талантымы чүрүчү дээрин көрүчүлөө 60 чылдарым төмүчүлөө бе беле береп, Магалым-ла аа!

Уе. Уелерин белдирдир. Амыр чүе кайла боорд аан. Ажак-кытк амыдаарамды артист өбөсүн көрүп чурттап эрткен.

80 жаш «Кырыр чай чоруп ири, урулар деп чугаалаарым ышак сорукт болулар, артист өбө»

Владимир СЕРЕН-ООЛ. Тыва Республиканы алдарыг чогаалчымы.

«Шы» солуудан көчүп чоруу бол. — Кула-дой айтыкан ша-гында эгелден болду. Ол сценарийин тургузуу каалым тынзыны, чечен-мергенни мага-дан ханам болдууш. Кула-дой хөгжүм башкарыкчымы Владимир Херелчан Бүгү-россия көрдүлөрияни каш дак-чыр лауреады кичи чоруу, Чөрлө минаш башкарыкчылар тергилени болду, кулугура ажалдакчылары болган, ку-дуч-камык чанал асыл улуз болдулар. Келген адыларда, аныктар-даа сенарийчлар чыгырар. Куладин эртпал турар айы-беле дес-заралай тургузуу каан сешарий болду. Мынчаа эрттирер со-луу-даа, хөгжү-даа болурун мага-даам. Хой ушак база элестес магады чоруу.

Уул-даа, анык-даа улуз чон мрлажык, аылганмеч-ченин, барыла көңүлөт кезиле эрттала. Шаалган адылар чала өгөлөгөтөргө сүй бөлөтөр, тей түптүт эл-чары, ачы кылдыр ма-миз-гизин-даа салып берил турар-даа тей болду. Бо рыхок дег берге уеле элтип турар азын-чонуну экинчиге, эл-чез, чүдүлөчкөн куду үе-чезе эсерлесе.

Чүдө кура-дойга төлдөрүндө ашым, эргеняле Толи суурун садым-маганынгер суурунгал чедир көрүп чорууш. Суурун төмүндө Бай-Тайга аттыг паратын кирер амында ады чүрүп адырал болган ады чүрүп чедир амытанын сийабө кылды амытан уул суурунгал-беле көрдүш. Бо ажалдыны Дон-дуй Тойбуза баштаан үе-чезе берер кылган. Бай-Тайга уул, үе-чезелерин чүрү дегип турганым азы эвес, Суурун иштин ары-селени эскердиз. Салгыларга кире бээривеке, азы-чем болган

СЦЕНАРИЙЛИГ КУДА

«Шы» солуудан көчүп чоруу бол. — Кула-дой айтыкан ша-гында эгелден болду. Ол сценарийин тургузуу каалым тынзыны, чечен-мергенни мага-дан ханам болдууш. Кула-дой хөгжүм башкарыкчымы Владимир Херелчан Бүгү-россия көрдүлөрияни каш дак-чыр лауреады кичи чоруу, Чөрлө минаш башкарыкчылар тергилени болду, кулугура ажалдакчылары болган, ку-дуч-камык чанал асыл улуз болдулар. Келген адыларда, аныктар-даа сенарийчлар чыгырар. Куладин эртпал турар айы-беле дес-заралай тургузуу каан сешарий болду. Мынчаа эрттирер со-луу-даа, хөгжү-даа болурун мага-даам. Хой ушак база элестес магады чоруу.

«Шы» солуудан көчүп чоруу бол. — Кула-дой айтыкан ша-гында эгелден болду. Ол сценарийин тургузуу каалым тынзыны, чечен-мергенни мага-дан ханам болдууш. Кула-дой хөгжүм башкарыкчымы Владимир Херелчан Бүгү-россия көрдүлөрияни каш дак-чыр лауреады кичи чоруу, Чөрлө минаш башкарыкчылар тергилени болду, кулугура ажалдакчылары болган, ку-дуч-камык чанал асыл улуз болдулар. Келген адыларда, аныктар-даа сенарийчлар чыгырар. Куладин эртпал турар айы-беле дес-заралай тургузуу каан сешарий болду. Мынчаа эрттирер со-луу-даа, хөгжү-даа болурун мага-даам. Хой ушак база элестес магады чоруу.

«Шы» солуудан көчүп чоруу бол. — Кула-дой айтыкан ша-гында эгелден болду. Ол сценарийин тургузуу каалым тынзыны, чечен-мергенни мага-дан ханам болдууш. Кула-дой хөгжүм башкарыкчымы Владимир Херелчан Бүгү-россия көрдүлөрияни каш дак-чыр лауреады кичи чоруу, Чөрлө минаш башкарыкчылар тергилени болду, кулугура ажалдакчылары болган, ку-дуч-камык чанал асыл улуз болдулар. Келген адыларда, аныктар-даа сенарийчлар чыгырар. Куладин эртпал турар айы-беле дес-заралай тургузуу каан сешарий болду. Мынчаа эрттирер со-луу-даа, хөгжү-даа болурун мага-даам. Хой ушак база элестес магады чоруу.

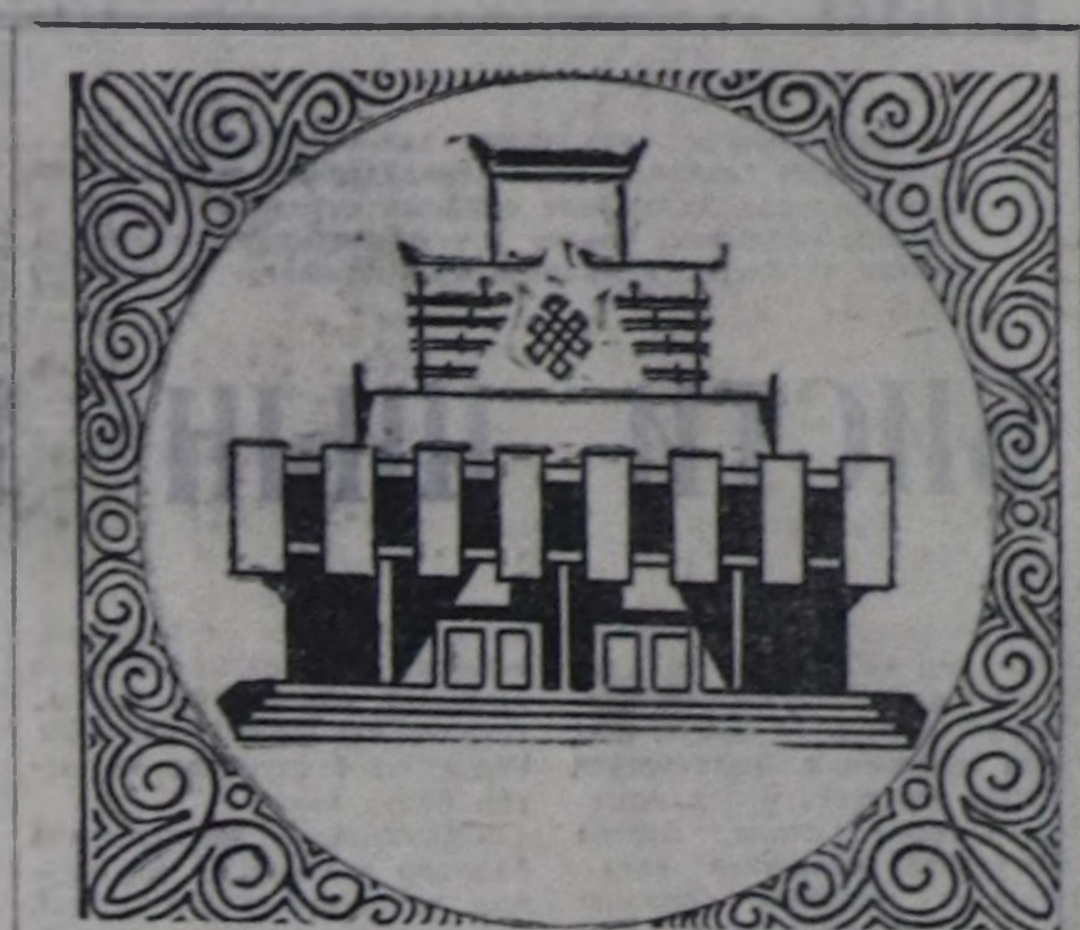
«Шы» солуудан көчүп чоруу бол. — Кула-дой айтыкан ша-гында эгелден болду. Ол сценарийин тургузуу каалым тынзыны, чечен-мергенни мага-дан ханам болдууш. Кула-дой хөгжүм башкарыкчымы Владимир Херелчан Бүгү-россия көрдүлөрияни каш дак-чыр лауреады кичи чоруу, Чөрлө минаш башкарыкчылар тергилени болду, кулугура ажалдакчылары болган, ку-дуч-камык чанал асыл улуз болдулар. Келген адыларда, аныктар-даа сенарийчлар чыгырар. Куладин эртпал турар айы-беле дес-заралай тургузуу каан сешарий болду. Мынчаа эрттирер со-луу-даа, хөгжү-даа болурун мага-даам. Хой ушак база элестес магады чоруу.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Индекс 667000.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (тарты-салгыч секретарь), А. С. Дембурель (коз реда-торуну орадакчы), В. М. Сат, К. К. Сат (коз ре-дакторуну орадакчы), Н. С. Эрген.

РЕДАКЦИНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: Коа резавтор — 3-43-34; асеген өөмөлөр күлөөп алыр чөр — 3-34-26, коз редакторуну орадакчылары — 3-33-91; — 3-34-17; харысалагалым секретарь — 3-34-02; ордакчымы — 3-45-93.

КИЛДИСТЕР: улуз депутаттарынын Советтери, иявтиел-полититку болган солуу адырлар — 3-34-95; уул-чөр — 3-34-49; 3-36-73; көзге ажал-агай — 3-41-18; кулугура болган утте өөрдөгөлдө — 3-39-15; мезгелер болган спорт — 3-36-82; — 3-34-57; оңууга — 3-34-30;

ТЕАТР — САЙЗЫРАЛДЫН ИЛЕРЕЛИ

«Национал театр дөөгө шааным сайзыралдын илере-де-дег классикамы бо-ла ой-най бээр бис. Оларга В. Шекспирдин «Он ийини дунезин» баса, Г. Фигерейсонун «Кула база К. Гольдонинын «Иля дожайин чалады» деп алым чок шилерин хамааржыр. Моон алыш дөөгө, театрын репертуарын доомал деп боо бас. Чүдө олу боттандыр-ла чогаалчымы беле, мөрчө-жал негеттин тургамы чуга-жак.

Мен сенига үкөн ажим чылдар иштинде Виктор Шок-жазович Кев-ондун эгелеш, бекши салгалды Москвады Гешнер аттыг уелешени дооскан адык артистерге чедир калы ойнаа келам. Мыча чылдар иштинде тыва театр артистчлар аарлар тала-ды-биле чедир шынарлыг деп болду. Чүдө дээш тыва арти-стер Москвалы, Ленинградты Саяк-Туртуртурту дээр дээр театр талады-биле дээр өөрдөгө чедир доозар ады-кытк болганар. Мыча-ла театр белек азыра-кышым селотрафтар, чы-рык талады-биле адырлар болган өскө-лаа телекитиг ажалдакчылар-биле «кыла-кертимес болушуму болу берди, Уран чүдүгө шак мина-дым чоруп көрүчүлөө мн чок сымарамды, оң угаан-медерели коругушум болган ажалдакчымы-биле хоранам турар. Мычым берге байла-да тыва театр бөзү-даа бо-лушум шыа ур-шын салбаан. Оң уран чүдү тываларыны угаан-медерел, сагыш-сетиле сайзыралды мурунда дег улуз илери бербашам. Бис-тин театр кичилерин сагыш-сетилин бекениге кезип, амыралдым шуугу утка-шын амырал, мадырдым чоруктук мурунгу чүрүп бол-ган чаражын атыга келген.

Ол дугайы театрын эрт-кен сезоода ойнаа каш шилерин адырларга-ла шилер бээр. Национал театр болушум репертуарымы-биле чегелес-те-де, чүдө мичан солун бол-ган үрө-тунелер дээрин амырал көрүчүп келген. Бичангаш репертуарга Ч. Ондарын «Ханыг истер», Е. Та-бордын «Туттурбай чора-чорал», К. Сагым-оолдун «Ыр-лаар-Дурут» дээр чикетиг кызы-буру тематиктаг шилерин киреп турарым тавар-ла эвес. «Классикадан өөрс-чир» адыр болгай. Бастер

«Бөдөн көрү, Клео. О. чырык чагар хун хавазы, далай калынын кооп суйбашкыны, хире маны зымлы хун херел, орук, черини арыг сусуну! О. Клео, айлаң-кушуну мри, далай тынча ла-чуу дег темс, кылган сымдык. Менден чоруп, кызыл тынм, а мен боом бис кезээр чаксаан артайн».

Амы дошун, берге уеле мындыг чыдыг өстерин чүдө-сепчалан дийнал болур, Театрын күдү мнээ.

Любуля СОЛУН-ООЛ. Россия Федерациянын алдарыг артист, Тыва Республиканы Куруне шамналыны лауреады.

ХУНДУЛУП ААЛЧЫНЫН МАРШРУДУ

Сары-машыны Бидытты Башкыны хундулуп Далай-Ла-марын көрүп бүгү Тыва улуз сонуургал-бис манап турар. Оон Тывага уул маршрутун хунуе амы-биле мындыг. Далай-Лама Россия — он тыва Москвага сентябрь 13-те келер. Сентябрь 14-те ол Калмыкынын найысман — Эле-та хоорайге ужутор. Алаа Калмыкынын чоу-биле ужура-лып, тамныга кымыл, 4 тонар.

А сентябрь 19-та Тывага ужул кээр. Оон соода 22-де мөөн ужулуп чоруктам, сентябрь 25-ге чедир Бурятияга ала-бин аян-чоруун кылган, куртунче чоруурар.

ЧАРЛАЛАП БИРОЗУ

ТЫВАДА АРЖАН ДАЛЫНЫН КИЖИКЧИЛЕРИНГЕ

Сентябрь 20-де нежеэкиниг организастыг дурааче кел-тирерин чалап тур бис. Оргкомитетин мүчө-чонуну тураскаалдын чанынга болур мафюр Л. КАРА-ООЛ.

«Тыва мнээ» куртне фирманы дараамыза чүдүлөрин ил-сү-түп садып турар:

1) ГВК-6 трактор дырбааштары, өртөө 61500 рубль;

2) универсалдыг станоктар (дизини дараамызын), мнш болган земир аймаан болбадырарам кымыр, өртөө 256000 рубль;

3) АПВ-2,5 ийн адырмыг прова, бир метрин өртөө 32 рубль.

Куртне фирманын адыри: Кызыл хоорай, Москвага куууму, бажия № 2, кабинет 307, телефону 3-46-12.

КИНО

19.00: «Видеозал»; «Гудзонский истребе» 9.30, 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шавтарда.

СЕНТЯБРЬ 15-ТЕ «НАЙРАЛ»: «Двойной удар» 10.00, 12.10, 14.20, 16.40.

«ВОСТОК»: «Полнейшая хватка» 14.20, 16.30, 18.20 шавтарда.

АГАР САНЫ: «Тыва солбак» № 383305.

БӨГҮН XIV ДАЛАЙ-ЛАМА ТЕНЗИН ГЪЯЦО ТЫВАГА МООРЛАП КЕЛИР

Республиканың нийтиел-политиктиг солуну

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүн эгелээн

ШЫҢ

№ 182 (14904) 1992 чылдың сентябрь 19, суббота Солунга ат салган сагы 22.00 Чагыдар өртөз 10 кв. Сазар өртөз 1 рубль

Хүндүлүг тыва чоң! Улуг аалчывыс Далай-Ламаны угаан-сарыылдыг, корумчурумнуг, бот-боттарывысты дыннажып, алдарлы-биле уткуп алылынар! Далай-Ламаның номналын сагыры— ол дээрге ачы-буяндыр.

ЫДЫКТЫГ ДАЛАЙ-ЛАМА

Тибетке бодунун үгезин алган Буддизм азы тывагаларның аапан турары Богада бурганга чүдүлгө — сарыг-шажын амыг үеде дегелейде улуг шажын чүдүлгелерин бирээв бооп, Азия дилген улам тарал Амь-шкыда Европада бөин үзүг хүндүткөлдү, солунга да чаала алган. Буддизм үгезе бурганга чалбарып чүдүрү эвес, ол дээрге кижини ийгилик амыдыра, сарыг-дегелей дүгүлгө билгишкени түскөй сагылаары. Бодун ап чүдүрүмүнүгө негеле дүмүнеринде Ичингаңга ол бугу талыг улуг өрөөндө, номнал болур.

Тибетке бодунун үгезин алган Буддизм азы тывагаларның аапан турары Богада бурганга чүдүлгө — сарыг-шажын амыг үеде дегелейде улуг шажын чүдүлгелерин бирээв бооп, Азия дилген улам тарал Амь-шкыда Европада бөин үзүг хүндүткөлдү, солунга да чаала алган. Буддизм үгезе бурганга чалбарып чүдүрү эвес, ол дээрге кижини ийгилик амыдыра, сарыг-дегелей дүгүлгө билгишкени түскөй сагылаары. Бодун ап чүдүрүмүнүгө негеле дүмүнеринде Ичингаңга ол бугу талыг улуг өрөөндө, номнал болур.

Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң чедиги чыыжының он чедиги сессиязы

ЭРГЕ-ХООЙЛУ АЙТЫРЫ

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ Ш. Д. ООРЖАКТЫҢ СЕССИЯГА ЧУГААЗЫ

Хүндүлүг үгезе депутаттары! С. К. Токаның турскаалы-ның салым-чолунун дугайында сессияга чугаалажып көөр кылдыр хириген айтырыг — бодун эвес: төөгүлүк, политиканы, культураны, моральдыг мөзү-шайырын болган эрге-хоойлунун айтырымы-дыр. Уениң байдаларындан хамаарыштыр болган бодунун хуунда шайыларынның азынча Салмак Тока деген амыг чыл чургуулаа. Тыва төөгүлүгүгө кол ажык болуу келген. Тыва хүрүнүнүн тургусту-ганы, он экономикамын болган культураның кедүр-лүшүкү, Тыва Арат Респуб-ликаның болган Совет Эвиле-лилд аразына нарын зарыл-эвалар оон ады-биле холба-лыг болган. Чаа Тываның төөгү-лүгүнүң чырыкылдыг-даа, тал-ланыг-даа арнынары Тока казытына бээр болза, шын билел апары болунамас ийик. Амыг үгезе аны-буру бола-дар, санал-ооналар бар болуу

турар. Тывага болган репрес-сияларга ону хамаарыштыр-бышкан, Токага бүрүн хөөн чок чоруктан эгелээш, оон ажыл-чорудулганы чүдүлгү-лүгүне болган ону агарты-рыгга чедер саналдар дыш-лап турар. Ындыг бодалар-ның, санал-ооналарның үскү-лөжүлгө республикага поли-тиктиг дүшүрүлгү чорутуу тургускан. Ынаарага репрессияларга таварышкан кижилерини ажы-талууну чүрөктеринде сар-гышкынар, амыг човулап берги элечкеге биске чок болган билдинир. «Чонун дайынарныкы» ажы-теү кылдыр санаттары чөгүм чүд ол дээрин олар бодун амыдыралыгга көргөнер. Кем-буруу чок чеге шаажылат-тыргарынын дугайында олар-ның ажы-теүлүк сактыш-кыны бистерге ыдыктыг бо-лур умжулаг. Репрессияларга таварышканын агартып, оларның төрөдөрүнүн сонгал

камгалалы хандыр талаш-биле хөй хөмөгүлөр Чазак ал чоруктан болган репрес-сияларга таварышканын турскаалын тургузар дуга-йында илдени дөккүл турар. Бодун эвес, нарын ол үе-ниң дугайында хөй чүдүлгө-лүк болган бис. Кем буруу чок чеге шайылар кижилерини «СЗКП обкомуну, а оон сөүлдүк — республиканың Дээди Сөведи-ниң комсомолдарының ажылы чамдык түнелерин берген. Ынчалзажок ол ажыл кошкык чорут келген. Шаажылаттыр-гарыны дөмгөч чегин амыг чедир тымалыкы, тывар ажыларын орта кылбааны оларның ажы-теүлүк болган оок кижилериниң таарыны-мас чоруну болдураг. «Турскаал» нийтиледин (Достык-оон) ке-жигүнериниң амык комсо-молдар амыдыралыгга ылаадыг дээрин дөмөгөзүл керек. Оон-биле чегреситтар, далай-

биле түнелерин кылды бо-базын оларга найзылаа, суд, кыды эртем ажылы негес-тинил турар. Амыг үгезе төөгү эртемге бугу архивтер амык болгай. 1921 чылдан 1952 чылга чедер үе-чаада Тыва төөгүлүк, ре-прессияларның чыдагаларын болган ол талазы-биле бургу-лудуларын боттуу биле шын шынчилеп илдериңиң, то-дарагаларын эртемдерин маанар эртелиг бис. Төгүтүнүң «баалак арчынымын бүрүн тодоргалың, аны Токаның ролун шын-биле тодоргай-лаарымыс чеге-ле боор:

(Төвүзү 2-ги армыда).

Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң угуулгалары

Политиктиг репрессияларга төрөдөрүнө болган чок кычыгданарың амжалырың

30-40 чылдарда боза 50 чыл-дарың эгезинде репрессия-ларга таварышканың артың уруг-дарыңга, уруглар-ның уругларыңга, төрөдөрүңге болган чок кижилеринге Ты-ва Республиканың Дээди Со-веди дараазында чүдүлгү чу-гаал тур. Силерниң үрөктө-ринерге хөй чылдарда чылга-делген аарышкы-човулап биске билдинир боза ону чок хуулап алуру турар бис. Са-лыг болганга «бонгун дайынар-ныкы» ажы-теүлүк төрөдү болур деп чүвени чүктөп эртен силер. Буруу чок чеге калыдаан адаларың боза чок төрөд-дөрүңер дугайында силер-нин сактышкының ыдык-тыг. Ону кижизинге азы көргөш, Дээди Совет поли-тиктиг репрессияларга С. К. То-каның киргалыгынын бар турганын дугайың докта-ган чүрүм бугаар хыяларын

Тыва Республиканың Проку-ратурамыңга сакалаан Дээ-ди Сөвед болган Чөвөк ре-прессияларга таварышканы-нарын агартып болган олар-нын төрөдөрүнүн сонгал кам-галалың талаш-биле чам-дык хөмөгүлөр ботандырып чоруткан, репрессияларга ко-гаралыңга турскаал тургу-зарың илдени дөккүл тур-рар.

Бистин бо нарын, үсөнге республикага камгалы тайбын-ның боза билгелени камга-лап арттырар болган биске-лаар сорулга-биле бис, Ты-ва Республиканың улуг де-путаттары, силерни шуул-да боттарыны шын дээр үнелешканын боза хөдө-лүшкүңерин бодурабын-ны кыйгырып тур бис. Си-лер мону медресе билер ба-за детениң дээринге илдени тур бис.

«МЕМОРИАЛ» НИИТИЛЕДИҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ

Тывага 30-40 чылдарда, 50 чылдарың эгезинде хан-дун репрессиялар дугайың да шынны тыварыңың бол-ган шынчылдыгың хөргө-өгү силерни маршш чок сактышкының Тыва Республиканың Дээди Со-веди дөмөгөзүл тур. Оң-биле чегреситтар бис. Тыва Рес-публиканың улуг депутат-тары, бистин эртем үгезе-тиниге болгучуларыңга ба-за тыва төөгүдө чамдык по-

литиктиг амжалдарың ролуңга боттуг, бодамчалыг, шын үнелешканың бөзүнче силерни кыйгырып тур бис. Ол дээрге республикага по-литиктиг бижыг турум чо-рукту, хамааты тайбын-ны боза билгелени камгал-ап арттырарың боза бижыг-лаарың эрге-ажымыг эр-тежок чүсүлү.

Тыва Республиканың Дээ-ди Сөведи.

О. Г. РУМЯНЦЕВ:

Ол шын эвес-тир

1992 чылдың сентябрь 17-де Россия төлөлдөрүнүн «Весте» программасында Тыва Республиканың Дээди Сөвединиң Кызылда эртен турар сессия-ларга хамаарыштыр дамчылаа кылганы комчу-лар билер. Бистин парламентагың азынанын нарын чован Россия Федерацияның Конститу-ция комиссиясың секретары О. Г. Румянцев оон дараазында, Москвага чегеке дораан, ол-ла про-граммага ижегелед кылган. Ам ону номчулгаларга

Тывада болушкунуңар дугайында «Весте» программа-ның дүңи кылган репортажы (1992 чылдың сентябрь 18-те 00 шакта) мени айтканга болган анык шуул дүрүм мен. Ол репортажыңда амыг Тыва Чөвөк репрессияларга болган боза бир чөп болу берген бооп тур-рар болган Тыва хамаарыш-кы Тыва Республиканың Кон-ституцияны хуулап адыо дей берген ишжаадыл. Ол дээрге бугулу шын эвес чүсүлүр. Тываның Кон-ституцияны төлөлдөрүң-ниң бирги чүдүлгө-лүк Тыва болза Россия Федерацияның бир кезе деп конкут тода биле калар.

Оон-биле кады Конституция төлөлдөрүң эгезин хөй чүдүлдериңе чоктаа чаа ат салдыган Федеративтиг Рес-спублика кирген болган Россия Федерацияның амыг күш-

түг бооп турар Конституция-ның чамдык чүдүлдериң өөрениң көрбөзүң илдени бооп турар.

Тываның саржамелени-биле чаган сөзүң-биле, эр-нинийледегит чугаалап түнел-дегит Россия Федерацияга бирги номчулгалар хуулап алы-нар болу берген бооп тур-рар болган Тыва хамаарыш-кы Тыва Республиканың Кон-ституцияны хуулап адыо дей берген ишжаадыл. Ол дээрге бугулу шын эвес чүсүлүр. Тываның Кон-ституцияны төлөлдөрүң-ниң бирги чүдүлгө-лүк Тыва болза Россия Федерацияның бир кезе деп конкут тода биле калар.

Оон-биле кады Конституция төлөлдөрүң эгезин хөй чүдүлдериңе чоктаа чаа ат салдыган Федеративтиг Рес-спублика кирген болган Россия Федерацияның амыг күш-

дээрин депутаттар айтар-ган. Ук турскаалды далай-лааның, камгаларының дугайында документ тымла-ык боза катап прокурор чугаалаан.

(Төвүзү 2-ги армыда).

УЛУГ ААЛЧЫВЫС

Сарыг-шажын талазы-биле дегелейге сурагыг, оон кол чуртаалың, ады-сураа амык XIV Далай-Лама тыва чеге-сөзүг аалдап келер. Ол дээрге тыва чоңга калчар-даа аажок улуг өөрүшкү дээрн билдинир. Дегелейге оон алдар-чүдүлгү кезе даа улуг бо, бодунун ийги-көөлүндө биче сөктөлдөгү, дугаарак чорун-биле Тыва Респуб-ликага коорал келер — улуг аалчывыс.

Хүндүлүг Далай-Лама бодунун амык-ажыг тускай про-граммага бугаар тургустуңа-да боза, биске келер-биле үе-шакты иштин агамында ужур-ла бар. Бистин амыг үеде калчар турган, дыштанга, амык-лаа тургустыңың шажын-чүдүлгө бугу-биле хандыр өөренип өргөш, тыва үлүс-биле ужуражып, оон сөктил-сарыжың өтүр көрү болган боттуг дүниң келер ооруданы бодунун мурунун салганга чуга-лаа.

УТТУНДУРБАС БОЛУР

Чамтык хүн солун номчу-валың баарыма, кезин алдың билиң чок ишкык сагындарың, Солундан бугу-ле чаа чүдүлдериң билп, номчуп ал оларар кырган мен.

Бир-ле хүн солун номчуп олдурамыңа, бирги армында Бугу-дегелейге алаарың Далай-Лама Тывага моорлап кээ деп чүдүлгө мен, баш-тай карамагга бүзүрөөң мен. Кежээ ажылаан чүдүлгө-лүк амыгыңа, шын чүсө болду. Бо кырыгызге чурттан келеш, калдыг чүсө көрбөдүм дээр, төдүн ах-көк Тывага Далай-Ламаны оода чанылаң көөр аас-кежиктиг болганыма калчар-даа аажок өөрүр-дүр мен.

Далай-Лама дээрэ Бугу-дегелейге ады-сураа алган алдарлыг кижилең билдир. Ол хире үлүг угааның кижилең билдир тыва чонүсүзе кел чыдарың кижилең чынаа, өөрүшкүнү хаяа денээр! Бо сөүлүг үеде ийги корум-чү-дүмүңүг далай баксырап сула-

САЙГАРЫЛГА ШЫҢҒЫЫ БОЛГАН

Сессияның бурятуг хүн адыш соонда болган салгыг хура-лыга Калкың хоорайың тө-лөлдөрү С. К. Токаның турска-алыңга дугайында айтырып чугаалажырын уламчылаан.

Каз-Хем район Сөвединиң даргазы Ш. Х. Серээларга өскө берген. Кууучуга-даа чо-руурга, күш-ажымың коллек-тивтерге-даа бозага, ажылы чон С. К. Токаның турска-алыңга найзар деп турарың айтырып, турскаалга «Тока» Тывага ханниг репрессияның организатору болган ишжи-лери» деп бижээниңге ажы-талуу чон таарынымын турарын чугаалаан. Токаның төрөдөрү (эвезиң салың кижилең артан). «Ол даяр чөрдө бо айты-рыңиң чүгө көрүбөзүң!» деп айтырымың салып турар.

Токаның турскаалың дүжү-рер дугайында шийтириң дүдээл алырга, сөүлдүк баарың, сулун дүңүрүн үткө-лөлдөрүң-биле дүшөөң бага калчарың! Ындыг болганы-биле мону конкут чыгышкы-лыг көрүп турган, шын шийтириңиң үндүрүң эргежөк чүдүлгө оон айтыкы. Тока-ның кылган чыгышкылыг хөй, адык хымыда мөргүшкүлүгүң хөй эвес

ДАЛАЙ-ЛАМА — БУРГАН БАШКЫ

Тибет шажын сарың-хады Тыва чеге шагда келген. Улугарың найзыралың Улам апыг арга-биле Угулдалап туудуруң, Улуг күшүг Далай-Лама. Ылаж, сулуг бурган башкы Ылаж черден моорлап келди. Тыва чериң сөгөрсини.

Тыва чоңун сөктил ханзың Угаан-бодал дүрүмүңү Улуг чоңга буйа кылды. Сөктилиңиң ханзымыңа Серек, хөдүгүлү дүрүмүңү, Чыпшык, шынчы, шылгарың Шырай-арың чыгыткыдыг. Далай-Лама — бурган башкы. Талыгырдан «демир-күштү»

Танды Тыва чоңун эргип, Гариналар номчуп келди. Эршээ-өршээ, дияр бурган. Эрүм-баарың чычкат, бурган Арат чоңун амык-кежияң Амыралдап номна, башкы. Арат елпичи назы-хааның Алат-йөрөөң угаг. Башкың. Топока доктар хийди бакты Порзан бистең угаг, башкың. Бак чүсө хүрүнүңиңиң. Бакың бүрүн чалгат, башкың

Ондар ДАРЫМА.

Кызыл-оол ТАБУРАК. Хоочун башкы.

Кыштаглаашкыга бүгү талалыг белеткенер

ЧЕТПЕС ДЕП САНААН

Республиканын Көдө аймагы министрствосунун коллегиясынын чоокта чаа болуп эркин хуралыга Эриш, Тес-Хем болган Сүт-Хал районнары аймагы-айлардын келер кыштаглаашкына белеткенин дагы...

Бо районнары, илангы Сүт-Халдын аймагы-айларда да аймак малды кой-биле өлүп хораш турары караалыгы бош турар. Аймагы-айлардын спешалистери фермаларда сар инвентарне кичинекей коллаткан, аймак малдарына коюуна шеш херекке албай турар. Ол коюунарга мал чегин-даа тускайлап бербей, кадарчы боду билин, та тавчалын дээп чүе шыкш, тоомча чок бооп турар. Каап бээр ситен, саван чок, аймак малдар че же чер өлтп, хар касканар, арин баксыраш, оюну-биле шала чаксар өлүп турар. Бо кончут хоралык практика Төрүт аймак мал чудал өлүп каарга мал бакмы канчап көүдүрүл, хай сүт, өттү каймын алдырар? Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы...

гундай кодуу аарым неперез. Устиде районнары барык бүгү аймагы-айларда ча чүе шээр мал эвес, бога мал кодуулар, бимыл, чула мал турар. Бо дээрле мал-да аймак малды турар кичилерин боулула харымсага коюунап непереп тубар аарым. Коууруу уауукап алдыр еске аарылардан белем дээрин малчыл бүтүп билир. Бүтү малды чогуур үзүндө чүт, мал кажаала-рын чылын та дезинфекция-лан тубар болза, коууруу когу үстүр.

Хай болган еске-даа мал-дарын чүтү коюуна дээр ан республикада четкил хемтаадак биле бар. А аймагы-айларчык спешалистер ол экин сүтга то, дүт алган мал чучуунап тускенин, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Коллегияга чүтү-даа мур-нунда мал чегинин белетке-линин калдык аныктык чорчу турарын тодарткан. Бо рай-оннарыда ол аймак малды коюу темпиди чорчу турары белеткенер. Эриш районун аймагы-айларды бодун мал чегин белеткэр планын чүе 35 хуу, Тес-Хем 55 хуу, а сүт-хемдери 50 хуу күчү-сетке бош турар. Соолгу үеде республиканын кай-даа районунда үстүлүк чүе чап келени белеткери. Бил-ди үстүндө мал чегинин белеткенин темпиди шүтү куулулай берген. А бир эвес аймагы-теректи эки огални-астаан болза, боран түнөө-дө хай ситосу, сенжаты са-лып ап болуп турган. Бо районнарынын экономикада мал ажилы кой чери ээле-турар. Оларын каймыкыла-даа кыштаглаашкыга кир-дер малдын баш саны хай. Бир эвес үстүндө бо хүнерин-де мал чегинин белеткени-не немелде күштү мобили-зациялап, чогуур хемчөлөөк бодун болган чүтүлүк мал чегинин белеткени албас болза, өткөн кышта болган белем байдаларга баа кал-ды чыгарып болбо бис. Иштин үеде мал чегинин белеткени да-даа районун аймагы-айлардын улук коюунапга та-варышкан. Чыл эгинден бээр бо районга нинтизи-биле 16 млн хире шээр болган 600 мыктыгыт бога мал өл-гөн. А Эриш районун чү-дирин оюу-даа улук болган. Тес айланын дугузууда бо районга 19 млн аймак шээр болган 771 мыктыгыт бога мал өлүп хораш. Малдын чудал өлүп чорчу Тес-Хемде баа эвэш эвес. Мал чегин-инин белеткенине тоолук кичинекей салбас, «кыжы ол-бо черлерден тийгенин, сакым албай» дээр хемчери-нин уржуу ол хире болган.

Устиде районнарыны көдө аймагы-айлардын даргалары коллегияга аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

Аймак малды коюунарыне кичинекей салбай турганмы, даштыкылап сачып алган чүтү өрткенин амин чыгартып билир. Мөддөн сак-дүт алган ол амин малды кажаалап алган, оларын үрүмчүлө кантарыптар, аарым коюу болбай ууналар. А илангыне хай болган чүтүлүк ам коюуруу коюунапга канчирин туралы чүтү болбай.

ГВАРДЕЙ ЖИ СУНДУЙ

Фавштин Германиянын курган чер шериглеринин Чинги-не шывагын Инвалдин турган Герерай-полковник Франк Гальдер (1864-1972) делегенин ишги дайынын союунае ларлаан бодунун салтышыннар коюуна (мемуары) тыва дай турачыларын камчы-симин чок дидинин болган эскер-дарымын мактап бизден. Фавштин генералдын сактышыннарын баугар алдыга, кажан тыва эки турачылар Ала-чуртун Улуг дайыныннын фронтунуна чедэ бөрге, немес разведка билин каар-да болза, тывагал эвес, а моол шеригтер илген деп медэ белген. Бичангыр немес ко-мандалар Гитлердин дорги алтымыкыны-биле Германияга мынараа моол дыл билди бугу ажилдерин совет-герман фронтунунче далаш-биле чортуан.

Фронтунче ала берген бир тыва эки турачынын болган баа бою ову солдаттын фавштер тууап алган. Титуте-ан баа турачыны байысаага, моол-ваз, немес-лава сөтү хирин овул камчы билин билбес, тывагай эвес наго-өлдүм чегин болган. Фавштер эваа чек болган эвага бөрге ишче-чакес, карыяндан чорчот-тоолап, ол оочун дайчар отуулап болганым Гальтер бизден. Сигаветти деп немес тывагы бөрге бер алдык, эваагенин овул, оочун кодуу соруп олчуган. Немес-Фавштин ажилдерин ову теве-лава ил-тинчелөөктө тоюулап, камчы тывагай ову солдатты эки турачы ааруп турда, болган каага билин кортуулам.

Фавштин немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Ала-чуртун Улуг дайы-ныннын энес-кады-дошуну эваа-дарымын бирөөнө — 1943 чылдын чавининда На-вагынган огул Сундуй Тыва-гай-биле кады төрөн. Тыва-галын найысалды Кызыл хоотрайдан дайымын аытганга турда, ол мөге-шырак, ил-риний анык — чөрбө үш-ларын турган. Дайыныг бар-ды, оу кам-даа албадааган, а бодулу эки туралы-биле фавштин эжелдештерин чылга шаваарча кижир даш чоруккан. Тыванын Бичангыр-ла суралдыг евога-алчыларын бирөөн Степан Арбанович Савыг-болду тыва эки турачыларын савыш-сеткинин, коргус чок тыва-соруун илгертен шудуунае мындыг одругулар бер:

«Улуг-Хемин камыг аксуу Чараш-Сайга үзеп келгеш, Улуг эжин ошкар турар, Чагаан савуу утпай чор. Эрге-касыг чурттай өскен Эвес оглуун дашы шыккан. Мөөгү сүг деп Улуг-Хемин Манжуейялп чытканын көр. Дустуруунун мээ берген чакымы: Эрес-авдин тулуш, ажи! Тусун бергеп аймак чегин Гитлеринин тиваа чүе. Эжинин мээ чакымы»

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

КҮЗЕГЛЕП КИРИПКЕН

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

КАНАҢЫ ЧУРТ ТАП ЧОР МАЛЧЫН?

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

АТ САЛГАН

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

«ДААЙ КӨРГЕНДЕ, ЧЭЭН ОМАК»

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

АТ САЛГАН

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

АТ САЛГАН

Тывагай немес даштын, энес-эвичин тивелд илген, Эл чамыл аар сен, сарыым.

ИДДАН

Джигитханов Хун Арно
Баштайгы шүлүктөрдөн
ДЕСПИДЕ АЛДЫН

Алдымчылар арамынга
Ажык тымын барып
Холду тутам акусун,
Калайды каалайм
Холду тутам акусун,
Калайды каалайм
Холду тутам акусун,
Калайды каалайм

ТӨРЕ-ХӨЛДҮН ЧАЛГЫН
КЫРЛАП

Төре-Хөлдүн чалгын кырап,
Төрек кай чалгын кырап,
Чүрөң дүңгөн тогулардым
Серкин салгын сырмындам,
Дуруамын Хөлдүн үнү
Дурустан акусундайдым,
Бустан-бустан мөөрөн буга
Булун шыкта ааладым,
Алтыг оодарк кылашпышам,
Артымаста чырдым,
Чара-чечен, алакуага

МЭЭН ЧУРТУМ МЕЖЕГЕЙ

Эмн ала Межегейге
Кожуп келгеш журттаар
Эртинеңиз ээр-ле Танды
Көрүп турбас, уткуп алдым,
Мээңе чуртум Межегей деген
Мен-шокар журттуу бар бе?
Мен-не шыксам, Оюн шыксам,
Эриг баарым алам бар бе?
Эриг алам одабайн,

Та бүзүрөңөр, та бүзүрөңөр

ЧАРЫН БОЛГАШ ЧАРЫНЧЫ

Сөөлүгү үдө республика согуштарына сарыг-шажын те-мазына дым-буру материалдары номчуучуларга жөйү-биле кызып турар апарган.

СУБИДАЙ

— Хемия даг-биле чыкпеш, тылпеш, дагым чыре шапкаш, бедей, кодурап ажил чыдар чөвчөдө Бурган турлаа бар деп чүвени бугу Төвүтө Гималай баштарыга ундур билди, оон эртеме буамин оо чүктүң оранарында ажыра-шыгыңгайды четтерген. Чер кырымыа сес чүгү, дээрсе өрт чүгү, адымы орачче кууду катгытпаш, оо болур (авторнуа тайымбыр). Оон албатычы сөмөр орууму чоо. Бича-а-а-а оо буняны Бурган турлааны оранында шөпкө алыгы ээринин кырыга кайды айыр эрес-кайгад чанчыла бар дээрлар. Оту соңурун бар чыдар кижидер мен, дайды Оо чанчыла турду шыкылаа, бир калымы депшир бээр чанчага турары бер, мыдыг чаначым бар бе? Мен сурап чорур кижидер мен яны, дайы.

— Индыг чанчыл бар—деп, Чоо ашак бадмынды. Казыра дег кара арттым ээдин чангыс уга чыл алгаш, үш хонук соотунуңа, куаа Адым кылдыр мдыктап каан эмдик-кылдыр дыш айттым ээрини кырыга чогудар чанчага шыкын чүгө, Төвөн чанчым. Ханым, чанчымы-дыр сен, мычтанган чанчыл өгөйлө каайы, бодуңа чанчын кире болуңу-ра, кынар сөмөй бөрө, Саа-дактарым, кашпааларыңа, Уурунгарым шаттарыңа илд-каа дуогулук чыгы мал шы-выртап Чоравы чаагай боор.

Анык эриңд көк кара кылаш дээрге, оон кылаш сүүрү агаарга, мен дег, чайдыва берген шыкшак са-гындырман. Куаайым шүпкө дуңдуула. Намдак бурган оон эскерия каан, өскө бур-ганарга баширтпеш-биле дуокаа сеткаа ханып хулу-уруу каан. Төвөн дээрге, оон моон солгаар ийи кыл кир-ишкени эртерге. (26 кыл авторнуа тайымбыр) уауу чы-да-а-а-а баштар ады-сураа оранырга Чыгыс-Хаал болуп тараар, чуреткенин сүргөлдө чаначыл, каракты-ны хайтадыл чаначан, чы-рык оранга дээш тава апар салымыгы болушукту турган.

Оон караанын кылаш дээ-нин Сүмбегин эскерип каанып билеш, Төвөн шүпкөдө эл-дешинип, чүрө чымыртай-кып, кайта-кара боланып отурган; —Адымкыны дуа-а-а-а-а-а эштенчанын сөвчанын да, кижя каранга айдигер ол Чүзү дээр силер? Моон-биле моон солгаар кайып дужар

Бир-ле дугаарыңа, чары-нын улуг калбак талаанын үстүңге чү-лаа дээш салырга, ыяла-ла «дээр эриң-ге» деп демдек кестүп ээр. Ол демдек чок болза, дээр чап, агаар-бойдуу баксыра-ры ол-дур. Оон ыкый-ла чары-ныч бодуну бодаларын чарынын картзындам кя-руу, чугалаң эгелээр. Чары-нын кайы-лаа талаанында бер-ле артык чүе чок. Ылаа-ла бир-ле демдек кестүр.

Тыва улу чарын салдыра, оон дүрүмү э-ле шыгыны сагыры турган. Чарын салып турда, кайы хамачынок ту-руш кылаштавас, ыяла-ла бөрүтүг, кургаг ыш-биле са-лыр. Бичаң уруулар чарын көрбөс. Бир мындыг тавары-ныгы үзөндө э-лэм-биле бер-ле артык анык үгөш. Тес-Хемини, Ужардыг ууңу-га кайыр манар дээш, чедө бодыңс. Кежээ шай жаңы алгаш, чарын салдым. Ол дүн дөдөң ас хүн болган. Чарынын көрүмү, чү-лаа билдикмес, дээр эриңдеме чок, орук муңгаш болган. Эжиге херектин ужурун, чарынын карта чажыдым чугаладым: «Чарын конуг байдыдыр, чык каал, орук-байдыг көбөйлө багы чүгөш таваржыр болдуусу бе? Чоо болза, дээр ас төрө үнүп, чанчаа». Ону динчаш, эжим шугулаң: «Чангыс борбас кара бөлүт белин чок, өкө дээр карака кестүп турда, төнөк адым кий сеп бе?» дээш, мен чөмөлөп шат бол-ган. Ан канчаар эштин шугулаарыңа чөпшөрөңүң, чарга чанчыг адымың.

Ийи шак хүре болганда ка-лаңак бажыканы улу эес кара булук кестүп келген соонда, үлүг чангыс эгелээр, канчаар-лаа арга чок, ана кочал-биле кууду турган чү-ле-биле дөмөй, оон кадынаа долу, казым катый келген. Бир пак эжыр чагган долу-лук чык соонда, суу үлгөлдө, үер эгелээр. Арай боорра тын менди, сага казып келди-вис.

Оон эселээр-ле анчы эжим чарына буюрээр алгашан. Бичаңгаш бодунун та-лаанды, чарычыларга, чары-ныч, оон эки көр кижиде-реге бүтүрөңүң аржажок. Эске номчуучулар чарыныч-ларга та бүзүрөңөр, та бүзү-рөңөр, оо боттасынгарын хө-рөңөр-дир. Бичаңгаш чары-нычлардан чарын дугайың, да саналыңары маңадым. Эске номчуучуларга база ол солуу болур ужурайт.

Саналы ТАНОВ,
Тес-Хем район

СУБИДАЙ

Сүмбеге айтырыг чок бол-ган. Оон көрүжү Денгис-Хөлдүн кыры эрип турган. Во ораны оон чурттамышы-лар шак-төүгүдө бээр мал-калай дажыр. Хөлдү долган-дыр өгдөр, аалдар онча-сан чок, чүгүн-чүгүн малдар оы-тан чагыткын чорур. Хөлдүн эригеринде, «карактын ужу болур» хөвөрүгө өшөтөрине мал дуоу бажиткынмен мал-ган чок. Хөлдө адым-үстүү кырыктер дег, биче-биче хө-нөр үгүлдөш, оларкы бирээ-ни Денгис-Хем сүүрү баг-кан. Денгис-Хем кун арамдыа Успа-Хөл дуулажы алган, а Успа-Хөл суу Башкы-Талады-нык, Аргалгыткын чө-рө-ла-биле шугуленген. Бор-бак-Тейлер баарында Булак-Бака дээр айдырак сүт бош айгадан кобулап сымсы үгө-ш. Чоо-Хөл көмө каттым-кайы. Улу-Хемге кирип, Сайн даанын казынгарын чара-чө шак бадар... Чырык оранда ам-тынныч болуш-кунарың адын дээрбө — тынган-да, эгелээр-лаа уштар-ны тавымбас өчкөй уламын болуу ма миза безин илереп чыдар.

Анычларыңа чыге баары-да үш өг турган. Бир өгөн бичи оон үнүп келгеш, ужа-тура чүтүрүшкөн, ышкылаа оыттан бичаалары аалчы сымартай берген. Сүмбеге инек кирер үе мурунда бызаа хавыгар чораян дүлгөлдөш хулар-биле сактып келген. Улаваала дартарар эңгил-дир инектер аалчы кирип эгел-дэн. Оо-ла өскөлө хөш чү-вүрүлүп хөвөрүнө адым үнүп келгеш, ол-бо талааның шыл-пырандаар көрдүлө каалкып, ажык төрө ээди хөлбөш кылдыр чыккы абыншаар, өмүн тамындам аялп мукум ап алгаш, инектерин саап чоруккан.

Кижя бодарга, анжак хө-рөңүңиң саалаарың арам-зына ош, каагай сүт-хайма-ра чаштына берген. Анычлар ийи кууду ол аалчы бажы-кың эвес болган. Чер поолук казыр ас болган, айттар дава-нары сөгөт бажы шылба, Мөндүмүн чөкөк-кава кы-ла берген. Аалдык чогуунда

дөстөк кырында чыккан аг-тан үш «өг-хөг» кылдыр эререш, аалда кижилер шу-туу олуг турарын белгеш, эзелери мөдөлөш каанда ол-ла ийинан дээш, чыккан чө-рөңгө дээр башы чыда тыр-тап алган.

— Сок, сөм! Ыдылар хай дегер, уруларым! — деп, бир өг төлөгөңдө олурган ашак алтырган. — Аалчылар көп-тир, шайдың дайындырар дү-рөйү даалте чоошудалдыр-дыр. Айттары дерлиг-дерлиг, ыра-улак орук эртен кире кайгалдыр-дыр, шагыраан боор, дейлелер боор, кыг хараң амзакдырдыр.

Инек саап олурган хөвөрөң түрүп келгеш, ал хөдүн хаш түрүрүңгө чоо дараа, бир-ле кижилер тамып алдыр дүн чү-вө шыкшак, келген кижилерин чагытпаш келе кайган. Сүм-беге оон төрөкө албайн. Чоо ашак караан олурунуну бек-кеш, бодуну чүгөшө күш чөтөшпө, хөвөрүнө курууң сааламы биле айтышкан. Сүм-беге инек биле айтышкан. Хөвөрөң-нин арым кулааны ундур кыла берген. Ичкылаа-лаа чүвө шытпашы, хөш өрүңүп алгаш, шындык бугуу ху-дунуруу араа, бызаа-биле саар инек эңгилтирип, хикиле-дир чүтүрүп турган.

Бурунгу Тывага чоңуну, бөрө-сөдүмүн кадымың башчы кичээңгөйгө, аары-аржык, кырган-кеңеш хыя-лар коошаан билер, үрө-сө-дүмүң багай салгад арттыр-ганы бичат деп көр, а кадык-шымыра, казым үзөндө киж-жир үе-чөгөңүңиң сеткенин домулдуп көр, казым-лаа бодуңа кестүп келген бичиң кижия хамгалар, «сүрөс кижя сүмү баштар» деп, ооналап хуңдулур турган. Кижияң утааны, шыда-кы-жу үе демдек болган ийи-леме кижилерин амы-туу-лаа кестүп сайырамы оон кататтымыс болушукту болдуруң болур турган. Сүмбеге ол дугайың болуп турган. Ол үдө «бодар» деп өскө түшкөн болуп каанып чү-гөш чугалаан. — Оон бээр үш чыл боду бе моң, каай, күзө-дө көшүрүң чүвө. Чан-дыкта аш бажында аал артыңың бөдөңдөш кижя чашкыны манча бар чы-дарын муң-не көр чүвө ха-рың...

Алдым-оол ДАРЖАА,
(Улачымы).

Ходжа Насреддин дугайында түрк улустуң хөнтүг чугаалары

Ходжа Чада Садын Тур

Бир катар Ходжа хөвөргө чада келгеш, хана кырыңче үлүк келгеш, чадаңын өскө талааның айдурт апарган, оон дачын сад шынче база берген. Оон сад адылгыңы көрүп турган боор-тур.

— Чүү кижя сел, мында чүү кылды турарың ол? — деп, ол Ходжаны чанчыта чапкып келгеш айттыган.

— Чоо садм түр мен — деп, Ходжа тавар харым-даан.

— Бо чада садар чө эсерт-тир.

— Мугулай деп чүвөңи ала! — деп, Ходжа чуга-лаан. — Чазаны кава-даа са-дыл болур деп чүвени билбес кижя сен бе?

«МЫНДА КӨЖҮП КЕЛГЕН ЭВЕС БИС БЕ?»

Бир дүңө Ходжаның бажы-кыңче оор киреп келген, Ходжа орундөңгө чүткөш, оор-нун соондан чоруккан.

Оор бодунуң бажыңчың кире бээрге, Ходжа оон соон-дан дал берип чыккан.

— Мэң бажыңчың кал барың ол? — деп, оор айтыр-ган.

— Па, бис мында көжүп келбөш улус бис бе? — деп, Ходжа дүшө-лаа чок айтыр-ганы.

«ХУНААП ААРЫ ДЭЭРГЕ БЕЛЕН ЧҮВӨ-ДИР»

Бир катар Ходжаның бажы-кыңче оор киреп келген, Ходжа ашанга дүрөң чугалаан:

— Оор кирип келди шыкшак, Ходжа чыгыш:

«ОЖУМ-ОЖУМ! ЫШТАГА, ХОРАМ ЧҮВӨ ТЫН АПТАР ЧҮВӨ БОЛСА, ОНУ ХУНААП ААРЫ ДЭЭР-ГЕ БЕЛЕН ЧҮВӨ-ДИР.»

«КУСКУН БИСТЕН-ДАА КИРИЛГ!»

Бир катар Ходжа кадыңы-биле деп чур дээш хал эриңге келгеш, саванын уш-туп салып каарга, кара кы-сун ужул келгеш, саванын төс алгаш ийи болган.

— Дүргөн-дүргөн, саваны-нысты кукуш төс берди! — деп, кадым алгаш.

— Чоор сен ош, кадай — деп, Ходжа чугалаан. — Кус-кун хөвөй бистен-даа хариг шыкшак.

«АДЫМ СОЛАГАЙ ЧҮВӨ»

Бир-ле катан Ходжа чид тээр уду-биле казы чорур дөй берген. Эртең ханык өөрү алаш алгаштан тур-ган, Ходжа база-ла эңгилчө-төшөп, аштан каангарга, адымың бажы артында бар-ган.

— Э-эх, сен-даа! — деп, улус оон кооулаан. — Адым дөйр мууап алган шыкшак сен!

— Чок, — деп, Ходжа чөп-шөрөшөөн. — Мен шы аштаным, адым мыды — солагай чүвө болбайык.

«ОН ТАЛААНЫ БИЛБЕС МЕН!»

Бир-ле кешээ Ходжа суга аалчы келген, Дүңө адым Ходжага мыңа дөп-тур:

— Сэң ол таладыа даа бар-дыр, ап берем, мен ош кылыштың.

— Чүү дээрин ол, сөздөн сен бе? — деп, Ходжа кайтап чыккан. — Карангада оң талам кайдызын кылап бил-дир кижя мен!

«ОРУК КӨСТҮ БЭЭР ЧАДАВА?»

Бир-ле катан Ходжаның кожаларың оолдары мын-чаар дүтүрүп алгашар:

— Ходжаны мыңче үндүр мөселемек, оон «идктерин чакпатаалам.

Олар мың чанчыга чыгып келгеш, дааш-шымын үндү-рүп, алдырып туруп берген.

— Бо мыңче кым-даа үтүп шыдава!

Оларың чан-биле Ходжа эртал чыда, тура дүшкө:

— Мен үнө-ле бээр мен.

— Чок, шыдавас сен! — деп, оолдар маргышкан. — Сен туржук, анык-лаа кижя шы-давас. Че, шовотк болба, бар че!

Ходжа хорозай берген:

— Үнүп шыдавас че?

Ол тоңунуң эзден азыгаш, идктерин койлап алган.

— Биче үнөдө манчы чүгө ап аары ол? — деп, оол-дар кайтап айтырганар.

— Э-э, оолдар, хөкөк алоор чадавас, мың кырыңан чө-рүк ошук көстүп хөвөр хө-вөп билер! — деп, Ходжа чы-рыкыңдыр-дыр эсепе.

Мындыг база болгулар

СОЛУЙ КЕТТИНГЕШ...

МОСКВА. Нем-херек үү-л-гедикчээр кадыкы-лаа хөп кеттиңип адыр болза, хөп кажан-лаа херек үгүдөңдир-гиле-беле. Пенза хоройга дээр адым кижя үтү чок адым кижия эгеп каалкан. Чангыс кижия эгеп-эттеп, хымы ханган эрлер харын-лаа оон идик-төшөп үтөп, баала-нып чораян шатын болгаш кроссоваларын үштүп, кар-мангырга чораян 9 рубльди белин алдырыдан чөкшөмөң-нөр. Ыдым-лаа болза үп-текилер алган чүдүдериң ажылап четкикейиң барган-дыр. Оларын дораян-ла ала-редин, туткан. Кымырал дээрин айтырып, хыяп кээр орта... олар шугу алаа хөп-төк шөкөдө ажылаачылары болган дээрин илердеди.

А Курган областың Катар районуңа ийи нем-херек үүлгөдөңкөө «херек кыдыз» чорубуда, шагдаа хөпөкө келди алган. Олар дүвө ботта-рының база ийи өңүттөрүнө каттыжып алгаш, оонка чор-аан «Жуңгулун» тургускан-нар. Анаа Уралдыг алымын-ий заводунун амылчымы болгаш Алма-Атаның чурт-тачымы хөвөрөң чоруп ор-ган. Шагдаа хөп кеткен жу-гөдөңкөө оларын мөселеп, хыналда кылып турарын ады-наткан. Автомобильни соон-га чораяа эжеш 200 кылап кроссоваларын үштүп ал-гаш, оон дугаары чок «Жи-гулунге» чүдүрүп алгаш, ол хө-вөр арлы берген. А ийи коммерсант ол чөвөн эре-көйлу ажылаачыларыңың дугайында кижия конуг бо-дал болган, орукка девидер артык казанган.

БОТ-КАМГАЛАДЫЛГАНЫ ДУЗАЗЫ

КНИШИНЕВ. Молдовада курдунки «Асют» камгал дылга компаниямын бажы-кыңа хенертен хөй ашма үнү-гүт чүдүрөң чиккен. Ындыг-лаа болза ол чиккен чүдүдериң фирма муңунда камгалады алгаш турган. Ол-ла дораян полициянын дүргөн ажылаа-рының түмөлдөшө хөп-хөп хө-рөк үүлгөдөңкөң истен

УЗУН ДУРГААР: 1. Бай-Тайгага хем, 4. Талдыга чө-рө, 7. Кызыл өңүт арине даш, 9. Орук хөвөрөң ат, 10. Соок чөкөс, 11. Обасты төшү, 14. Харылааның бир хөвөр, 16. Өөр мал, 18. Су-рарлыг орук шугулуң, 19. Баардыг, чаган тыва яны-нол чөм, 21. Орус өр ат, 22. Чөм аймаа, 27. Хөвү үнүжү, аза-бөргү, 29. И. Карамзы-нин сүрагыл чогаалының мадыры, 30. Күш, 31. Төрө-лөп келген кияз, 32. Малаын төш келес, 33. Иттин шөла ады.

КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР: 1. Бай-Тайгага хем, 4. Талдыга чө-рө, 7. Кызыл өңүт арине даш, 9. Орук хөвөрөң ат, 10. Соок чөкөс, 11. Обасты төшү, 14. Харылааның бир хөвөр, 16. Өөр мал, 18. Су-рарлыг орук шугулуң, 19. Баардыг, чаган тыва яны-нол чөм, 21. Орус өр ат, 22. Чөм аймаа, 27. Хөвү үнүжү, аза-бөргү, 29. И. Карамзы-нин сүрагыл чогаалының мадыры, 30. Күш, 31. Төрө-лөп келген кияз, 32. Малаын төш келес, 33. Иттин шөла ады.

Чад-чаа тиккеш, кааптал каан Чараш өвүс чарын орта. Чарымысты дымар, өрөш, Чалымырды өгөч чаалаа, Аалымыста ажык жараан.

ТЫВАНЫ НУГУДЭЭРЛЕРГЕ

Сөөлүгү үдө республика согуштарына сарыг-шажын те-мазына дым-буру материалдары номчуучуларга жөйү-биле кызып турар апарган.

Атаманың туттурганы

Обинск (Калуга областы). Обинск казачествоунун атаманы хенертен кара-бажына суктуруш алган. Бодунун бажыныга ол дык аш ок-бонго болгаш сөкөстү сүт турган, эрге-хойлуу орган-нары-биле чөрдүлөжө бер-

1	2	3	4	5	6
		7	8		
9				10	
11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28
29	30	31	32	33	34

Саналы ТАНОВ,
Тес-Хем район

«Шын» солунну чагыдып алырыкче далажыңар! Алды айда өртээ—200 рубль

НОМЧУКЧУЛАРЫ- ВЫС, СИЛЕРГЕ

Сан-хөнюү, акша-хөрсүнүн санаа-санап келгеш, редакция мындагы түшүлгө кээп, солунун алды айда өртөө тодораткан — 200 РУБЛЬ. Ол дээрге 1993 чылдын чагыдылганы.

Мону зугаалап тура, мындиг чүүдү манаа демдеглээр апар. ЧҮЛ ДИЗЕ «ШЫН» СОЛУН РЕСПУБЛИКАДА НЕДЕЛЯДА 5 КАТАП УНЕР КАРА ЧАНГЫС СОЛУНДУР. Ынчангаш олу чагыдып албай, ам чүпү чагыдып алыр боор. ЫНАК СОЛУНУМАРГА ЧАГЫДЫЛГА ЭГЕЛЭЭН. Ону харылаагы республикада 109 салбырларында чорудуу турар. Хөй-нхити таракчылар, почтачылар, номчукчулар боттары база мында адектелит киржип турар.

200 РУБЛЬ. Өртээ дыка өскөн-дир бе? Өскөн-дир. Ам канчаар дээр силер. Уе мычаар чыгап келген, оон өске артка чок болган. Чаа мыдыг өртөк хөй-хөй бистиге номчукчуларымысты берге байдалга чаварыштыр дээрин билип турар бис.

Ынчалажок «Шын» солуну—ынак солуну чагыдып алыр дээр номчукчулар арга-хоргану тыва бээр дээринге бүүрүр бис. Анаа бүүрөл черле улуг. Чүгө дие солуну номчукчулар, а номчукчуларын солун дегинир дээрин база балир бис.

РЕДКОЛЛЕГИЯ.

«ШЫН»—100 ЭКЗЕМПЛЯР

Моок журунда солун, сетүү чагыдылганы «Союзпечать» черлер чорудуп турган. Ам ол черлер дүшкөн. Ынчангаш Бүгү районун ажал-шешилер солун чагыдып алыр черин билеи турган. Ам солун чагыдылганы районун харылаа бектерини маалыматтын оралкычы Елизавета Сандан-ооловна Сат дорд харылаап турар. Районда чагыдылаа кудуу деңгээлде тургустунган. Чагыдыла таласы-биле аалы чала-ла шуудан эгелен. Харылаанын сумулар-биле чугалажыр арзаны чедир үрелгенде, солун чагыдылганын чер-черде канчаар чоруп турары билдинмес. Чагыдыла таласы-биле Хандгайтмы суурла чаралдар астыган.

Нитизи-биле районда чагыдыла багай эвес чоруп турар. Бөгүнне чедир «Шын» солуну номчукчулар 100 ажыг кезекте чыгыпкан. Ынчалжа-даа кижя бүүрүз солунун турар дээр хемчеглерин районун харылаа бектерин чорудуп киржилек.

ИДЕГЕЛ УЛУГ

Бай-Тайга районун харылаа бектерини маалыматтын оралкычы (ол районда солун, сетүү чагыдылганын турар чарылаап турар) Кат-оол Хомуш-уевич Маадир телефон дамчытыр бисе мынчаар дынчатаан.

— Бөгүнне чедир «Шын» солуну номчукчулар 200 ажыг кезекте чыгыпкан. Албан организация, бүүдүрүлгө, школа, ажал-агылдарда ажалдап турар кижилерини акша-шалымны үмөйи турары чагыдылгала улуг шаптыгы чедирип турар. Ынчалжа-даа октябрь 1-ден эгелээш, «Шын» солуну чагыдылганы районга массалык-биле эгелээр. Алды айда солунун өртээ 200 рубль болу бергени номчукчуларга арай зар мыкшап салгыдырар. Ынчалжа-даа неделяда беш катап үнүп турар чангыс тыва солунуушту кижя бүүрүз чагыдып алыр боор дээрине илгемиз улуг — деп, ол чугаазы доосту.

ШОЛУГА ДАЛАШАН ТУРА

Ква-Хем районун чурттаачылары күсү бо хүннерде, республиканы өске бүтү чурттаачылары мышап, амышаа удуз аш-чеш курлавырагынын алдырыч улуг кичээни-нин сазын турар. Олар картотказын ажаап алган, кургаташ, шыжак ая, ногааларын дулап алгылаан. Оон-биле чергелештир районун чурттаачылары угави-бадал аям. чели болур — союнуар чагыдылганын шоолуга далаш-пайн турар. Кайи хире кижя чедир, «Шын» солуну чагыдып алган дугайында тоза санаар айтырып алыр берге болду.

Уенин дүргөн өскерин турары-биле бо чылын чагыдыла-га чугас чартык чыл нитиле болуп турар. Оон соонда база солунар өртээ өзе бээр деп улустун болап турары чед болбайн аан. Чүү-кандыг-лаа бол, солун чокта дүмбей-ка-рапты-биле демей болганда, номчукчулар чагыдып өөр-сен солунуларын — бо чылын база ойталап шыдавас боор.

Бистя корр.

Чагыдылга-93

«ШЫН» СОЛУНГА ЧАГЫ. Чугаарыга өсөс деп август дымга эгелээш. Ол дуга-рында «Шын» бүүтү номчк.

«ШЫН» СОЛУН РЕСПУБЛИКАДА НЕДЕЛЯДА 5 КАТАП УНЕР КАРА ЧАНГЫС СОЛУНДУР. АЛДЫ АЙДА ООҢ ӨРТЭЭ 200 РУБЛЬ.

Чагыдылганы харылаанын республикада 109 САЛБЫРЛАРЫНДА чорудуп турар. А моон аздаада парлаттын. ажылдап болур силер. Чүгөс гаи белек квантанын база шын долдуруп алынар.

Ф. С. П. И. Министрство связи СССР «Союзпечать»

АБОНЕМЕНТ (индекс издания)

«ШЫН»

на 1993 год	по	месяцам:
1	2	3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Куда (почтовый индекс) (запрос)

Кому (фамилия инициалы)

ДОСТАВОЧНАЯ КАРТОЧКА

№ в месте доставки 54245

«ШЫН»

Стоимость	подписка	всё	год
на 1993 год	1	2	3

Куда (почтовый индекс) (запрос)

Кому (фамилия инициалы)

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 188 (14910) 1992 чылдың сентябрь 29, вторник

ШЫН

Республиканың нитилел-политиктиг солуну

Солунга ат салган шагы 23.45 Чагыдар өртээ 10 коп. Саалар өртээ 1 рубль.

Республиканың тараа, сизген шөлдеринде

БАРЫН-ХЕМЧИК районун «Барлык» совхозтук ногаажылары 10 ажыг тонна капустаны садыг четкилеринче киргизген. Нитизи-биле Ф. Саанын ногаажылар бригадалык 120 тонна капуста, 10 тонна морковту, 5 тонна свекланы ажаап алыр сорулгалыг.

Ол-ла совхозта Алексей Мөөктөрүн картотфель өстүр бригадалык 35 га черде тараан дүжүдү ажаап эгелээш. Бригада кезингилери ух шөлдерден 300 тонна картофельди алыр деп планын күтүлдирген бүүрүлдиглер.

«Бижиктиг-Хая» совхоз бо хүннерге чедир 800 тонна кукурузаны ажаап алган. А «Барлык» совхоз 210 тонна тарымал тоорукту ажаап, свекла кылдып салып алган. Ол-ла совхозтук шамында 30 тонна сизген далганын белеткээш.

280 тонна силосту белеткеп салган. «Түзүн», «Муржакчы» совхозтарда нитизини маалымга сизген белеткелди чүтүр байдалга чоруп турар.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК районун совхозтарында тараа ажаалдагы дүрүлгө байдала. «Чыраа-Бажы» совхозту Хоу-Ажык, Дытты-Тей девискээрлеринде 230 га терини тарааны, 110 га терини суулазын хар аздаане кирген.

Ындыг туржубе, совхоз 11 шөлдерден 300 тонна картофельди алыр деп планын күтүлдирген бүүрүлдиглер.

«Искра» совхозтук топуш-шөлдеринде 2471 гектар черин тараа култураларын хар аздаане кире берген. Ынчалжа-даа ажал-агылдын удуртукчулары бар арга-хоргаларын ажылдап турган, тараанын дүжүдү эвээш-биче-даа бол, ажаап алырын өөр-сен көрүп турар.

«Шени», «Жөндөгей» совхозтарда байдал база-ла дүрүлгөн.

Бистя корр.

ТӨЛЕВИЛЕГЕ ЭДИЛГЕЛЕРНИ КИЧЭНГЕЙЛИГ КӨӨР

Тыва Республиканың Дээди Советинин он чедиг сессиясына Россия Федерациязынын Дээди Советинин Президиумунун кезигүү, Конституция комиссиязынын харысалгалыг секретары О. Г. РУМЯНЦЕВИН ЧУГААЗЫ

Тыва Республиканың хүндүг Президентинин Хундууг Дээди Совет болуш хундууг улус депутаттары.

Тыва Республиканың Ундени Хоойлуунун төлөөлөгүчү болуш оон чүдүлдеринин кол утказын чугалажыл кавуру турар силерни бо сессия дээрге, бо чылдык март 31-де Москвага ат салдыган Федеративтиг Керэни боудунга сийрип алган Россия Федерациязынын амыг күштүг боор турар Конституциянын амыдыралга боттандырылыны чарыбас кезээ-дир деп санап турар мен.

Херетин ужуру чүдөс дээрге мындыг Россия Федерациязы эртен чылдын декабрда бүстүп дүжүлгөн кыргызга келген турган. СССР-тин бүстүп дүжүлгөн кончуг муңгарыг болган.

ынаарга бистин күрүнөөс моон сонгар кандыг амыдырал чурттаарында деп чүдө база билдинмес турган. Оон биле кады шаар-налар арасында чуртталар база чидегени берген турган. Россия Федерациянын амыдыралынын амыг кезилини долу суверенитет-че чүтүлү база-ла билдин-гир болган чыгууг турган. Чүгө дээрге ол амыдырал бистин Федеративтиг күрүнөөс күш-биле дүжүлгөн болза, чүү болу бээр, оон урукчулары кандыг болуру деп чүдөнү угал билип турган. Федеративтиг Керээде кирген моделди декардан март айга чедир амылдап кылган. Ол кезээ дээрге эрте-гангарыг федералдык ор-гангары-биле түстүс респу-бликаларын, крайларын, об-ластарын болуш өскө-дүр-түрүлгүлери арасында эр-

ге-чагыргаларын бүрүү өр-гө-лерин амылаа тускайлаар-нын чуула документин бол-ган.

Мен болап көөрүмге, Фе-дералдыг Керээ боду болуш Конституцияда аргас оон чүдүлдер бистин ишнар та-ламы-биле бекте конститу-ту-эрге-хообуу байдалында тур-гузуу турар. Ындыг байдал-дарга Россия Федерациязы-нын республикаларын суве-ренитетин хандырар сору-галык чед Конституцияны до-дорулап дүжүлгөн алырды далайтыр келген сорула болбайн турар Федеративтиг Керэни кол утказын бо-дунга сийрип алган Феде-ралдыг Конституция Россия Федерациязынын составында бүтү күрүнө түрүлгүлери болуш республикаларын бүтү бүрүү эртелегени бол-гаш суверенитетин дээр

деңгээлге калдырып турар. Ол чорук амыг үлө Россия Федерациязында Конституция реформазынын ния үчүлде биле боттанып эгеленип то-дорудын турар. Бирин, чүгү-да үчүлде — амы күштүг боор турар Конституцияны боттандырып боор. Бистер бо чылдык март-арыс ай-ларында оу өскертп чавар-лаш. Федерация кезингилери-нин арасында үстүндө куду болуш бот-боттарынын ара-зында харылааларын, дү-жүлгүлеринын үлөөсүнүн палы алган бис. Боттуну сорула — ол Ундени Хоой-лууну боттандырып бөлдүр-үшүшү Россия Федерациязынын составында турар республиканын Ундени Хоой-лууну дөрт амы харылаалар-нын субъектти болган тур-рар ужуруг.

(Төмчүзү 2-ги артык).

ЧУГУЛА ТЕМАГА КОНФЕРЕНЦИЯ

Бо чылдын сентябрь 15-18 хүннеринде Иркутск хоорайга «Россия Федерациязында на-дионалар арасында харылаа-ларынын чугула айтырыл-лары» деп эртем-практиктик конференция болуп эртен. Ону каттышкан надиалар ор-ганизациязын (ИНО-нуу) ажыдылга, деткимче күрүр Россия ассоциациязынын Иркутск салбыры организас-тап эртинген.

Эртем-практиктик конфе-ренциянын ажылдыгы Москва, Иркутск, Омск Томск, Улан-Удэ, Даг-Алтай, Красноярск, Благовещенск, Анадыр, Ма-садан болуш өске-лаа хоор-райларын эртемдери база эртем төлөөлери киршикен. Бистин Тыва Республикада алаа Н. О. Тобуу, Н. М. Мо-леров болуш бо одуруглар-нын автору барып киржип чоран.

Националдар арасынын хар-ылаалары бөгүнү амыдыра-дымын база бир аарышкы-

лыг топказы деп, конфе-ренциянын организаторларымыз бираан, ИНО-га деткимче ассоциациязынын Иркутск салбырынын дарганы, профес-сор Б. М. Шамин онгайла-лаан. Ол айтырыгын чидени чаламыр дээр бистин ассо-циация РФ-нин Чугула болуш Дээди Советинге то-дараг хемчеглерин амылдап кылдырып самалдаа деп, ол чугаазыга демдеглээш.

Эвээш санаыг койбарын Вүгү-деаегей лиганын чиге-ни секретары Е. А. Гаер кон-ференциянын киржикиле-ринге байыр чедирген. Ол мышап ИНО-га деткимчени Данияда ассоциациязынын президентин дээр Э. Хунде-вад база-ла байырын чедир-ген. Эртемдери В. В. Во-робьев, (Иркутск), Москвадан

О. Н. Хлюстов, Г. Б. Стару-шенко болуш өскөдө-дө кол-кол илеткелери кыл-галаан.

Конференциянын айтыры-ларын кылгаарыга ийи секция ажылдап бираан: «РФ-нин амыдыралдык тургузулганында орус дыл-дыг кончү айтырыллары» болуш «РФ-нин биче нацио-наларыннын Савыр болуш Биракы Чөөн чүтүгү чал-э-ге эргелери база айтырыл-лары». Бо-ла бүтү айтырыл-дарга улуг дискуссия болган. Бирги секцияга бистин Н. М. Мо-леров дындагы кылган.

Соңу чүтүгү чонгарыны берге байдалыга, Сахалин кыргыларын эргелерин көдүреринге конференцияны

киржикилери улуг кичээни-нин салган, Якут-Саха болуш Бурятиянын делегаттары бол-догунуан республикалар-да чонгарын эрге-ажыктарын калбартырыны дугалында кылгы салаан.

Федеративтиг күрүнө сал-гыры, оу далайдыг чыгы чугаа база чоруттуган. Фе-деративтиг керээс аым-бүрү дөвискээр каттыкшыкына-рын кирерини айтырып көдүрүшүн.

Конференциянын түнөдө-ри-биле тодараг докумен-тир амылдап кылдыган оон киржикилери РФ-нин Дээди Советинге болуш ХКД чур-тарында парламенттеринге кылгырыны күзөл алган.

Геннадий КОЛМАКОВ. Төүгү эртемдеринин кан-далады.

А ЧЫ - Б У Я Н ТЕЛЕМАРАФОНУ

Тыванын көгүмүш-ши театрыга 1992 чылдын октябрь 1-де 19.00 шатан 24.00 шакка чедир дамдык кире-биринин чыгыга чуртаалаткан аям-буян телемарафону эртер.

Программанында:

- хоочунуарга байыр чедирешиши;
- республиканы профессионал, чугаазыкча база бот-тавымыр коллективтерин артистерини концерти;
- аукцион, алаа кезектери, электробралларын, маке-тепти, соодукчуларын, телевозуру сазар;
- ачы-буян дотерезы обидип турар барааларынын арасында «Запорожье» автомобиль бар.

Телемарафонга дээрине бугүдени чалап, Тыва-областада Хооунуар фондунуң 700667 санагыс чаагай сеталдык акша-хемчеглерин киргери дөвискээр.

231-66 телефон дамчытыр табылдыр ап болур, телема-рафон үчүлде 2-11-27 телефонче долбар.

КУЛЬТУРА: кышка белеткел

КЫМ ДАН ДИЛЕНИРИЛ?

Межесей атыг коллектив-тиг ажал-агылдын тыву Межесей суур Танды районда хөй чурттаачыларын чедирип бираан. Ында даштындан мынган ак кылдыр өстүр көдөз. Культура бажыны сууруу каас-шеник кылдыр каастап турар турдуларын бирээш дээрине маргыш туртпас. Бир эвес оон иш-тинге кире бээр болза, өрээ бурзуну амылары тиг-лени бергелээш, дай болуп бүстүп каар болза, коргунчуг, Ында мында электри-Чырык шөйгөн удамын утук-чаныг, шууг амылаанас. Сайык-гааннар чок. Нитизне ыш маазалардан кылган сан-дайлар тургулар. Оларын чамалыктан Межесей суур-да ажылдап кирген Оюн Куреда атыг культуранын болуш амытыгынын болуш ындаан кирчи болур. Амыг риник үчүлде культура олазга тараар сандайлар-нын шызыла, кылмын тил алыр боор. Садып алыр дээр-даа бисте, акша-хөрсүн-ини культура одаа ка-ймы алыр деп.

Культура бажынын ди-ректору Ирина Намын-оол-овна Монгуш-биле ужура-ганда, кыска чугааны кыл-гав бис. Ол 1986 чылда Кызылдын уруу чүгү уе-нидизини методист-органис-тор салбыры дөвискеш, Бай-Хаетма район культу-ра бажыныга методист болуу амылдап турган. Улан-Удэ хоорайын культура инсти-туудуну үшкү урууну бот-төрдөйле-биле база доозуп алган. Амыг үдө Межесей-де амылдап турар. Куль-тура бажынын методис-тери Жанна Оюн, Алена Юшкова, уран чүдү уду-руттузу Владимир Седия-Доржу, дискотка уду-руттузу Байлак Хомуш аар-бир дегин амылдап, мал

чегини белеткелдин, тараа ажаалдаанын үеинде си-лени бригадаларга, хоуу тургааларыга, сүт-барзан фермаларыга, мытын ко-даннарга концерттин аалдап четкилээш. Культура одаан-га удавас болуру амыла-дан эгелээр. Дискотка, кино доктаамал болуп турар. Видеосалон база ажылды эгелээш. Суурун чуртта-ачылары «Интернет» ро-д-булукта артистерини кон-цертин улуг сонуурга-биле көргөн.

Чокта чаа Межесей суурга улуг байыраа бол-гон. Культура бажынын улус мырзын сымалыга тургулаан. Чангыс тер-чур-тулары, Россия Федерация-зын болуш Тыва Республи-канын улустуу артистери Ка-ра-кыс биле Максим Музук-тар-биле ужуражыла кел-женин организас-тап эр-тинген. Уе амыга куль-тура одаанын амылдакчы-лары идикилейт киршикен. Республиканын илчүлү-гүн театрнын барык-ла үндөкчелери, хоолуна-ры, бирээш азы Максим Музук — делегей тергелги кино артын, өскөн Кара-кыс Музук — шулукчу, ой-дегей салым-чаваныг ки-жилер. Тыванын төгүтү-биле амыдыралы сыйык болуулары оон чоругунаас боор. Оларга тураскааткан концерт база солун бол-ган. Нитизи-биле Культура ба-жынында ажал багай эвес тургустунган деп болур.

Ындыг болганда совхоз септелгени, олар чүү-би-ле далайлыгынын дегир-дегерек садыры харылаар ужуруг.

— Ийи чыл дургузунда одага системаны үрелгеш, ажал чок турган Культура бажынын одага система-ны 460 муң рубльге кыл-дырып бердим. Ол үдө культура одаа ажылдаган турар үдө аан, чайгы үе-нин боодаш, культураныг болуш амытыгынамын Оюн Куреда атыг партыгы ба-за кылган каттамас. Ол чаа суурун культуруг амы-дыралыга улуг дуза деп болаар мен. Шыдар ша-выс-биле Культура бажы-нын ажылыга дуулаар бис — деп, ук ажал-агылдын ди-ректору Сергей Донгурын Седен-оол чугаалар чоран.

Оон чугаазыга бүүрөн бол-турар. Чүгө дие Сергей Дон-гурын культуру уран чү-түгү шаандаан бээр шык, боу ырлар, бажы-да ойнар. Ындыг кижя канчак Культура бажынын ажылыга дуу-лашпас боор.

Культура бажынын ажыл-дыкчылары-биле чугала-жыргат, культура одаа кыш-ка барыкча болон эвес. Дискотка эртерин турган, оон кирген акша-биле шаа-лы дүжүр булукту ол-бо кир-гере челин турган кы-палган, шыканы болуш кы-зынча кастарын булуп а-рган. Одагы системаны зар-гы амылган. Ынчалжа-даа оу одаан одага чери (кылдыма) бөгүне чедир болза төй акша үлүгүрү турган, кылдыртып алган одага системаны база кы-жык докуп калыр чававас. Оон май бөгүне чедир оода-рыш, амыр шууг дүжүрү-мээш, Бир эвес күрүм-деш

дүжүртүр-даа болза, оун шыгылар калма чок. Эзи черге төп каарга, суурун чурттаачылары дамдык, оор-лоп алган баарын мурунда чылдар кирткес. Ол мы-шап культура одаанын ту-рар черин долдурар кал-ман алар дээр бөгүне че-дир чаданган.

Шынал-ла, кыштын дүжүг келиринге чедир кыска үе артаан. Бир эвес Культура бажынын амылдакчылары дайын хемчел болза, ай-тырыг берге байдала турар. Бо-ла айтырыгынын шит-тирээни-биле Культура ба-жынын директору Ирина Монгуш ук черин ажал-агыл чурттаарыга баар дээр, алаа баарга, районуну культура кылдыканы дарагы Ольга Сергеевна Кууларга бөр дээр. Бо дарага бүтү тала-биле дуулажырын кы-зылар, мычала-даа акша-хөрсүн чокта үнү канчаптар боор.

Ынчангаш чүдү калжыр «аарыгдан» канды-даа түнөт үмөйи турар. Амыг риниң илчигеленини үеинде кайы-даа чер аша бээринде, дуза кадарыдан дадалаап турары чөптүг-дээ чававас. Ынчалжа-даа суму чагыргазынын даргасы, амыл-агыл бүүдүрүгө ди-ректору, районуну культура амандынын эртелегенин на-лыгыс черге чыгып, аралы-да дугурулганы кылмын ка-рын-даа көрө чорып, дем-чиг амылдаар болза үе-черде культура одаанын шиттирелтигенин турар айтырыгыны бүдүр болу-дег. Ынчангаш болза аш-келер, Межесейде Культура бажынын дөй түнгө кыл-дырып алган одага сис-тематы база катап докуп үрелтип каар болза, төвө-р-анда оу кылдыртыр чер-даа чыгыбас. Бо айтырыг чүгө Межесей суурда эвес

Бир эвес бо айтырыл-дын илчигер дөрес болза, канч улаштыр ук ай-тырыг турар. Шиттирелтигенин турар-чуру, чер-черде культу-ра одаанын садалар, амыл чок арта хемчү. Ын-чал көрде культура амы-дары, хемчеглер, концерттер, шиттер, кинолар киргиз-тери чонга дерек үк олаа-ры ол бе? Черде мышап, моок мурунда «талтаалдык» үеи джиривис тарыкчу-дук байдала бенин куду-тарга олар чүдүлгөн даа соонда эвес турган бол-дуур ийи. Ол чылдык ая-да улчмылаштыган. Ол мышап культуру, уран чүдү амылдарын улуг үлөөлөгө алыр чорук андаа хемчү. Ынчангаш Тыва Республи-канын Чугула Пресе-дегенин, Дула Совети-ни кирялгелени биле ПР-нын Культура министрствону бекте демчеле улуг ку-раалды эртерин, бөгүнү культура амыдыралында тур-густуула келген шиттир-елтигенин турар айтырыл-рын шыгыг чугалажырын культуру амылдакчылары куду турар.

Сары-оол КУУЛАР

Э Ж И Ш К И Л Е Р

ТЫВА ТАНКИСТЕР

Документалдыг тоожу

(Улаңчыг. Эгеиз № 190, 181, 182 «Шында»). Владимир биле Вера келир удеги амыл, амыралынын дугайын бо-ла сумележи бээрлер. Шойдуу боудун бодалы хаайдында жерге чажырбас. Оон түзөл соруу чажырбас. Оон түзөл соруу чажырбас. Оон түзөл соруу чажырбас.

ундан деллиндек шекпен угтуп келегес, уктап алган бродинтерес кылайты чүтүгөн. Костюмда кадан «1941-1945 чылдарда Германия тылзында дээр, «Бу-дештин хостаан дээр» деп медальдар дүүн ашкан каан болганинда чаа чүсе деп кайнар болган.

жи — районда айыл чок черини мачалыны Гольше дээрин чиге көрсөт айтыр-ган. — Селерини шийтирип чорайн азы бай кыгуурулу тереилер бар ийк бе? — Бай кыгуурулу чорайн кийик чок дара — деп, Шойдуу дораян харылааш, бичи доктааш кылмигаал. — «Бежен сезстан» кижилер аразында хаайын болур бар кийик бар чүсе — деп каан.

Бай-Тайганын Тзын ортумак школазынын башкылары Марина Салгыч, Сайлым Момгун ажалыне бар чорда, куруула тырттырган. Бай-Тайганын тускай эрте-бичини олар боттарыны кызымаккай-биче чеген алганар.

Чаштарын хейилден эгелен кижизден эгелерин олар билерлер. Башкыларынны уон аргаларын кичап билл аларын Сайлык Момгун бодол чоран. Методика деп оон бажинна сангиткай калан. Оон амылдарга, уругдар-биле амылдарына чык, таарымчалыг.

Марина Салгыч шегерин көттигес, школаа чедип аелер. Уругдар оон дугайын, амыр-медия айтырп хүндүзүрлер. Амык башам уруг бүрүтүчө кичээнгейи салкылар. Биш-тайк ол уругларын чараштыр көттигин алганын кичээнгей салыр. Оон өөреничилериде тыва тоннардыг уруглар база бар. Бүрүчү тываларын удегерлиг, төлөптү адым-чычалдырына чачкытырары база чутула айтырыг. Оон ол башам чутулаайдыр:

СОЦИАЛ-ПЕДАГОГТАР СЕМИНАРЫ

Кыскадагы тос дугаарлыг эртума школамын республиканын социал педагогтарынын семинары эртеке. Арага-кага хандыкшылай, кадык-кадагы чурттаарында айт-ылдыгы аяаа чутулаадыл өргөн. Башкыларын бо өредилеге сентябрь 27-ге чедир уламчылаан. Тандык Межелейин ортумак школазынын эре-дуржулгазын база барыл өренин көргөвөр.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Республика эмбелгелеринин нарыктогары, психологары, эмчилери лекцияларын номчан. Анаа Тыва Республиказын Президентинин көүлө-дечини Людмила Салкочкина Эрамынаа кыргып, чүсе чутулаан. Чаш уругларын хен-зинден эгелен кижиздерини эргежок чуугадынын дугайында аяаа чутуаан чорут-кан.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Чаш-Хөл районда «На-йирал» союзота бодунун амылдангес бердинен мал-чынар-ла хей. Оларга Уй-нух-оол Тудушович Биче-оолду хамаарытырып Со-лур. Уйнух-оол Тудушовичге Терезинде ситен шөлүгө ужуражы берам. Ол боуду Шанчымны 2 хойжу бри-гадазыга хамаарыт. Бо черден үлөгө кирген ситенин сөөртүгү турар кижж болду.

АВАМАЙНЫ САЛГАП ААР МЕН

Авамайны Людмила Хирдиг-ололона Базыр-оол дээр. Ол хей чылдарда өтүр кожуун-чун Салгыч суурда улачток амилтегесин санитаркалап ажалдаа чоралды. Ол үенин дургуунда авамы мурунчү амылны дитип шаандайы-мактадыл келгенин уруглары билр бис.

— Улуусу педагогтарынын өредителерин амыл-мыска доду амылдарыне көргөн бис. Оон уран аргалары болгаштыр. Чүсе өредиле програмаларын барымадаларына өлөтпейип, солун чүдүлерин уруглар-биле эрттирип турар бис. Ховар таланытын кижилер-биле ужура-жылгалар-даа болгулар-ла. Алдын күстүн чараш-каазын магадан, артыражыге кады-чоруптар бис. Чымрганадыл артыларын кай-тамчы чарамини школачылар магадарлар-дыр — деп, амык башам Марина ажалдыр-улууг сонуургалдын сетаилден илертейлеп турган.

Бо бадиринишкенин кирип алганга, оон бекне адын өргүт келжиги дашырып өй-шайнаа төлөр. Совет күрүенин, бодшенин партиянын херээ дээр, коммунизм херээ дээр бар күжүнуң дарам чокка кирерини дүзөмөл түр мен.

Маян бо күзүлүмни боттаандырар боор деп улуу-биле диледим. 24.Х.50 чыл. — Ам эш Шойдуунун энкетезин домулап таныштыр-пайтай, амылдал чоразан черлери: «1935-1937 чылда Бия-Хем-нин Өөк сумуунда сыйын амылдарыгосконун амычмын. 1937-1938 чылдарда Кы-зилда Сан министрствонун чүтүм амылдары, 1938-39 чылдар совет Тыва транстын чолыкта куурсангыч. 1939-40 чылдарда Сан министрствонун чолыктамын. 1940-42 чылдар — Араттыг Револютуг Шенинге анаа дайынчы, 1942-43 чылдар база катан Сан министрствонга чо-тлаачылан. 1943-46 чылдарда Украинанын ийги фронттуз, танктер, 1946-47 чылдарда Бия-Хемнин Өөк сумуунага

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Оон чыштаа Шаңчыны Доора.Шат деп черинде. Тур-лаан өй шаанна сепел, оң амык тонна бакты болуп алган. Кыштаада бодуучу дол-бис келип алганга б тонна ситенин чедиргес, сараттап алган.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

— Бо совхозтун малчы-ларга үдөл турар ситендир. Ады тонна чеделе бээр боор. Хар чыгыжеге чедир ситен, сазан белтеээр уаур-луг мен. Кыштын соогу кон-чуг. Бичанга амык чыгыг уелерин амылаас болза хоржок 300 тюрүр хойлуг мен. Оларынны бүтүн түр кыштаагадыр, алдынган ду-рактарын оңа-менде до-руктары мезч үлүзгөтөм-деп, малчын атылаар.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Бичтин араветка амыл-кыжне бердинен малчынар-нын барыга кийа өөрүссө арга чок.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Бодун кумда авамын күч-амилни зыча угулар, азылмын шеер бугажун салган адыр дээр хымып турар мен.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Хамыктын сөөлүндө кор-дорда чааскаан артан. Анык уруг өрөлдөн бамы-лааш: «Эш Шойду, селерин чапан туре дээр. Делем өрөлдө кирип келеш, эжик-ке тура дүжү, олурган дар-галар биле менделешкен. «Одуруар, эш Шойду» деп райком секретары Хомуку Аракчаа бажын кедүрөйн чутулаан. Бюро келжиге-нарды аразында сарыг потон-кай кара салбайн кайтап ор-ганын ол өскере берген.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

— Че, эгелээнер, эштер. Аппараттын амылдарын амык кижж мурунда чыт-кан папканынын бирээни ашаш, документалерин та-ныштырып эгелээ. — Эш Шойдуунун билдир-ишкени:

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Улуг-Хем районун Эжым-де Каленин аттыг колдө амылдары артелинни чамы-да партиг эге организаци-зынга Шойдуу Владимир Салкочичинден

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Бир докташ кылмигаал. — «Бежен сезстан» кижилер аразында хаайын болур бар кийик бар чүсе — деп каан.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Дайымарны Шаралаан дээр ийк бе? — дээр. Ма-чалык чырын чыргайтай, Одурунарнын түч чедип, харык манааш, шкээм чок барган.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Ийе, Чогум кандыг иж-зылыг буруудаттырып тура-рын мынгаа чедир билбес мен. Буруудаттырып турар болганда, чазак, нам база биллп турар деп болзар мен. Мээ орта уулу-ла хама-арылган чок мышак — дей каасманын боку билбес бар-ган. Айттымга шала шир-ини харылааш Владимир боду соонда билген.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Айтырылгар база катан немежия-ле турар алганга, Эн сөөлүндө саналар эге-лээ. Бир дугаарында на-чалык турул келген:

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

— Мен бодарымга, эш Шойдууну партиянын хүрээ-легине кирип аларын амы-лызында даагаалаа эми боор. Чылдагынын эштер, бирө келжигеини выдын чаа болган чутулаан билин тур ийкан — деп бо-ла. Вла-димир сактырга Уман унга балыглаттырыдаа деп, хе-нертен карагылаш дээр...

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Дайын шөлүгө оон тава-рыкчан дүмбей болгаш кударынг септик бо улааза, кады чыа эртвенде — 1950 чылда катталган ол болган.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Шойдуу дашаар угеш, багалааш чече кылаштыр берген. Чече тыртар кыл-дыр багалап каан дынн ше-ле казыкташ, зоринге ол-туркпаш, ийал болган. Ха-йыракан даанын эзэнге че-ди чедипин келгенге че-ди келжиге улааттырга, оозу хейле-ле кудууун шыр-банган. Телсенерге, чүгле деп бээр ийдыг болган. Ам топпа көөгө, дош өрү үнген аттын дүмчүу дар-банаан эзэргенин аажок алпаара. «Чүге-ле манаа кы-ликтырым ол боор, азы-тууун чөкүкү буруулу эвсеп деп боолган.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Оон соонда кедела белин четтенеде, районун амыл чок корук черини ортаны, оон началыгы Гольше Шойдууну мойнунче, шы-нар-ла, хыл чег, артыкчи-кир каап алган чүсе деп, амырлаптааш туруп берген. Дары-дарыг Шагаан-Арыкта тууду бадирини ба-йысаагыт туруп берген.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

«Шарапанын кезек-биле кыды үүлдүгү турар чедир сөглө». «Шарапанын-биле ка-ды организацион биржүз-националици бөлүмшөле кымырын кирип алдылар, оларын арт-бандилерин чутулаан бис деп айтыр-галдан байысаалга эгелээ.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Дайын болур Шапаан хымы күтүгү кижж дээрин Шойдуу эки билр. Тыва Арат Республиказын эзеинде ол ядык араг байл берген. Уй-чымдыл чок, сөс-домактыг Шаралаан Эжым мылаар,

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

арат ажал-агымдыг чораян, 1947-48 чылдарда Кызылга сымт школазын дооскан, оон соонда бир чылда Чыргала-ды суурга санакчылан, 1949 чылдан бээр, Эжымде са-дыгымаал амылдал турар.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

— Анкетаны бо-дур эштер. Долчу-намдар болгаш реко-мендациялары бар. Шутту-зунда ат салдыган — дооз, инструктор Шойдуунун доку-менталерин коктан папканы секретарынын мурунга са-лып берген.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Бюро келжигеини айт-тырылгары тегүтүл-ле тур-гулаш болган. Намдар-төугү маатпары дооступ турда, демга сарыг потоннардыг ки-

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

калыбында алгытыр заап турганар бар болдур ийи.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Адыг-Түлүштер өй бүгү Ты-вада кай-ла кийи бар. Бай, Тайгда хоочун башкы Адыг-Түлүш Бегиз, Дүрен суурда Адыг-Түлүш Суваан-оол, оон оодары Хайкыракан суурда Саваа, Бадь алышкылар, хоочун эми Адыг-Түлүш Биче-оол бар-дыр. Оон өске Адыг-Түлүштер орус аттар-лыг ийикле азы анаа-ла Түлүштер апарылган. Адыг-Түлүш дээрге дыка чараш болгаш чоргар дымалыг фамилия шыккажыл. Билдыг чараш фамилияны кийа жан-чаш өскерттир? Адыг-Тү-лүштер эрги фамилияларын шымылгаларына өде кыл-дымыт, уруг-дариныга эр-гин, төрөзи фамилияларын сениээр база деп болар чо-руур мен.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Эжым бажы Кара-Хая Энлек чокка кыштаа.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Эжым чону Адыг-Түлүш

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Эт чокка орбас чонун — деп ираашымын, эрги фамилиянын аялтоп, бо берге уеке чыгыс деминг, азыг сөөтүгү чуртпа көрээтирерм сөстүр!

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Биче-оол МОНГУЛ-ООЛ. Улуг-Хем колаун.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

«Бир дугаарында на-чалык турул келген:

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

«Чүге чыгыс «модер-низм» келген мен.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Оон айтылган тодгаргай салдымын эгелээ:

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

— Айнаар-мейээр улус бе-деш Хаттыг-Тайга хымынаа эоткен-дүшкө самолеттар болуп турарынын билр бис. Бир самолет не чок баа-ды. Оон кайда журук адип кагымар?

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Ол самолеттун сеге сөө-лүндө Бия-Хемин Улу-Улао ийиында Чаш-Сугу тайгазын-даа тынгалган. Ол Чаш-Сугу-рун эи белк чурттай ба-жында казынадаа кептел-чек үскен болган. Ол-ла ча-дымга оон соонга хей кижж чораян база бир самолет үс-көн.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Байысаалтын колдуунда хү-не кылыр. Байысаалга са-нында-ла мотонда салып турган айтымыларын өске ара-биле кылап-кайп салып, өск сөкүмүрүн амыр дээр ийи-буру аргаларын амыл-дал турганар.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Владимир байысаалдан келген сананда Верага ол бүгүнү чажырбайн чутулаан бөрү, «ви-валара келбес боор мен, бичин Кларавысты эки естүрү каг деп кагыт-тынып, муштарачыг, көр-гөчтү үшүтүпүр ирлар ирлар апарган.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Уш-ле хонгаш чедип кээр мен.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Улук-Аксин көрүп олур. Уш-ле хонч эрте бөсө. Ууледен барган дээр сен. Ады хонгаш чедип кээр мен.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Алак-Аксин харап олур. Ады хонук ажа берсе. Алаардан өлгөн дээр сен. Вера күжүр эгеленде аажок мунарар, шаанта кыр, шаан тендур ыглан-сиктар тур-ган. Соонда-соонда кадыны-га кире берген.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Бир хүн Шойдууну бадм-ра барган соонда, Веранын бажыныга мыла-ла эки танымыз кадык чедип кел-ген. Шай кууш, стодке че-лаарга, а оундаа тоовайн,

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

хымыла-ла, шымырак, балдыр-лыг кижилерини бирээни апарганын чок билр. Кижж-дерин дээр-ла чүе боор, Эжымге көшүдүгү кижилер дээр-ле. Шаралаанг кел-сек, оон ха-дурмалы тур-ган на болгай. Бичанга ол черини чонунин.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Базар атыг Ириксин, Машиалыг Шаралаан, Көсөктүг Далаар-оол, Хөрегилг Комулдай, деп сөөлүндө барып ирээми бөргөн таварылга эвс.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Дайымны херээ дээр ону-фронтта чораян, революсуу шычы Шойдууну шычар буруудатып турп бээр деп чүвени ол кажан-даа бода-вайн чораян.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Шойдууну бир дүне тулук апаргаш, шутт кижж дүжүге кирбес айтырылгарын оон салган.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

— Фронт чораш танкыл алган иштик, даштык иш-терин кымырал?

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

— Дайыдажип чораш, тут-турган неместерен өскө, даш-тык кижж көрбөн мен. Ка-ды тулап чорамын кадыг-ла наинныг совет илжире хей турду. Оларын кай-ка-кайда чуттап турарын кай-ка-кайда чуттап турарын билр мен. А мөөн кады чорут-канын таикстерин билр сөтөр.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Началык элээн боланым олдра, амыг үч-биле хөм-чү чара айтырыны салган.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

— Фронтта чече саныг, кандыг-кадыг боолда эж-келдик? Оларын кайка чө-жүмүл? Сөгө!

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Оч айтырылганын дынааш Шойдуунун фронтта алганы эки багылгычын собуву катан сөктү берген шыкаш аларган.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Чүге чыгыс «модер-низм» келген мен.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Оон айтылган тодгаргай салдымын эгелээ:

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

— Айнаар-мейээр улус бе-деш Хаттыг-Тайга хымынаа эоткен-дүшкө самолеттар болуп турарынын билр бис. Бир самолет не чок баа-ды. Оон кайда журук адип кагымар?

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Ол самолеттун сеге сөө-лүндө Бия-Хемин Улу-Улао ийиында Чаш-Сугу тайгазын-даа тынгалган. Ол Чаш-Сугу-рун эи белк чурттай ба-жында казынадаа кептел-чек үскен болган. Ол-ла ча-дымга оон соонга хей кижж чораян база бир самолет үс-көн.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Байысаалтын колдуунда хү-не кылыр. Байысаалга са-нында-ла мотонда салып турган айтымыларын өске ара-биле кылап-кайп салып, өск сөкүмүрүн амыр дээр ийи-буру аргаларын амыл-дал турганар.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Владимир байысаалдан келген сананда Верага ол бүгүнү чажырбайн чутулаан бөрү, «ви-валара келбес боор мен, бичин Кларавысты эки естүрү каг деп кагыт-тынып, муштарачыг, көр-гөчтү үшүтүпүр ирлар ирлар апарган.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Уш-ле хонгаш чедип кээр мен.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Улук-Аксин көрүп олур. Уш-ле хонч эрте бөсө. Ууледен барган дээр сен. Ады хонгаш чедип кээр мен.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Алак-Аксин харап олур. Ады хонук ажа берсе. Алаардан өлгөн дээр сен. Вера күжүр эгеленде аажок мунарар, шаанта кыр, шаан тендур ыглан-сиктар тур-ган. Соонда-соонда кадыны-га кире берген.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Бир хүн Шойдууну бадм-ра барган соонда, Веранын бажыныга мыла-ла эки танымыз кадык чедип кел-ген. Шай кууш, стодке че-лаарга, а оундаа тоовайн,

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

хымыла-ла, шымырак, балдыр-лыг кижилерини бирээни апарганын чок билр. Кижж-дерин дээр-ла чүе боор, Эжымге көшүдүгү кижилер дээр-ле. Шаралаанг кел-сек, оон ха-дурмалы тур-ган на болгай. Бичанга ол черини чонунин.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Базар атыг Ириксин, Машиалыг Шаралаан, Көсөктүг Далаар-оол, Хөрегилг Комулдай, деп сөөлүндө барып ирээми бөргөн таварылга эвс.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Дайымны херээ дээр ону-фронтта чораян, революсуу шычы Шойдууну шычар буруудатып турп бээр деп чүвени ол кажан-даа бода-вайн чораян.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

Шойдууну бир дүне тулук апаргаш, шутт кижж дүжүге кирбес айтырылгарын оон салган.

ОХЕМЧИКТИН ФОТОСУ.

— Фронт чораш танкыл алган иштик, даштык иш-терин кымырал?

Аныяктар айтырып тур

«ДЕРСУ-УЗАЛАНЫ» МАНААШ...

Бестин тыва чокуну төөгүзүп утундуруш кылдыр артык, ноолаа соңгар артар ужурут чүддөр дай. Бинала-даа бис ону та үнелеп билбейбизин мндыг...

Хоочун мөгелерге сөс.

ХУУДА САНАЛЫМ

Чоң-Хемчик районун төөу Чааваан хоорайга республиканын хоочун мөгелеринин аразына маргылдаа октябрь 3-те болуп болгай. Аман 128 мөгени салдыр. 40 хардан өрү намыздык спортчуларын бо мөребинге бири чери чалаан алган мөгеге айт шавалдык тыспыр дээ. Ук азытты республиканын каш дахлыр чемпиону, Чоң-Хемчик район турттуг начы мөгө Маадыр Монгуш салыр деп турат. Ол талдык-биле соокта чаа эртен республиканы Наамдымнын хүрежи болуп турда, Кызылдын «Хүр» стадионунга хей чоң дыйнаан болган ону узуг өөрүктү болган сомуура-биле хүзөө ап, аяк-аа утпаан дээрин күрүзүш. Оон соонда аяла турган хоочун мөгелерин аразында эвээш зөөс спортчулар алаа киржерини дугайында бөттарынын саалдарын удаа-дараа кирип турду.

тей Сарыгдар, Доржу Куулар, — шолазы Шалыыр, Владимир Крпана, Даныя Ооржак, Эмелей-оол Ооржак, Шагдыр-оол Нуулар, Киров Хомушчу, Айжык Ондар, Даржаа Куулар, Алдеев Кумаак, Дукар Монгуш, Аша-оол Ховалыг, Хеймер-оол адышчылар, Палаш Донгак, Байыр-Белек Донгак, Долюо Куулар, Валентин Куулар, Монгул-оол Биче-оол дээш оон-даа өссө шымык мөгелерини тургузуп анык чон билдир. Хүреш соонда шавал айт

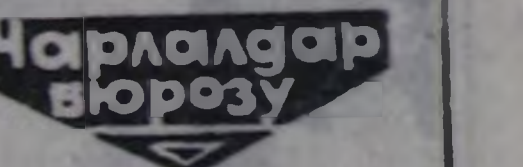
1983 чылда Алдан-Маадырларына тура халыкшыкын бистия төөгүзүсө узуг болушкун кылдыр артык. Ол кажан-даа балас, ол хевээр артар болгай. Оларга тураскаалдарын Оргу-Шөлдө симилип кылганчы чоң улуг сонуура-биле көрүп турар. Чоң-Хемчик район чагыр-газыл дарага М. В. Донгак, мурунда «Алдан-Маадыр» соокотун директорунга ажыдап турган, тура халыкшыкын 100 чыл оюнга тураскаалды, 128 мөгенин хү

биле доктаамал шавалык турар апарган өөрүчүгү. Бир зөөс аякы-биле чугаалаар болза, ол үе дээрге ылдык чүддерини шүүт чөпшээрессе кончут каржы-берге үе-ле болгай. Соолгу үеде шүүлте мөгелерге болгаш чарыштарга эртерек аыттык эзелерине айт шавалын тыспын турары национал спорттун сайырадына узуг идиган бээр алаар дээрине Бузурелин болза, чыгык-ла ийон аякын дургүзүндө Улуг-Хем районун дөрт соокоттарын айт шавалын улуг маргылдааларын эртерген. Оон аянда Ары-Узуу көдөө Советинин девис-кэриде Сын-Чүрээ коогунга база улуг маргылдаалар эртерек. Аман чыраалар, чедер аытарын, анык чаваа болгаш улуг аытарын чарыштары, 17 хар чедер эзелди боодарын база 50 хардан өрү намыздык хоочун мөгелерини хүрештер, чаныл бутарга 256 мөгенин нинти хүрешти, чада чарыш маргылдаалары эртерек. Бо хевиринде тусту тилкелерине аытарын шавалга тыспысан.

Ан октябрь айны 3-те Чааваанга болуп хоочуннар хүрежин эртерген талыкы биле бодумун салыныны база кышкырын чөпшээр көрүр. Эзелдине хүрештер дээн мөгелерини сайы каш-даа апарза ажырас хире. Оларынч дэнызын узуг сааыкы бижип амыр, дужунга намы-харын тодаргай айттыр. Ону кыларда 50 харга чедир мөгелерини бир алгы, оон улуг намыздыкын база аныгылар, А 60 хардан өрү намыздык хоочун мөгелер бар болза, база ынарлар. Келген мөгө айт шавалынч корлакчыны эргелтир. Аман аяла-ла тирек дугаар дээ күзүл турбас ужурут. Аргалык болза бирин са

Чыкылдама кончут соокта Чылапта суу сагындары, Улуг-Хемче шурай акай Улуг чок Доцмас-Суг баар. Каргыраалан кара сугага, Кавс-тараш Доцмас-Сугга Хайын чоңун тывып кылган, Халык ажины тывып чараш. Төрөзү чери чараш аман Жежак-чолдул куртуп өрөр Төвүтүг Доцмас-Сугту Келгенде эргисээр мөс.

Ондар БОРАШ.

Чагыдып болуп

Ыдымтыг башкы Далай-Ламанын Тывага нооралан чоранынга халыкшыкын анык-бүрү хевирини фото-чуруттарын анык бээр. Идины хей коллекционер, өөрдө диле черлери, шовалар, шавалын илти-мелдери, хуула өт-буахтар дилеп турар.

Тыва Республиканын амырдырамында бо улуг төөгүзү болушкунга халыкшыкын фото-чуруттарын чагыдып амыр күзүлде коллекционер, хуула улу «ШЫН» соолунун редакциянын ийги кылдыкы — 39 өрзөгө келеш, тө-дөвөрин дугурук ап, «Тыва сооканын» — 363305 агар сөвкө эртен шөмчүлдерин бижип адырын дыйнадып тур.

МЕМОРИАЛ (ТУРАСКААЛ) НИИТИЛЕДИНИ КЕЖИ-ГУНИНЕРИНИ БАЗА ООҢ АЖЫЛЫН ДЕКТИП ТУРАУ УЛУСТУ 3-ТЕ ЭРГЕНИНИ ИДИН ШАКТА КЫЗЫЛДЫН КУЛЬТУРА ТӨВУНГЕ ЭРГИ ПИЧ ШЕТИННИН-КРАВЧЕНКО, 46) БОЛУР НИИТИ ХУРАЛЧЕ ЧАЛАП ТУР. НИИТИЛЕДИН БАШТААР ЧЕРИ.

Тыва Республиканын ИШТИКИ ХЕРЕКЕТ МИНИСТЕРСТВОЗУНУН АЖЫЛ-АГЫН КИЛДИНГЕ ДА-раазында мергежилдик кижилер ажила елеттинни күжүрү: сентехник, электерик, 4-5 разряддык автослесарлар, 5-6 разряддык моторист, газ-электер-биле калыкчы, агрегатчы, чымыр пункттузунга механик, полиграфия деинг-херекселдерини эдикчины, корректор, типография сквад эргелешчилер. Кээр чери: Кызыл хоорай, Ленин кудуму-зу, 18, телефоннары 9-25-82, 9-22-22.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 29-ТА «НАЙРАЛ»: «Кровадий дөмөс» (Анж-Илдан) 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, (узатка). «Видеозала»: «Битва за потерянную планету» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00 шактарда. «ВОСТОК»: «Красотка» (2 сентябрь) 15.40, 18.20 шактарда.

Тыва Республиканын Чааваан Тыва төлөөкүтүн баштаар черини даргазы Хомушчул Доржуевич Монгушун авазы

Чанып Хивилова МОНГУШУН мөгенин-биле холбаштыр ханы кажылаалды илгерилеп тур.

Тыва төлөөкүтүн улелтүр комбинатынын коллективни Тыва төлөөкүтүн баштаар черини даргазы Х. Д. Монгушка авазы

Чанып Хивилова МОНГУШУН мөгенин-биле холбаштыр ханы кажылаалды илгерилеп тур.

Тыва төлөөкүтүн баштаар чери, республиканын херекселдерини илти-мелдерини эдикчилерини профессионалдык херекселдерини илти-мелдерини баштаар черини Тыва төлөөкүтүн баштаар черини даргазы Хомушчул Доржуевич Монгушка авазы

Чанып Хивилова МОНГУШУН мөгенин-биле холбаштыр ханы кажылаалды илгерилеп тур.

Тыва төлөөкүтүн баштаар чери, республиканын херекселдерини илти-мелдерини эдикчилерини профессионалдык херекселдерини илти-мелдерини баштаар черини Тыва төлөөкүтүн баштаар черини даргазы Хомушчул Доржуевич Монгушка авазы

Чанып Хивилова МОНГУШУН мөгенин-биле холбаштыр ханы кажылаалды илгерилеп тур.

Бодады, сүмези

ты Социалист Күш-ажыктын Маадыры Лопсанак Ооржак мөзө чедип келеш, тышканы, Шандатан адымын дораан муунга, «Хүреш-стадионун ийи доданыр мааниктанымын ынчан көргөн чок сактыр боор. Ол шавалын адымын «соонда чорудулар оон дээш, спорт черини адымдыкчыларын хүреш соонда апарган хевээр барган.

режин баштай-ла организа-циял эртерген кижи ол болуш турарын демделексези мен, Ычан мен 128 мөгенин хүрежин организаастарына кирип, дузалажып турдум. Ол улуг байралага республиканын барык бугу районына адымын шымык мөгелер киришкен. Түндүкнде «Шавалык» соокотун төлөзүн Владимир Монгуш шүдү. Ычан оон чаа-ла хүрешти эзелеп турган үеи чүве. Аман соокто чылгыкшыкын аразында шавал туукай, чара семизин ак-бара аытты шавалга берген. Ычан соокотун чылгыкшыкын Монгуш Денгей-оол 8 мөгө артык турда, бүрүн эзер-чүгүн аытты стадионга кирип кэрге, аман орган чон хенерте болгаш, дөзүл чаныкыл турганым ким-даа утпаан боор.

Ол үеде эзелеш, бистия республиканын районнары, ажы агылар байырлалдар-да шүүлген мөгелерини аыттырары, 17 хар чедер эзелди боодарын база 50 хардан өрү намыздык хоочун мөгелерини хүрештер, чаныл бутарга 256 мөгенин нинти хүрешти, чада чарыш маргылдаалары эртерек. Бо хевиринде тусту тилкелерине аытарын шавалга тыспысан. Ан октябрь айны 3-те Чааваанга болуп хоочуннар хүрежин эртерген талыкы биле бодумун салыныны база кышкырын чөпшээр көрүр. Эзелдине хүрештер дээн мөгелерини сайы каш-даа апарза ажырас хире. Оларынч дэнызын узуг сааыкы бижип амыр, дужунга намы-харын тодаргай айттыр. Ону кыларда 50 харга чедир мөгелерини бир алгы, оон улуг намыздыкын база аныгылар, А 60 хардан өрү намыздык хоочун мөгелер бар болза, база ынарлар. Келген мөгө айт шавалынч корлакчыны эргелтир. Аман аяла-ла тирек дугаар дээ күзүл турбас ужурут. Аргалык болза бирин са

Барыин-Хемчикте «Хемчик» тип сылдыкы соолунга чоокта чаа «Эвезинге чөпшээр шавал» деп эзелди чүлү үгөн. Ону ноочаш, шүүлген мөгеге айт ол хевээр сетпейн барганын оон билеш боодумун аман денсин, каш хүрежин чордан эзер-чүгүн дораан сактып кээр чордун. Ычанга амы үенин шавалдарыга боду өөрү, ааарга-даа чогуур-дур мен. Бистия республикага бир дугаар айт шавалдык хүрештин төөгүзү мндыг чүве.

КЫСТЫРБАЙН ЧОРААН БОЛЗА...

Бүгү болуп турган бо-дуушкунарын утпаанын боодарга, адым-чедип харып турган боор мен «Контр» деп мннышкыннар кэрэ-дег чок, хары-лаа кор-гунчүт турган үеи хостур араттын олу чүгле биле-нин-биле аи бижип көрөй. Спортка көрө чамыдан кичи болгаш каяа канын байырлап болурун, авам-чедип чада-даа болза чед бээр бис. Ол үеде байырлап кижилер аштаас-сукавас турган. Арбан-сумулардан эвезлген чени даргалар индир кырдан черже хаш-шодык-биле чамытар, күштүг, хашагай кижилер ужа-тошка-даа таварырлар. Бир чанын Хондерсенин Бестиг-Кара аксынга чайлап байырлап болган черге индир чашкан ээттерден бир чарынга, кырыга таварышкан мен. Бичи кижи улуз ааганга үнелп тургаш чет-терген кечинин авамга бэзирме, дыка амыраан. Хөөкү авам иези бажынын суйбаш, честен хүрежин каптарга, бээр бис дээш, мнчан сумкалыг эвез, хей-ленген оравагыш колдулган алаи.

деп, Чыраа-Кара Балчык-оол, ол хүрешке та чүге хүреш-чир, чаралтын, Сактырык Ондар Силиндин адымы эри халыктын, каркытары ырга берген шыкшан болду. Сес мөгени мөгө салыкчылар кийгизе бердилер, Мөгө-Төмүр та чоралган, та өөрүн — депил-сампан тур-дээш дээш Силин Ондарын хоолдурган турганын олду хүрешке сөстү берген. Күштүг мөгелер оналарын оналп, эвирелдир девин тур-дур. Сес мөгө артында, Хондерсенин Долаан Дорту-ой, Хайыраакан Ондар Силдин, Сундуу-оол Толош суглар индирге симыраган

деп, Чыраа-Кара Балчык-оол, ол хүрешке та чүге хүреш-чир, чаралтын, Сактырык Ондар Силиндин адымы эри халыктын, каркытары ырга берген шыкшан болду. Сес мөгени мөгө салыкчылар кийгизе бердилер, Мөгө-Төмүр та чоралган, та өөрүн — депил-сампан тур-дээш дээш Силин Ондарын хоолдурган турганын олду хүрешке сөстү берген. Күштүг мөгелер оналарын оналп, эвирелдир девин тур-дур. Сес мөгө артында, Хондерсенин Долаан Дорту-ой, Хайыраакан Ондар Силдин, Сундуу-оол Толош суглар индирге симыраган

«Шериг-Мөгез» деп хүндүлүг аттарында каш кырааны Дары-Струн угбай бевиз алап, хей дэнызы дыйнаан мен. Кызылдан «Мөгө самы» деп чаа номун садып алаш, Арзын мөгенин дугайында номчуам. Өршө хайыра-кан, бунынгы-ла күжүр, оон кевээде лириг чорутурун чорутурун мен. Эрес эри — контр күдээ-зи дээш улуз хүрештерге улуз даргалар хүрештерин чораны дыка-ла хомунда-чыг. Мнч эжнин дугайында Чыраа-Кара Балчык-оол, Донгак Бегү-Хуурак, Ло-дэй-оол Ады-Тугуш суглар ам-даа хомудуп чугаалаар-лар. Мөгө-Төмүрүн чыгыс огу Дайнын Төмүр-оол Түлүш Кеңиз-оол аытты соокота тудула проба. Дээш дээш — тураа ууун, тутса мөгө эр-ле болгай.

Дайнындин бажы чарык, чаа эжирин чоруур, он хо-луун чарынында оо балындаан ол холу көдүрүп-мес. Бегү-Хуурак болгаш-ла хүрежин, ууус оналп тур-рар, Мөгө-Төмүр кан-кадык, шывал дээрге кижиде өссө, Мөгелер хүрежин эзелеп бер-ген. Хенертен Мөгө-Бегиз алгырышкан, он холу тут-каш оорушкан. Ханын дай-нынин уружундан шериг мөгез Донгак Хелин-оол огу Бегү-Хуурак ол хевээр хүреш шөмчүлүг үнөзү, Бегиз-Хууракты Хендерге чоңу «Чарык-Башты» дээрлер. Ол база-ла ханын дайнынин уружу чакпыл окул чак-танды, «Натыш», «Арзын»,

Сактышкыны

соонда, «Мөгө-Төмүрүн хү-рештен «контр» күдээш дээш кызыр» деп, Силин алгыра-бээр, Кычым-Кызыл, Ара-зый-Доржу, Шожан Лодей-ой, Хайыраакан анык мөгө Кара-Доржу суглар чон-биле кашы алгыртып Кычым-Кызыл мыршай ин-дирге үнө манай берди. «Төмүр-оол хүрешин» деп Бегиз-Хуурак каш мөгелде кири.

Мөгө-Бегиз — Дукаан, Ыдан-оол — Ойдуулааны, Ло-дэй-оол — Саган-оолду ча-лакан, Лодей-оол чөддө-көк оол. Саган-оол дээр-ге улуз шымык талзын-биле 60 мөгенин эи күштүг. «Ар-зыннын арты-биле алыр азы мөгенин майкы кадыкчы-деп ишкан болган. Дөст мөгө артык, кы-нарлы о? Мөгө-Төмүр, Мөгө-Бегиз, Ады-Тугуш Ло-дэй-оол, Ыдан-оол Тумат, Мо-»

«Мөгө-Төмүрүн хү-рештен «контр» күдээш дээш кызыр» деп, Силин алгыра-бээр, Кычым-Кызыл, Ара-зый-Доржу, Шожан Лодей-ой, Хайыраакан анык мөгө Кара-Доржу суглар чон-биле кашы алгыртып Кычым-Кызыл мыршай ин-дирге үнө манай берди. «Төмүр-оол хүрешин» деп Бегиз-Хуурак каш мөгелде кири.

«Мөгө-Төмүрүн хү-рештен «контр» күдээш дээш кызыр» деп, Силин алгыра-бээр, Кычым-Кызыл, Ара-зый-Доржу, Шожан Лодей-ой, Хайыраакан анык мөгө Кара-Доржу суглар чон-биле кашы алгыртып Кычым-Кызыл мыршай ин-дирге үнө манай берди. «Төмүр-оол хүрешин» деп Бегиз-Хуурак каш мөгелде кири.

Субидай

кээр, баштай олар үдүй берил! «Чок чүве эвез, бажы турган чүве кай баарыл!» деп чоргар болуп барган, намышкан, Сүме кожа чы-дып алгаш, хөдөөжүн эмин адыштан алгаш, чаагын соруп, ошкан чыткан. Ашак-тарын шөмчүн эм-даа кы-мушкан, улуг дорулугт кы-жи болгаш. Чода азыр баш-бир-ле кыйгы салын турар башкы болган, «Бажы турал, бажы турал» деп, Сүме боду оюругаттыннн катан-катан бодан чыткан...

«Эй, тур дунмазы, хүи үнер деп барды!» деп аны-жк хөдөөжүн ону оттура бер-ген. — Бизаларын, хураган-ларын илгер-биле кашы сал-гылаттын, кашы кужура-дыр-дыр, атам каяа чоруп шыдаар, бис нелзин шим-чеп орав болду деп бис. Сүменин арым-башы иези дээш, хомуушканын дээш-пүрүлүш, чыткан кижы мндин күтүп дээш ишкан, хөдөөжүн хомуушкан алгаш, ужур үнелетер чакан. —Эртриг удуу каап-тыр сен,

шөгөгөгөр ак кужураарын чылбын-биле дүрөнгөн ал-гаш, боттары-ла сүткөп, тал-дар дөвөзүнчө кирип турган. Аман улуз иезин эртриг, хойларын ожурулар, сугтары алгаш кээжери серин ууур деп күжүр таварып чанар турган. — Бо хөдөөжүг сайын серинин, ол-бо элзенин чымыраан деп хөдөөжүн чу-каалаш, доурааты адыш-таш, сарын ойнап олурган. Кижы амытан бичи болуп катан чогуур турган чүве болза Ындыг үлүз кыйып булар, Ындыг-даа болза — «ай, каша!» дийип ойнап көрүзүсө кандыгы? — Мен шагза-ла бичи оол эвез мен!» деп, Сүме эелер чугаалаан, оон үнү курган болгаш чыртган дыйнаган. — Мен улуз иезин мен, азын сугун күдээш мен, бо дүне сен канчалтар болдум, дүне көргөн, өрү тейлээ! сен! — Оманын! — дээш, хөдөө-жүн өрү тейлээ! — Сенээ жин өрү тейлээ! — конгунчуу мала-тур Лдын амыр! — Дайнын боол чоруп кижини эр азын айтырбас чор — деп, Сүме ону сур-гаш. — Хөдөөжүн болуп чаала, оон шамбай-дыр, оон каша ий эр кижини эр-дү билдирсе, та иезинер болуп чорур, та азыннар болуп чорур. Киж-кыян-нын болушкуну анык бо-лур. Сен тарын азын азын,

(Уланчымы. Эгез №№ 185, 186, 187 «Шинда»).

Сүме кончут кижин болуп, лан аксы ораган чаны шунтузу бижек-биле кезип сымраш, бичи чат ар-тырып каан хал эдирин ожу-кта отче чака чоруй сал-гаш, бир алак үстүг муну ишкеш, сооктан соок баары ивир оналп алгаш, аны-ла хөдөөжүн адым көрүп, «Ува!» Сен мен тыр-тып эвезини шыкыл деп, аа? деп, таныргаш бол-ду олурган. Хөдөөжүн ону билген чүве дег, улуз уду талзындаан өскөрү көрүп алган, шыва токудан чед-ди-биле думчуу дугулаан. — Мннда соодуп каан арага бар чүве ийи, бол-лар кончаар көөр чүве ир-те илар? — дээш, аа? ээи анык мнш өрүн хомуушай деп сымраш орүн кезик-кеш улуз дорулугт кестүр азыннан сүрээш арак азынгар, сымрагалын са-амтар чер тынпайн, бирде калдыкчы-даа, бирде боуду-де-даа чоошудуулан каан олурган. — Дээрте мнзын хөдөөжүн кирип дээш үдүс бис, азы каячар чүве ирги? — Денгиздин бе, уругла-рым? — деп, Чода анык Сү-ме-биле анык хөдөөжүн кыдыр кылдыр көргөш, шү-гүд көксөнчигин. — Мал кужу-рлардан-ды өссө, барып удугулап алынар.

Анык хөдөөжүн өнгө бар-гаш, бар-ла турган анык-терин, кидистерин кайт-кайт кылдыр салгаш, Сүмеге ол чарыкка орун элп берген, а боду огу-биле кашы орун-га чыдып алган. Эгез бол-ганда, Сүме дашкаар үн-гөш, аал коланын дыйналап көргөн. Ол удузун каш боорбак малай ол көжү-ле та-нып алган, каяа-да шимээ-ниван бугу быдаалды би-рин турган. — Бде ашактар, нини чугалаз үнү алгөн бол-ган. Шала аман өгөн кы-жыда үнөсө, ылаа кышкы хед, бок бар дээрин ол илде-вейи турган.

Сүме хөдөн коладыр улуз тынган, Өгө жөкөсө, болу-пун чүрө боудуулап тикки-лини бергенин билбешкан, ашакты чоран хөдөөжүн-нин орнучи кери бээр эвез чогулга шала шавыр болу-р дээш, оон бодун биле-лаара күсүлгаш, чымтак орунча эвез алган. Хөдөө-жүн удузчанын, «Оманым! Оманым!» деп бенинче-даа, боткар болган хамандыгыл күсүлгашканын, Сүме бо-дун боодарга, чыкан теп-кеш бөдөн хая бажынга олуруп алгаш улуз иезини кызыр дээш эээр шыкшаш сымзырган. — Донгак, эртрик! — деп, хөдөөжүн Сүмеге көксөдип, оон холун чүрө чыкы сал-гаш-биле азынган ач чыт-кан. — Улуз улуз дыйнал

Субидай

«Эй, тур дунмазы, хүи үнер деп барды!» деп аны-жк хөдөөжүн ону оттура бер-ген. — Бизаларын, хураган-ларын илгер-биле кашы сал-гылаттын, кашы кужура-дыр-дыр, атам каяа чоруп шыдаар, бис нелзин шим-чеп орав болду деп бис. Сүменин арым-башы иези дээш, хомуушканын дээш-пүрүлүш, чыткан кижы мндин күтүп дээш ишкан, хөдөөжүн хомуушкан алгаш, ужур үнелетер чакан. —Эртриг удуу каап-тыр сен,

Субидай

«Эй, тур дунмазы, хүи үнер деп барды!» деп аны-жк хөдөөжүн ону оттура бер-ген. — Бизаларын, хураган-ларын илгер-биле кашы сал-гылаттын, кашы кужура-дыр-дыр, атам каяа чоруп шыдаар, бис нелзин шим-чеп орав болду деп бис. Сүменин арым-башы иези дээш, хомуушканын дээш-пүрүлүш, чыткан кижы мндин күтүп дээш ишкан, хөдөөжүн хомуушкан алгаш, ужур үнелетер чакан. —Эртриг удуу каап-тыр сен,

ашаанга кайы кире амырап чораш мен, ону тугалаа. — Мнч адымын Боразай дээр — деп, хөдөөжүн кү-дээш-биле амырап, баш-тактаптын карышканын. — Ашаамнын кандык чоран-нын келер дүне сен көргөн соонда чугаалап бээр мен, үдүгүнде кордугенин бибес мен; та мактадып сагышка кирер кижы, та бактадып сагышка кирер кижы чүве, ол ээр эр байдылдан хам-мажыр. Амырларыныс бора-будан улуз бис, ын-чала даа кижы амытанга ойнаштырган өөрүшкүлери-нисти чок кижилерине хомуула чокка берип чорур бис.

Бичи болгаш чорур бис — деп, Сүме үе кирген. — Аал ээн болуп боор сен, Кызылдуу кыры чыгты бербес ирги сен бе, аа? — Оон — Буи — деп, Сүме динчү херилеаш, эзэн бол-ганда эртерип аытарга олур-тур турда, бодалын та-йыбырлаан: — Сен төл иер каай-дыр сен, индыг каай азынга бок болбас, ашан-га чүт болбас. А оолду чүт боор, оол салымны аны, бир эвез огулду дайнын үнү көрүр болза, ол хүндүлүг тур-ган болур. — Ол алы Сүменин байлаы ынчаар чогул берген. Аал ээн анык күдээш күжүр болур-чогууру-биле көрүп,

ТЕЛЕМАРАФОН

Назм. хары улгаканарга, уш-амжыды болгаш дайымын хоочунарына, лиссонерлерге тураскалган «Бунымыг хорук» деп ачы-дуза чедирлигизини телемарфонуна даарта октябрь бирде...

Кырганарга ачы-дуза чедириниша ол улуг байырлагында чыгыптан чоңа мры болгаш ташымын «Сая» амсамби, «Ана» дээр рок-болук, «Чалымы намын» парк болук, «Тыла» дээр улустун нас чоңада амсамби, республиканын айткун-ши театры, аныктарын «Күсөл» театры, Күлүрга министрствозуну симфониялык оркестри, уругтарын «Сайгана», «Өөрүш...

Кызыл хары улгакан кижилерге тураскалган байырлагыдым спонсорлары — республиканын аныктар асп...

СУБИДАЙ

(Уланчымын Эгези № 185, 186, 187, 188 «Шында»)

Ам хепертен Чола ашактын сумези келерге керек болу берген. Сүме бир өскөн өрү азын халдыра ора, оң дугайны бодал, чогуу чуку кылдыртырны орта болубу чо...

руй саналаан: — Сөгүштар бо хире алдырм бергенде, чамгыс черге кады коюу болбас-дыр, үш чүкөс үш башка чарык-дыр. Ынчалза...

Игорь Чагович ЭРГИЛ-ООЛ

Тыянына хоочун башкыларында барыза, Тыяа школа-ларын аддарлыг башкысы Игорь Чагович Эргил-оол 1992 чылдын сентябрь 28-те 76 харлап бар чораш, хепертен мөчөр. Тыянын улус өөредилгени улуг чедирге тазарышкан.

САКТЫП КЭЭР МЕН

Чеден адыг чыдарын ажыр чурттааш, бая бир адыг асугу үдөр ора, төрөн черим Межегейин, оон артык төөгүдүн, араг чоңуш, ада-немин, доргал-төркенин, эш-өрүмүнү баа болатууну бөгүтө чедир ортуну үчтө-эс ийим, бо-ла сактып кээр мен. Назм-хар улгаканарга мыныг чүве ийиле, кимн төрөн черин сактып, ааа барысаар, сакыс...

Элегес биле Межегейин улугу чоң агып кылган кылма кара сугдуг хемисинин хуула-га хашкун амьдыралдыг бордурду. Анам, азын ол-бо черлерде келүүдө да орза, келүүдө да-ла Кок-Булуна чурттал чорудар. Байларым азак өгөлөр, шынаа сымас мал-маганы, адындарым бора-бууду кара-нара өгөлөр, каш борбек бөгү, өшкүдү характарыма бөгүн бегин чурттууну келер. Тыяга атсурагыл Адыкбай байнын мушал саа-мар чүгө чыгы малы бие Межегейин деген шынаа...

да, ычтан чад кылдырмга даштарып, чудуларын белеткээр, чыгыс чымыр, бутанын дөзүнге чедир унуш да-таары нарын болгаш берге ажыл турганы чурташк. Ол мынчыг чоңуна күчү-биле кылган суггарыла бугалары ам-лаа межегейилерге ба-рыла болушкан. Кыргыз ба-рыла ол черге барганымда ол сугаттаг бутаны көргөш, дыка-ла өөрүр мен ийин. Ынчанымга кычар, анык мен дөңгү үмөле кенин-да бол үзүм кирген адымды чоңа бараан болу чорурга, ааа өөрүеим, ам чүгө өөрүр боор.

Кижинин төрөн чери, ул-га, ада-чезинин сөөгүн уу-ган черлери, чырык чер ам-рыга тортугунеш, арга агарын тын, кылган сууш ижип, эрген-билг өртемче, ынчыг зини алган буняныг өбө чери алган-даа чуректен ушунмае. Ынчанаш тө-рөн черимге, дөлдү-төрөл чоңумга бо-ла аалдап кезде бээр анычылдыг мен. Ол барганымда шынаа эер дөргөнүндө турунуп, эекти ги тел, эр болуп турган шаандан бээр бөгүнге чедир Межегейин хөгүдө-саймы-ралын кайгал-ла ханмас мен. Эш чыккан черлерде ам кээ-кээт улуг бажынар шырай-арын каастан кээзэ суур-лар Межегейин унуш дү-жүгө суудамыры тудуш тү-төү шыкш шайлап, чапты чорур барышкан. Тараала чорударында, шынааларын-да алдын-сарыг тара, мал руугаларын күтөйдир дөшө нагыс демин турган. Ол үеде улус, ылыгы амыктар, тыя бижик өөредилгезинге, мында-мында болу-лаан хуралдарга кончуг иден-кейле кыраар. Ол мышак Межегейге сумулдар, арбан-бар бая тургустунулаан. Ол үеде Кок-Булу сумузуун дөрт дугаар арбанын дарга-лап-даа турдум. Арбан дар-газынга шору жүк-бийиктик киж ажалдаар чүве бол-гаш. Мен тыяа бижикти чү-гө өөренип алган, шору ноючугтар турганында ар-бан даргазынга депизиним ол ийнан. Бир катал ТАРН ТН-нын Чингине секретары эш Тока Межегейге чедип кел-ген, арбан даргаларынн политикаг билли, жүкү-бийикке кайы хирезия хы-нан турташ, мен чер албас кижидир деп үелээш. Ла-рындаа оон бир ноюмга омаз-хон киж кылдыр бижиттирген-даа мен.

Бир материалга хамаарыштыр ХУУДА БОДАЛ

Чарлалдар бюрозу

Чыгыдып болур

ХУУЛГА АЗЫН КИЖИЛЕР

Хамбар хуулгаазын, улгакан, сакгыт, чечен-мерге, жекериктеп, бир онзагы улус. Хамбар болуун мен база өөренип, шинчелде көрүлд-дө чордум. Ана-ла-бир киж хамбар бербес, хамбар каш азын амыктып салгал, мын-гуу салгал. Хамбар аары-арылыгтай хай-бийиктик чед-лерге тазалып келеш, эки-лер дөг бытай агытын шил-ченип алыш. Бак граны хай-дымда, хамбар, турмуш өгө-жир дугуштор. Олар аары-арамы кижилерин сакгыт-чедип көзүк өн бээр. Ам 85 харыг мези чам Мон-гуш Балыжын сактып чутаа-лаан олар.

Чамбал суглар дээр алышкы-ларын аттарынын баала-жылы бажыкк кж бөрү чот-тукун үшү чыдар боток. Оон үр болбонза-ла ол аалдын кижилери чок болур турган, ол казын кончуг хуулгаа-зын, шын там джир.

Чанчылар, ёзулар

Хуулгаазын чоң, характерына чүве көстүр, кулгарына чү-ве димналар. Колдун-дегенде-де кирип келеш, кирип кел чыдар тай-байлы, аары-ар-жыкты элес чуртгазын а-жыкты-биле аялдын, мындам чоругулар. Олар кижилерин сакгыт-сөккенин арылгакча-лары, кижилерге бун, эки чү-ве кылп чорур, аа-чектер-биле чутаалакмыр. Чок бол-ган киж хонун алаа башкы-лар эртерде, а хамбар эр-терин, сунушун-биле чутаа-лаар хуулгаазынын.

Мерген МОНГУШ, Чечен Уечик район, Чыргамы суур.

КИНО

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

ХУУЛГА АЗЫН КИЖИЛЕР

Хамбар хуулгаазын, улгакан, сакгыт, чечен-мерге, жекериктеп, бир онзагы улус. Хамбар болуун мен база өөренип, шинчелде көрүлд-дө чордум. Ана-ла-бир киж хамбар бербес, хамбар каш азын амыктып салгал, мын-гуу салгал. Хамбар аары-арылыгтай хай-бийиктик чед-лерге тазалып келеш, эки-лер дөг бытай агытын шил-ченип алыш. Бак граны хай-дымда, хамбар, турмуш өгө-жир дугуштор. Олар аары-арамы кижилерин сакгыт-чедип көзүк өн бээр. Ам 85 харыг мези чам Мон-гуш Балыжын сактып чутаа-лаан олар.

Чамбал суглар дээр алышкы-ларын аттарынын баала-жылы бажыкк кж бөрү чот-тукун үшү чыдар боток. Оон үр болбонза-ла ол аалдын кижилери чок болур турган, ол казын кончуг хуулгаа-зын, шын там джир.

Чанчылар, ёзулар

Хуулгаазын чоң, характерына чүве көстүр, кулгарына чү-ве димналар. Колдун-дегенде-де кирип келеш, кирип кел чыдар тай-байлы, аары-ар-жыкты элес чуртгазын а-жыкты-биле аялдын, мындам чоругулар. Олар кижилерин сакгыт-сөккенин арылгакча-лары, кижилерге бун, эки чү-ве кылп чорур, аа-чектер-биле чутаалакмыр. Чок бол-ган киж хонун алаа башкы-лар эртерде, а хамбар эр-терин, сунушун-биле чутаа-лаар хуулгаазынын.

Мерген МОНГУШ, Чечен Уечик район, Чыргамы суур.

КИНО

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100. Индекс 667000. РЕДАКЦИОННЫЕ ТЕЛЕФОНЫ: 3-33-91; 3-34-17; 3-34-19; 3-34-92; 3-34-93; 3-34-94; 3-34-95; 3-34-96; 3-34-97; 3-34-98; 3-34-99; 3-34-100; 3-34-101; 3-34-102; 3-34-103; 3-34-104; 3-34-105; 3-34-106; 3-34-107; 3-34-108; 3-34-109; 3-34-110; 3-34-111; 3-34-112; 3-34-113; 3-34-114; 3-34-115; 3-34-116; 3-34-117; 3-34-118; 3-34-119; 3-34-120; 3-34-121; 3-34-122; 3-34-123; 3-34-124; 3-34-125; 3-34-126; 3-34-127; 3-34-128; 3-34-129; 3-34-130; 3-34-131; 3-34-132; 3-34-133; 3-34-134; 3-34-135; 3-34-136; 3-34-137; 3-34-138; 3-34-139; 3-34-140; 3-34-141; 3-34-142; 3-34-143; 3-34-144; 3-34-145; 3-34-146; 3-34-147; 3-34-148; 3-34-149; 3-34-150; 3-34-151; 3-34-152; 3-34-153; 3-34-154; 3-34-155; 3-34-156; 3-34-157; 3-34-158; 3-34-159; 3-34-160; 3-34-161; 3-34-162; 3-34-163; 3-34-164; 3-34-165; 3-34-166; 3-34-167; 3-34-168; 3-34-169; 3-34-170; 3-34-171; 3-34-172; 3-34-173; 3-34-174; 3-34-175; 3-34-176; 3-34-177; 3-34-178; 3-34-179; 3-34-180; 3-34-181; 3-34-182; 3-34-183; 3-34-184; 3-34-185; 3-34-186; 3-34-187; 3-34-188; 3-34-189; 3-34-190; 3-34-191; 3-34-192; 3-34-193; 3-34-194; 3-34-195; 3-34-196; 3-34-197; 3-34-198; 3-34-199; 3-34-200; 3-34-201; 3-34-202; 3-34-203; 3-34-204; 3-34-205; 3-34-206; 3-34-207; 3-34-208; 3-34-209; 3-34-210; 3-34-211; 3-34-212; 3-34-213; 3-34-214; 3-34-215; 3-34-216; 3-34-217; 3-34-218; 3-34-219; 3-34-220; 3-34-221; 3-34-222; 3-34-223; 3-34-224; 3-34-225; 3-34-226; 3-34-227; 3-34-228; 3-34-229; 3-34-230; 3-34-231; 3-34-232; 3-34-233; 3-34-234; 3-34-235; 3-34-236; 3-34-237; 3-34-238; 3-34-239; 3-34-240; 3-34-241; 3-34-242; 3-34-243; 3-34-244; 3-34-245; 3-34-246; 3-34-247; 3-34-248; 3-34-249; 3-34-250; 3-34-251; 3-34-252; 3-34-253; 3-34-254; 3-34-255; 3-34-256; 3-34-257; 3-34-258; 3-34-259; 3-34-260; 3-34-261; 3-34-262; 3-34-263; 3-34-264; 3-34-265; 3-34-266; 3-34-267; 3-34-268; 3-34-269; 3-34-270; 3-34-271; 3-34-272; 3-34-273; 3-34-274; 3-34-275; 3-34-276; 3-34-277; 3-34-278; 3-34-279; 3-34-280; 3-34-281; 3-34-282; 3-34-283; 3-34-284; 3-34-285; 3-34-286; 3-34-287; 3-34-288; 3-34-289; 3-34-290; 3-34-291; 3-34-292; 3-34-293; 3-34-294; 3-34-295; 3-34-296; 3-34-297; 3-34-298; 3-34-299; 3-34-300; 3-34-301; 3-34-302; 3-34-303; 3-34-304; 3-34-305; 3-34-306; 3-34-307; 3-34-308; 3-34-309; 3-34-310; 3-34-311; 3-34-312; 3-34-313; 3-34-314; 3-34-315; 3-34-316; 3-34-317; 3-34-318; 3-34-319; 3-34-320; 3-34-321; 3-34-322; 3-34-323; 3-34-324; 3-34-325; 3-34-326; 3-34-327; 3-34-328; 3-34-329; 3-34-330; 3-34-331; 3-34-332; 3-34-333; 3-34-334; 3-34-335; 3-34-336; 3-34-337; 3-34-338; 3-34-339; 3-34-340; 3-34-341; 3-34-342; 3-34-343; 3-34-344; 3-34-345; 3-34-346; 3-34-347; 3-34-348; 3-34-349; 3-34-350; 3-34-351; 3-34-352; 3-34-353; 3-34-354; 3-34-355; 3-34-356; 3-34-357; 3-34-358; 3-34-359; 3-34-360; 3-34-361; 3-34-362; 3-34-363; 3-34-364; 3-34-365; 3-34-366; 3-34-367; 3-34-368; 3-34-369; 3-34-370; 3-34-371; 3-34-372; 3-34-373; 3-34-374; 3-34-375; 3-34-376; 3-34-377; 3-34-378; 3-34-379; 3-34-380; 3-34-381; 3-34-382; 3-34-383; 3-34-384; 3-34-385; 3-34-386; 3-34-387; 3-34-388; 3-34-389; 3-34-390; 3-34-391; 3-34-392; 3-34-393; 3-34-394; 3-34-395; 3-34-396; 3-34-397; 3-34-398; 3-34-399; 3-34-400; 3-34-401; 3-34-402; 3-34-403; 3-34-404; 3-34-405; 3-34-406; 3-34-407; 3-34-408; 3-34-409; 3-34-410; 3-34-411; 3-34-412; 3-34-413; 3-34-414; 3-34-415; 3-34-416; 3-34-417; 3-34-418; 3-34-419; 3-34-420; 3-34-421; 3-34-422; 3-34-423; 3-34-424; 3-34-425; 3-34-426; 3-34-427; 3-34-428; 3-34-429; 3-34-430; 3-34-431; 3-34-432; 3-34-433; 3-34-434; 3-34-435; 3-34-436; 3-34-437; 3-34-438; 3-34-439; 3-34-440; 3-34-441; 3-34-442; 3-34-443; 3-34-444; 3-34-445; 3-34-446; 3-34-447; 3-34-448; 3-34-449; 3-34-450; 3-34-451; 3-34-452; 3-34-453; 3-34-454; 3-34-455; 3-34-456; 3-34-457; 3-34-458; 3-34-459; 3-34-460; 3-34-461; 3-34-462; 3-34-463; 3-34-464; 3-34-465; 3-34-466; 3-34-467; 3-34-468; 3-34-469; 3-34-470; 3-34-471; 3-34-472; 3-34-473; 3-34-474; 3-34-475; 3-34-476; 3-34-477; 3-34-478; 3-34-479; 3-34-480; 3-34-481; 3-34-482; 3-34-483; 3-34-484; 3-34-485; 3-34-486; 3-34-487; 3-34-488; 3-34-489; 3-34-490; 3-34-491; 3-34-492; 3-34-493; 3-34-494; 3-34-495; 3-34-496; 3-34-497; 3-34-498; 3-34-499; 3-34-500; 3-34-501; 3-34-502; 3-34-503; 3-34-504; 3-34-505; 3-34-506; 3-34-507; 3-34-508; 3-34-509; 3-34-510; 3-34-511; 3-34-512; 3-34-513; 3-34-514; 3-34-515; 3-34-516; 3-34-517; 3-34-518; 3-34-519; 3-34-520; 3-34-521; 3-34-522; 3-34-523; 3-34-524; 3-34-525; 3-34-526; 3-34-527; 3-34-528; 3-34-529; 3-34-530; 3-34-531; 3-34-532; 3-34-533; 3-34-534; 3-34-535; 3-34-536; 3-34-537; 3-34-538; 3-34-539; 3-34-540; 3-34-541; 3-34-542; 3-34-543; 3-34-544; 3-34-545; 3-34-546; 3-34-547; 3-34-548; 3-34-549; 3-34-550; 3-34-551; 3-34-552; 3-34-553; 3-34-554; 3-34-555; 3-34-556; 3-34-557; 3-34-558; 3-34-559; 3-34-560; 3-34-561; 3-34-562; 3-34-563; 3-34-564; 3-34-565; 3-34-566; 3-34-567; 3-34-568; 3-34-569; 3-34-570; 3-34-571; 3-34-572; 3-34-573; 3-34-574; 3-34-575; 3-34-576; 3-34-577; 3-34-578; 3-34-579; 3-34-580; 3-34-581; 3-34-582; 3-34-583; 3-34-584; 3-34-585; 3-34-586; 3-34-587; 3-34-588; 3-34-589; 3-34-590; 3-34-591; 3-34-592; 3-34-593; 3-34-594; 3-34-595; 3-34-596; 3-34-597; 3-34-598; 3-34-599; 3-34-600; 3-34-601; 3-34-602; 3-34-603; 3-34-604; 3-34-605; 3-34-606; 3-34-607; 3-34-608; 3-34-609; 3-34-610; 3-34-611; 3-34-612; 3-34-613; 3-34-614; 3-34-615; 3-34-616; 3-34-617; 3-34-618; 3-34-619; 3-34-620; 3-34-621; 3-34-622; 3-34-623; 3-34-624; 3-34-625; 3-34-626; 3-34-627; 3-34-628; 3-34-629; 3-34-630; 3-34-631; 3-34-632; 3-34-633; 3-34-634; 3-34-635; 3-34-636; 3-34-637; 3-34-638; 3-34-639; 3-34-640; 3-34-641; 3-34-642; 3-34-643; 3-34-644; 3-34-645; 3-34-646; 3-34-647; 3-34-648; 3-34-649; 3-34-650; 3-34-651; 3-34-652; 3-34-653; 3-34-654; 3-34-655; 3-34-656; 3-34-657; 3-34-658; 3-34-659; 3-34-660; 3-34-661; 3-34-662; 3-34-663; 3-34-664; 3-34-665; 3-34-666; 3-34-667; 3-34-668; 3-34-669; 3-34-670; 3-34-671; 3-34-672; 3-34-673; 3-34-674; 3-34-675; 3-34-676; 3-34-677; 3-34-678; 3-34-679; 3-34-680; 3-34-681; 3-34-682; 3-34-683; 3-34-684; 3-34-685; 3-34-686; 3-34-687; 3-34-688; 3-34-689; 3-34-690; 3-34-691; 3-34-692; 3-34-693; 3-34-694; 3-34-695; 3-34-696; 3-34-697; 3-34-698; 3-34-699; 3-34-700; 3-34-701; 3-34-702; 3-34-703; 3-34-704; 3-34-705; 3-34-706; 3-34-707; 3-34-708; 3-34-709; 3-34-710; 3-34-711; 3-34-712; 3-34-713; 3-34-714; 3-34-715; 3-34-716; 3-34-717; 3-34-718; 3-34-719; 3-34-720; 3-34-721; 3-34-722; 3-34-723; 3-34-724; 3-34-725; 3-34-726; 3-34-727; 3-34-728; 3-34-729; 3-34-730; 3-34-731; 3-34-732; 3-34-733; 3-34-734; 3-34-735; 3-34-736; 3-34-737; 3-34-738; 3-34-739; 3-34-740; 3-34-741; 3-34-742; 3-34-743; 3-34-744; 3-34-745; 3-34-746; 3-34-747; 3-34-748; 3-34-749; 3-34-750; 3-34-751; 3-34-752; 3-34-753; 3-34-754; 3-34-755; 3-34-756; 3-34-757; 3-34-758; 3-34-759; 3-34-760; 3-34-761; 3-34-762; 3-34-763; 3-34-764; 3-34-765; 3-34-766; 3-34-767; 3-34-768; 3-34-769; 3-34-770; 3-34-771; 3-34-772; 3-34-773; 3-34-774; 3-34-775; 3-34-776; 3-34-777; 3-34-778; 3-34-779; 3-34-780; 3-34-781; 3-34-782; 3-34-783; 3-34-784; 3-34-785; 3-34-786; 3-34-787; 3-34-788; 3-34-789; 3-34-790; 3-34-791; 3-34-792; 3-34-793; 3-34-794; 3-34-795; 3-34-796; 3-34-797; 3-34-798; 3-34-799; 3-34-800; 3-34-801; 3-34-802; 3-34-803; 3-34-804; 3-34-805; 3-34-806; 3-34-807; 3-34-808; 3-34-809; 3-34-810; 3-34-811; 3-34-812; 3-34-813; 3-34-814; 3-34-815; 3-34-816; 3-34-817; 3-34-818; 3-34-819; 3-34-820; 3-34-821; 3-34-822; 3-34-823; 3-34-824; 3-34-825; 3-34-826; 3-34-827; 3-34-828; 3-34-829; 3-34-830; 3-34-831; 3-34-832; 3-34-833; 3-34-834; 3-34-835; 3-34-836; 3-34-837; 3-34-838; 3-34-839; 3-34-840; 3-34-841; 3-34-842; 3-34-843; 3-34-844; 3-34-845; 3-34-846; 3-34-847; 3-34-848; 3-34-849; 3-34-850; 3-34-851; 3-34-852; 3-34-853; 3-34-854; 3-34-855; 3-34-856; 3-34-857; 3-34-858; 3-34-859; 3-34-860; 3-34-861; 3-34-862; 3-34-863; 3-34-864; 3-34-865; 3-34-866; 3-34-867; 3-34-868; 3-34-869; 3-34-870; 3-34-871; 3-34-872; 3-34-87